

DPT: 2573 – ÖİK: 586

SEKİZİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI

ÇOCUK ÖZEL İHTİSAS KOMİSYONU

ANKARA 2001

ISBN 975 – 19 – 2693 - 9 (basılı nüsha)

Bu Çalışma Devlet Planlama Teşkilatının görüşlerini yansıtmaz. Sorumluluğu yazarına aittir. Yayın ve referans olarak kullanılması Devlet Planlama Teşkilatının iznini gerektirmez; İnternet adresi belirtilerek yayın ve referans olarak kullanılabilir. Bu e-kitap, <http://ekutup.dpt.gov.tr/> adresindedir.

Bu yayının 1200 adet basılmıştır. Elektronik olarak, 1 adet pdf dosyası üretilmiştir.

Ö N S Ö Z

Devlet Planlama Teşkilatı'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında 540 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname, "İktisadi ve sosyal sektörlerde uzmanlık alanları ile ilgili konularda bilgi toplamak, araştırma yapmak, tedbirler geliştirmek ve önerilerde bulunmak amacıyla Devlet Planlama Teşkilatı'na, Kalkınma Planı çalışmalarında yardımcı olmak, Plan hazırlıklarına daha geniş kesimlerin katkısını sağlamak ve ülkemizin bütün imkan ve kaynaklarını değerlendirmek" üzere sürekli ve geçici Özel İhtisas Komisyonlarının kurulacağı hükmünü getirmektedir.

Başbakanlığın 14 Ağustos 1999 tarih ve 1999/7 sayılı Genelgesi uyarınca kurulan Özel İhtisas Komisyonlarının hazırladığı raporlar, 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlık çalışmalarına ışık tutacak ve toplumun çeşitli kesimlerinin görüşlerini Plan'a yansıtacaktır. Özel İhtisas Komisyonları çalışmalarını, 1999/7 sayılı Başbakanlık Genelgesi, 29.9.1961 tarih ve 5/1722 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulmuş olan tüzük ve Müsteşarlığımızca belirlenen Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu genel çerçeveleri dikkate alınarak tamamlamışlardır.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile istikrar içinde büyümenin sağlanması, sanayileşmenin başarılması, uluslararası ticaretteki payımızın yükseltilmesi, piyasa ekonomisinin geliştirilmesi, ekonomide toplam verimliliğin artırılması, sanayi ve hizmetler ağırlıklı bir istihdam yapısına ulaşılması, işsizliğin azaltılması, sağlık hizmetlerinde kalitenin yükseltilmesi, sosyal güvenliğin yaygınlaştırılması, sonuç olarak refah düzeyinin yükseltilmesi ve yaygınlaştırılması hedeflenmekte, ülkemizin hedefleri ile uyumlu olarak yeni bin yılda Avrupa Topluluğu ve dünya ile bütünleşme amaçlanmaktadır.

8. Beş Yıllık Kalkınma Planı çalışmalarına toplumun tüm kesimlerinin katkısı, her sektörde toplam 98 Özel İhtisas Komisyonu kurularak sağlanmaya çalışılmıştır. Planların demokratik katılımcı niteliğini güçlendiren Özel İhtisas Komisyonları çalışmalarının dünya ile bütünleşen bir Türkiye hedefini gerçekleştireceğine olan inancımızla, konularında ülkemizin en yetişkin kişileri olan Komisyon Başkan ve Üyelerine, çalışmalara yaptıkları katkıları nedeniyle teşekkür eder, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın ülkemize hayırlı olmasını dilerim.

Dr. Akın İZMİRLIOĞLU
Müsteşar

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
SUNUŞ	ix
ÇOCUK ALT KOMİSYONU ÜYELER LİSTESİ	xi
GENEL BAKIŞ	1
ÇOCUK SAĞLIĞI	
ÖZET	7
1. GİRİŞ	11
2. MEVCUT DURUM	11
A. TEMEL GÖSTERGELER	11
B. VII. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1996-2000) HEDEF ve GEÇEKLEŞMELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	15
C. TEMEL SORUNLAR	16
3. ULAŞILMAK İSTENEN AMAÇ ve HEDEFLER	17
A. KISA DÖNEMDE (2001-2005)	17
B. UZUN DÖNEMDE (2001-2023)	18
4. VIII. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (2001-2005) AMAÇ ve HEDEFLERİNE ULAŞILMASI İÇİN ÖNGÖRÜLEN POLİTİKA, STRATEJİ ve FAALİYETLER	19
1. TEMEL POLİTİKA ve STRATEJİLER	19
2. FAALİYETLER	21
3. İZLEME-DEĞERLENDİRME KRİTERLERİ ve MEKANİZMALARI	24
KAYNAKLAR	25
ÖZÜRLÜ ÇOCUKLAR	
ÖZET	27
1. GİRİŞ	29
2. MEVCUT DURUM	30
A. TEMEL GÖSTERGELER	30
B. VII. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1996-2000) HEDEF ve GEÇEKLEŞMELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	31
C. ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİNİN UYGULANMASININ DEĞERLENDİRİLMESİ	35
D. TEMEL SORUNLAR	35
3. VIII. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI DÖNEMİNDE (2001-2005) BEKLENEN GELİŞMELER	36
4. ULAŞILMAK İSTENEN AMAÇ ve HEDEFLER	37
A. KISA DÖNEMDE (2001-2005)	37
B. UZUN DÖNEMDE (2001-2023)	38
5. VIII. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (2001-2005) AMAÇ ve HEDEFLERİNE ULAŞILMASI İÇİN ÖNGÖRÜLEN POLİTİKA, STRATEJİ ve FAALİYETLER	38
A. TEMEL POLİTİKA ve STRATEJİLER	38
B. YASAL ve KURUMSAL DÜZENLEMELER	39
C. FAALİYETLER	39
D. İZLEME-DEĞERLENDİRME KRİTERLERİ ve MEKANİZMALARI	40
KAYNAKLAR	40

KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLAR

ÖZET	41
1. GİRİŞ	44
2. MEVCUT DURUM	44
A. TEMEL GÖSTERGELER	44
B. VII. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1996-2000) HEDEF ve GEÇEKLEŞMELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	48
C. ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİNİN UYGULANMASININ DEĞERLENDİRİLMESİ	51
D. TEMEL SORUNLAR	53
3. VIII. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI DÖNEMİNDE (2001-2005) BEKLENEN GELİŞMELER	54
4. ULAŞILMAK İSTENEN AMAÇ ve HEDEFLER	54
A. KISA DÖNEMDE (2001-2005)	54
B. UZUN DÖNEMDE (2001-2023)	55
5. VIII. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (2001-2005) AMAÇ ve HEDEFLERİNE ULAŞILMASI İÇİN ÖNGÖRÜLEN POLİTİKA, STRATEJİ ve FAALİYETLER	56
A. TEMEL POLİTİKA ve STRATEJİLER	56
B. YASAL ve KURUMSAL DÜZENLEMELER	57
C. FAALİYETLER	57
D. İZLEME-DEĞERLENDİRME KRİTERLERİ ve MEKANİZMALARI	58

ÇOCUĞUN YASAL KORUNMASI

ÖZET	59
1. GİRİŞ	62
2. MEVCUT DURUM	62
A. TEMEL GÖSTERGELER	62
B. VII. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1996-2000) HEDEF ve GEÇEKLEŞMELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	64
C. TEMEL SORUNLAR	65
3. VIII. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI DÖNEMİNDE (2001-2005) BEKLENEN GELİŞMELER	66
4. ULAŞILMAK İSTENEN AMAÇ ve HEDEFLER	68
A. KISA DÖNEMDE (2001-2005)	68
B. UZUN DÖNEMDE (2001-2023)	70
5. VIII. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (2001-2005) AMAÇ ve HEDEFLERİNE ULAŞILMASI İÇİN ÖNGÖRÜLEN POLİTİKA, STRATEJİ ve FAALİYETLER	71
A. TEMEL POLİTİKA ve STRATEJİLER	71
B. YASAL ve KURUMSAL DÜZENLEMELER	73
C. İZLEME-DEĞERLENDİRME KRİTERLERİ ve MEKANİZMALARI	75

ÇALIŞAN ÇOCUKLAR

1. GİRİŞ	77
2. MEVCUT DURUM	77
A. TEMEL GÖSTERGELER	77
B. VII. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1996-2000) HEDEF ve GEÇEKLEŞMELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	78
C. ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİNİN UYGULANMASININ DEĞERLENDİRİLMESİ	80
D. TEMEL SORUNLAR	88
3. VIII. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI DÖNEMİNDE (2001-2005)	

BEKLENEN GELİŞMELER	88
4. VIII. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI DÖNEMİNDE (2001-2005) BEKLENEN GELİŞMELER	88
5. ULAŞILMAK İSTENEN AMAÇ ve HEDEFLER	89
A. KISA DÖNEMDE (2001-2005)	89
B. UZUN DÖNEMDE (2001-2023)	89
6. VIII. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (2001-2005) AMAÇ ve HEDEFLERİNE ULAŞILMASI İÇİN ÖNGÖRÜLEN POLİTİKA, STRATEJİ ve FAALİYETLER	89
A. TEMEL POLİTİKA ve STRATEJİLER	89
B. YASAL ve KURUMSAL DÜZENLEMELER	91
C. FAALİYETLER	92
D. İZLEME-DEĞERLENDİRME KRİTERLERİ ve MEKANİZMALARI	93
7. DİĞER ÖNERİLER	93
KAYNAKLAR	95

ÇOCUK ve İLETİŞİM

ÖZET	97
1. GİRİŞ	100
2. MEVCUT DURUM ve SORUNLAR	100
3. ULAŞILMAK İSTENEN AMAÇ ve HEDEFLER	106
A. KISA DÖNEMDE (2001-2005)	106
B. UZUN DÖNEMDE (2001-2023)	107
4. VIII. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (2001-2005) AMAÇ ve HEDEFLERİNE ULAŞILMASI İÇİN ÖNGÖRÜLEN POLİTİKA, STRATEJİ ve FAALİYETLER	108
5. İZLEME-DEĞERLENDİRME KRİTERLERİ ve MEKANİZMALARI	108
KAYNAKLAR	109

TABLolar DİZİNİ

TABLO-1. Bebek ve Çocuk Ölümlülüğünde Zaman İçindeki Değişim (TNSA)	12
TABLO-2: Bölgelere Göre Bebek Ölüm Hızı	12
TABLO-3: VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Gerçekleşme Durumu	15
TABLO-4: 1995-1999 Döneminde Haklarında Korunma Kararı Alınan Çocukların Korunma Kararı Alınma Nedenleri	44
TABLO-5: Çocuk Yuvaları ve Yetiştirme Yurtlarındaki Çocukların Okul Durumları	45
TABLO-6: Yetiştirme Yurtlarında Kalan Çocuklardan Çalışanların Durumu	45
TABLO-7: Yaş Gruplarına Göre Hükümlü-Tutuklu Çocuk Sayısı	63
TABLO-8: Kapalı Kurumlar, İslahevleri ve Çocuk Tutukevlerinde Bulunan 11-20 Yaş Grubu Çocukların Sayısı	63
TABLO-9: 12-18 Yaş Grubu Çocukların Suç Türlerine Göre Dağılımı	63

SUNUŞ

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlık çalışmaları çerçevesinde 1999/7 sayılı Başbakanlık Genelgesi gereğince oluşturulan Aile ve Çocuk Özel İhtisas Komisyonu, üniversite, kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarından uzmanların katılımı ile 13 Aralık 1999 tarihinde çalışmalarına başlamıştır. Her biri başlı başına ayrı çalışma alanları olması nedeniyle Aile ve Çocuk Özel İhtisas Komisyonunun iki alt komisyon şeklinde çalışması kararlaştırılarak, Aile Alt Komisyonu ve Çocuk Alt Komisyonu oluşturulmuş ve her bir alt komisyon için başkan ve raporör seçilmiştir.

Çocuk Alt Komisyonu 14 Aralık 1999 tarihinde ilk toplantısını yaparak çalışma yöntemini ve takvimini belirlemiştir. Bu çerçevede Komisyon, "Çocuk Sağlığı", "Özürli Çocuklar", "Korunmaya Muhtaç Çocuklar", "Çocuğun Yasal Korunması", "Çalışan Çocuklar" ve "Çocuk ve İletişim" olmak üzere altı çalışma grubuna bölünmüş ve her bir grup için bir koordinatör seçilmiştir. "Çocuğun Eğitimi" konusunda da bir çalışma grubu oluşturulması için çaba sarfedilmiş olmasına rağmen, bu mümkün olamamıştır. Bununla birlikte, ilgili Başbakanlık Genelgesi çerçevesinde eğitimle konusunda "Hayat Boyu Eğitim Kapsamında Çocuklar, Gençler, Kadınlar, Erkekler, Yaşlılar, Toplum Değerleri ve Türkiye Hedefleri", "Okul Öncesi Eğitim, İlköğretim, Özel Eğitim" ve "Ortaöğretim: Genel Eğitim, Meslek Eğitimi, Teknik Eğitim" olmak üzere üç ayrı Özel İhtisas Komisyonu oluşturulmuştur. Bu durum Komisyonumuzu biraz rahatlatmış ve Çocuk ve Eğitim konusunda bu üç komisyon raporlarına atıf yapılması kararlaştırılmıştır.

*Çalışma grupları, koordinatörleri aracılığı ile raporlarını oluşturmuşlar, 29 Aralık 1999 ve 19 Ocak 2000 tarihlerinde yapılan toplantılarda her bir grup kendi raporunu sunmuş, önerilerini Komisyonun diğer üyeleri ile tartışmış ve onların görüş ve önerilerini almışlardır. Bu görüş ve öneriler çerçevesinde geliştirilen raporlar, 25 Ocak 2000 tarihinde yapılan son değerlendirme toplantısında tartışılarak, nihai görüş, eleştiri ve önerilerin rapora eklenmesine karar verilmiştir. Bu öneriler çerçevesinde nihai hali verilen rapor, 27 Ocak 2000 tarihinde yapılan **Aile ve Çocuk Özel İhtisas Komisyonu** toplantısına sunulmuş ve katılanların oybirliği ile kabul edilmiştir.*

Çalışma grupları olarak sayısız, Çocuk Alt Komisyonu olarak ise 4 kez toplanıp, çocukla ilgili tüm sorun alanlarını kapsayacak şekilde gruplandırarak konu ile ilgili tüm sorunlar tüm boyutları ile tartışılmış ve Komisyon üyelerinin ortak görüşü olarak bu rapor ortaya çıkmıştır. Raporda, ortaya çıkan ve ülkemiz bakımından son derece önemli ve geleceğini etkileyen alanı oluşturan çocuk konusunda kısa dönem (2005) ve uzun dönemde (2023) ulaşılmak istenilen amaç ve hedefler belirlenmiş, ortaya konulan sorunların çözümüne yönelik politika, strateji ve faaliyetler önerilmiştir. Ayrıca, bunların izleme-değerlendirme kriterleri ve mekanizmaları da belirlenmiştir.

Raporda belirlenen amaç ve hedeflerin, ortaya çıkan görüş ve önerilerin ülke kalkınmasında görevli tüm kurum, kuruluş ve kişiler tarafından dikkate alınması ve bu çalışmaların sonuçlarının ülkemizin sosyal kalkınmasında yararlı olması, Komisyonumuzun ortak temennisidir.

*Prof. Dr. Ayşe AKIN
Aile ve Çocuk Özel İhtisas Komisyonu
Başkanı*

ÇOCUK ALT KOMİSYONU ÜYELER LİSTESİ

Aile ve Çocuk ÖİK Başkanı

Prof. Dr. Ayşe AKIN

H.Ü. Tıp Fakültesi Halk Sağlığı ABD

Aile ve Çocuk ÖİK Raportörü

Dr. Sibel (KIRAN) GÖKKURT

Milli Eğitim Bakanlığı
Sağlık İşleri Daire Başkanlığı

Çocuk Alt Komisyonu Başkanı

Doç. Dr. İbrahim CILGA

H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu

Çocuk Alt Komisyonu Raportörü

Hüseyin TEKİN

SHÇEK Genel Müdürlüğü
Sosyal Hizmet Uzmanı

Çocuk Alt Komisyonu Koordinatörü

Dr. M. Emin ZARARSIZ

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı
Planlama Uzmanı

ÜYELER (Soyada göre alfabetik dizin)

Arş. Gör. Hakan ACAR

H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu

Osman ADIKUTLU

UNICEF Türkiye Temsilciliği

Av. Seda AKÇO

İstanbul Barosu Çocuk Hakları Komisyonu

Nihal İldeş AKDOĞAN

Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı

Aycan ALTAY

Türkiye Aile Planlaması Derneği

Filiz ANIK

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

Çalışan Çocuklar Bölümü Başkanı

(Çalışan Çocuklar Çalışma Grubu Koordinatörü)

Av. Türkay ASMA

Çocuk İstismarını ve İhmalini Önleme Derneği

Mehlika AYTAÇ

Adalet Bakanlığı

Tetkik Hakimi

Prof. Dr. Zuhal BAHAR

DEÜ Hemşirelik Yüksek Okulu

Yusuf Solmaz BALO

Adalet Bakanlığı

Tetkik Hakimi

(Çocuğun Yasal Korunması Çalışma Grubu Koord.)

Şiyima BARKIN

UNICEF Türkiye Temsilciliği

H. Osman BİLGİN

Ankara Büyükşehir Belediyesi

Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar Merkezi

Özlem BULUŞ

Çocuk ve Çevre Derneği ESKİŞEHİR

Zübeyde ÇELEBİOĞLU

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu

Afife ÇENGELCİ

SHÇEK Genel Müdürlüğü

Yetiştirme Yurtları Daire Başkanı

Selma ÇOBAN

Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu

Ülker ERGİN

SHÇEK Genel Müdürlüğü Özürlülerin ve

Felçlilerin Rehabilitasyonu Daire Başkanı

(Özürlü Çocuklar Çalışma Grubu Koordinatörü)

Teoman ERTAN

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu

Uzman Denetçi

(Çocuk ve İletişim Çalışma Grubu Koordinatörü)

Alev GÜNAL

Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu

Genel Sekreter Yardımcısı

Dr. Figen GÜRSOY Av. Sonay HAYRİOĞLU Dr. Dilek HAZNEDAROĞLU	A.Ü. Ziraat Fakültesi Ev Ekonomisi Bölümü İstanbul Barosu Çocuk Hakları Komisyonu Sağlık Bakanlığı AÇSAP Genel Müdürlüğü Çocuk Sağlığı Daire Başkanı (Çocuk Sağlığı Çalışma Grubu Koordinatörü)
Aliye Van Hed Hof	SHÇEK Genel Müdürlüğü I. Hukuk Müşaviri
Leyla İLİK	SHÇEK Genel Müdürlüğü Aile ve Çocuk Hizmetleri Daire Başkanı (Korunmaya Muhtaç Çocuklar Çalışma Grubu Koord.)
Garip İNAL Doç. Dr. Ertan KAHRAMANOĞLU Özcan KARABULUT Zehra KAYA	Bedensel Engelliler Derneği H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu TÜRK-İŞ Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu Eğitim Planlama Müdürlüğü
Doç. Dr. Hasan KOÇ Y. Mehmet KONTAŞ Prof. Dr. Esin KÜNTAY Av. Betül ONURSAL Prof. Dr. Ayşe ÖZCAN Birgül ÖZER	S.Ü. Tıp Fakültesi Pediatri ABD Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı MSÜ Fen-Edebiyat Fakültesi İstanbul Barosu Çocuk Hakları Komisyonu Mersin Ü. Sağlık Yüksek Okulu Teknik Eğitim Vakfı (Kalaba Anadolu Kız Meslek Lisesi Müdürü)
İclal ŞAN Aytaç ŞEN	Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü
Emine TANIYICI	Emniyet Genel Müdürlüğü Asayiş Daire Başkanlığı Küçükleri Koruma Şube Müdürlüğü
Ecz. Münip ÜSTÜNDAĞ	Sağlık Bakanlığı AÇSAP Genel Müdürlüğü Genel Müdür Yardımcısı
Doç. Dr. S. Songül YALÇIN	H.Ü. Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı Enstitüsü Sosyal Pediatri ABD (Çocuk ve İletişim Çalışma Grubu Koordinatörü)
Prof. Dr. Lamia Pınar YANIÇOĞLU Ahmet Necati YEŞİER Halil YILMAZ	DEÜ Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Yüksek Okulu Ankara Birinci Çocuk Mahkemesi Pedagogu Emniyet Genel Müdürlüğü Asayiş Daire Başkanlığı Asayiş Şube Müdürü
Mehmet YILMAZ	Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim, Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Gen. Mdlğ. Şube Müdürü

REDAKSİYON KOMİTESİ

Filiz ANIK	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışan Çocuklar Bölümü Başkanı
Yusuf Solmaz BALO	Adalet Bakanlığı Kanunlar Genel Müdürlüğü Tetkik Hakimi
Doç. Dr. İbrahim CILGA Ülker ERGİN	H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu SHÇEK Genel Müdürlüğü Özürlülerin ve Felçlilerin Rehabilitasyonu Daire Başkanı
Dr. Sibel (KIRAN) GÖKKURT	Milli Eğitim Bakanlığı Sağlık İşleri Daire Başkanlığı
Hüseyin TEKİN	SHÇEK Genel Müdürlüğü Sosyal Hizmet Uzmanı
Doç. Dr. S. Songül YALÇIN	H.Ü. Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı Enstitüsü Sosyal Pediatri ABD
Dr. M. Emin ZARARSIZ	Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Planlama Uzmanı

GENEL BAKIŞ

Türkiye'nin toplumsal yapısındaki gelişmeler, “çocuk politikalarının ve uygulamalarının” yeni anlayışlarla değiştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma süreci, insan kaynaklarının yetiştirilmesi yaklaşımının gözden geçirilmesini gündeme getirmiştir. Ekonomik ve sosyal kalkınma bütünlüğü içinde, demokratik toplum yaşamının geliştirilmesi gereklidir. Toplumdaki demokratik yaşamın geliştirilmesi, insan kaynakları yönünden çocukların ve gençlerin sorumlu, bilinçli ve nitelikli bireyler olarak yetiştirilmesine dayanır. Çocuklarda demokratik kişiliğin gelişmesi ve çağdaş zihniyetin yerleşmesi için, insan kaynaklarının demokratik yollarla nitelikli insan gücünü hazırlama hedefi doğrultusunda geliştirilmesi kaçınılmazdır.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilen ve ülkemiz tarafından onaylanarak 27 Ocak 1995 tarih ve 22184 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin (ÇHS) ilke ve standartlarıyla kazanılan yeni paradigma, Türkiye'nin 21'inci yüzyıldaki nitelikli vatandaşlarını yetiştirme yönünden önemli bir çıkış noktasıdır. Kendisinden, toplumundan, ailesinden ve çağından sorumlu, bilimsel ve teknolojik gelişmelere katkıda bulunan, insanca gelişmenin ilke ve hedeflerini yaşama dönüştüren, üretken, araştırmacı ve yaratıcı çalışmalara yönelen çocukların yetiştirilmesi, toplumumuzun 21'inci yüzyıldaki devingenliğine bilimin, demokrasinin ve çağın gereklerine uygun bir dinamizm kazandırır.

Çocuk politikaları ve uygulamalarının kısa, orta ve uzun vadeli planlanmasında, ilke ve hedeflerin belirlenmesinde, nitelikli ve bilinçli genç insanların yetiştirilmesi perspektifi belirleyici olacaktır. Çocukla ilgili politika alanında geleceğe dönük öngörülerde bulunmak, gerçekçi ve geçerli kararları üretmeyi zorunlu kılar. Çocuk alanında alınacak kararlarda; Türkiye'de 2005 ve 2023 zaman dilimleri içinde gerçekçi modeller oluşturmak, çocukla ilgili politika uygulamalarında geliştirme, düzenleme, uygulama ve fırsat maliyetlerini yapmak, çocuğun yapısal durumunu makro ve mikro düzeylerin bütünlüğü içinde değerlendirmek, doğru ve uygulanabilir çalışmalar geliştirmek, gündemin öncelikli konuları arasına girmesi gereken başlıca sorun alanı haline gelmiştir.

Sürdürülebilir kalkınma; mikro düzeyde çocukların toplum içinde buldukları ortamlardan başlayarak, onların yaşam koşullarını geliştirmeyi ve yaşam kalitelerini yükseltmeyi içerir. Çocuk hakları alanındaki ilke ve standartları, bu gelişme ve yükseltmenin dinamiğine yerleştirmek kaçınılmazdır. İnsan kaynaklarımızın nitelik yönünden gelişmesi, kalkınmanın tabandan başlamasına, yaygınlaşmasına ve ekonomik ve sosyal gelişmenin makro boyutlarıyla bütünleştirilmesine ortam hazırlayacaktır. Ulusal düzeyde, dengeli, sürdürülebilir ve kendini besleyen bir kalkınmanın sağlanması, nitelikli insan kaynaklarının yetiştirilmesi ile sağlanabilir. Ekonomik etkinliğin artırılması, sosyal gelişme olanaklarının geliştirilmesi yanında, çocukların yetiştirilmesi de sürdürülebilir kalkınmanın bir boyutudur. Çocuklar için insanca gelişme; çocuklara doğumlarından itibaren başlayan ve süren her aşamada yaşama, korunma, bakılma ve yetiştirme hakları doğrultusunda, gelişmiş ve nitelikli insanlar olarak, uzun ve sağlıklı bir yaşantıya, nitelikli ve çağdaş bir yetişmeye ve

insana yakışır bir yaşam standardına ulaşmaya olanak sağlandığı, çocukla ilgili kaynakların etkili ve verimli kullanıldığı bir süreçtir.

Çocuklarımıza yeni bakışlarla yönelmek, onlar için daha iyi yetişme, gelişme, yaşama ve topluma katılma stratejisinin gerçekleştirilmesine büyük katkılar sağlar. Çocukların toplumsal yaşama ve toplumsal gelişmeye katılımlarını sağlamak, eğitim, sağlık, hukuk gibi temel sektörlerde etkili programları geliştirmekle mümkündür.

Ulusal çocuk programlarının yeni odağı; çocukların ve gençlerin bireysel ve toplumsal gelişme için serbest, gönüllü ve yaygın bir örgütlenme düzeni içinde olabilmeleri olmalıdır.

Çocuk Politikalarında Yeni Yönelişler

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (BYKP) döneminde öngörülen “2000’li yıllar için sağlıklı doğup büyüyen, gelişen, ihmal ve istismar edilmeyen, demokratik, laik, dünya görüşünü benimseyen, çağdaş, inançlara ve insan haklarına saygılı, hak ve sorumluluklarının bilincine varmış, katılımcı ve paylaşımcı, kendisini ifade edebilen ve gerçekleştirebilen, hoşgörülü ve sevecen, moral değerlere sahip yararlı olmayı ilke edinmiş, çağdaş bilgi ve beceri ile donatılmış, üretken bireylerin yetiştirilmesi” hedefi her zaman için vazgeçilemezliğini korumaktadır.

Geçen beş yıllık dönemde; Çocuk Hakları Sözleşmesinin onaylanmasından sonra gelişen süreçte, Türkiye, Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuk Hakları Komisyonunun öngördüğü yaklaşım ve ilkeler çerçevesinde, ilk Ulusal Raporunu hazırlamış ve sunmuştur. Türkiye’de çocukla ilgili yasal, idari ve yapısal durumun incelendiği ulusal rapor, bir başlangıç noktası olarak nitelik kazanmıştır. Gelecek dönemde çocuk hakları ilke ve standartlarına göre geliştirilecek yeni çocuk politikaları ve uygulamaları açısından Ulusal Eylem Planının hazırlanması ve gerçekleştirilmesi önem kazanacaktır.

Türkiye’de UNICEF’in 1997–2000 Ana Uygulama Planı önemli bir uygulama zenginliği oluşturmuştur. Türkiye’de kamuda çocukla ilgili tarafların yer aldığı sektörlerarası işbirliği ve ortak çalışma birikimi, Ana Uygulama Planı çerçevesinde çok önemli başarılar sağlamıştır. Çocuk hakları yaklaşımlarının gözden geçirildiği, yeni politika açılımlarının tartışıldığı bu dönemde, çocukla ilgili sağlık, hukuk, eğitim, çalışma yaşamı ve korunmaya muhtaç çocuklar gibi alanlarda proje uygulamaları gündeme gelmiştir. Geçmiş dönemdeki bu birikimler Ulusal Eylem Planını geliştirme ve uygulama için çok önemli bir dayanak noktası oluşturmuştur. Türkiye’de ulusal çocuk politikalarının geliştirilmesi, çocuk haklarını uygulamaya dönüştürecek plan ve programların hazırlanması, çocukla ilgili kurum ve kuruluşların kendi yapısal değişimlerini sağlamaları, çok önemli bir gereksinim olarak belirmiştir.

Çocukla ilgili politikaların geliştirilmesinde ve uygulanmasında çok yönlü katılımları sağlayacak çalışma ilkelerinin belirlenmesi gereklidir. Hükümet kuruluşları kadar, yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarının, çocukla ilgili bilim çevresinin, ailelerin, çocukların ve ilgili siyasal ve toplumsal kesimlerin çok yönlü katılımlarının sağlanması önemli bir güç kaynağı olacaktır.

Gelecek beş yıllık dönemde çocukla ilgili olarak yeni yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi ve uygulamaya etkin ve yaygın bir şekilde aktarılması gerekmektedir.

Sağlık alanında çocukla ilgili tüm demografik göstergelerde; ulusal ve uluslararası hedeflere ulaşmayı sağlayacak, çocukların yaşama haklarını güçlendirecek, korunmaya yönelik sağlık düzeyi ölçütlerini yükseltecek programların uygulanması zorunludur.

Eğitim hakkı çağdaş standartlarda geliştirilerek, çocuk hakları ilke ve standartları doğrultusunda çocuklara uygun ve nitelikli eğitim ortamının sağlanması ve gerekli koşulların oluşturulması önemlidir. Ülkemizde 21'inci yüzyılın insanının yetiştirilmesinde önemli açılımlar sağlayacak olan 8 yıllık zorunlu temel eğitimin öngörülen hedeflere ulaştırılması ve zaman içerisinde zorunlu temel eğitim süresinin 11 veya 12 yıla çıkarılması gerekmektedir.

Eğitim hakkının yaşama dönüştürülmesinde, eğitim kalitesinin yükseltilmesi ve tüm toplum genelinde yaygınlaştırılması bir zorunluluktur. Her aşamada ve her ortamda Milli Eğitimin temel amaçları, hedefleri ve ilkeleri doğrultusunda, çocuklara ve gençlere daha iyi bir yaşam düzeyini sağlamak, insan kaynakları yönünden sürdürülebilir kalkınma için gerekli bilgi, beceri ve değerlere sahip bilinçli ve sorumluluk sahibi vatandaşları yetiştirmek gerekmektedir.

Eğitimde erişilebilirlik, kalite ve esneklik yanında, toplumda cinsiyet yönünden yaşanan eşitsizlikler, bu dönemde de ciddi sorun alanları olarak gözlenmiştir. Herkese yüksek kalitede eğitim görme hakkının sağlanması, kişisel, sosyal, kültürel, sanatsal ve sportif yönlerden gelişme olanaklarının sunulması, eğitim ve öğretimle kazanılanların toplumsal yaşama, kentsel yaşama ve aile yaşamına katkı sağlayacak uygulamalara dönüştürülmesi gereklidir. Toplumsal refahı geliştirmede, yaşam kalitesini yükseltmede, bilimsel ve teknolojik alanda ilerlemede, ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlanmasında, çocukların ve gençlerin eğitime yapılacak yatırım, en önemli yatırımdır.

Çocukların çalışmasının önlenmesi için; eğitimdeki başarının yükseltilmesi yanında, eğitim imkanlarından yararlanmayı engelleyen nedenlerin ortadan kaldırılması, çocukların ve gençlerin aile ve toplum içinde her yönden desteklenmesi gerekmektedir.

Çocukların erken yaşta çalışmaları; her yönden haksızlıklara neden olmakta ve var olan mekanizmalar da, çocuğun ihmal ve istismarını önleyememektedir. Çıraklık ve sokakta çalışma, çocukların gelişme ve yetiştirme koşullarını engellemekte ve ihmal ve istismarına ortam hazırlamaktadır. Çıraklık eğitim merkezlerine devam eden 250 bini aşkın çalışan çocuğa eğitime devam etmeyenler de eklendiğinde, korunmaya muhtaç durumda olan bu çalışan çocuklar önemli bir risk grubunu oluşturmaktadır.

Toplumca koruma kapsamına alınmış olan çocukların ve gençlerin sayıca düşük düzeyde kalması ve sunulan hizmetlerde nitelik ve nicelik yönünden yeterli düzeye ulaşamaması, süregiden bir sorun alanıdır. Korunmaya muhtaç çocuklar konusunda öncelikli olarak, bu çocukların aile ortamında korunma, bakılma ve yetiştirme

koşullarının oluşturulması gerekmektedir. Yetişme ve gelişme yönünden risk grubu içinde yer alan çocukların ve ailelerinin desteklenmesi için, kentsel hizmetleri geliştirecek hizmet politikasının oluşturulması ve uygun hizmet programlarının yerinden yönetim ilkesine göre organizasyonu zorunludur.

Aile dışında alternatif bakım modeli; gerçekten kimsesiz, aile ve yakın çevresi içinde yaşaması riskli olacak çocuklar için organize edilmeli, çocuğun yeniden toplumsallaşmasını sağlayacak nitelikte destek hizmetleri üretilmeli ve okul yoluyla hayata hazırlanmaları daha etkili hale getirilmelidir. Bakım kurumlarında çocuğun ihmal ve istismarına yol açan yaklaşım ve işleyişlerinin önlenmesi sağlanmalıdır. Bakım kurumlarında yetişen gençlerin toplum içindeki yaşamlarını organize edecek destek programları üretilmelidir. İşe yerleştirme ve gençlik evi uygulamalarını da içeren destek programı gündeme getirilmelidir.

Sokak çocukları olgusunun yapısal dinamiklerinin bilinmesine karşın, toplumdaki koruma hizmetleri etkili bir düzeyde geliştirilip yaygınlaştırılmamaktadır. Çocuğun aile yanında desteklenmesine yönelik programlar geliştirilir ve bakım kurumları gerçekten risk gruplarına yöneltilirse, sokak çocukları için etkili çalışmalar yapılabilir. Merkezi ve yerel yönetimlerin aileyi destekleyici programları yaygınlaştırmaları halinde, sokak çocukları olgusunun nedenleri yapısal olarak ortadan kaldırılabilir.

Suçta yönelen çocuklar için adalet sistemi içinde yapılan çalışmalar yeterli düzeyde değildir. Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ve Türk Ceza Kanununda yapılması sözü konusu olan değişiklikler, suçta yönelen çocuklara ilişkin var olan sorunları çözebilir. Suçta yönelme koşullarının en aza indirilmesi, çocukların aile/okul ortamında yetiştirilme olanaklarının geliştirilmesi, yaşam standartlarının yükseltilmesi, suçta yönelik davranışların sergilenmesinin maddi koşullarını sınırlandırır.

Çocuk yargılaması alanında öncelikle çocuk suçluluğunun yoğun olduğu bölge ve illerden başlayarak, çocuk mahkemelerinin yaygınlaştırılması zorunludur. Bugünkü yapısıyla çocuk mahkemeleri, çocukların toplum içinde ıslahını ve iyileştirilmesini sağlayacak hizmet programlarından, hizmet birimlerinden ve yeterli sayıda uygun nitelikli elemandan yoksundur.

İslahevlerinin çağdaş hizmet modeline kavuşturulması, çocukların ve gençlerin yetişkinlerden ayrı ortamlarda tutukluluk ve hükümlülük dönemlerini geçirmeleri, çocuk suçluluğunun yoğun olduğu bölge ve illerden başlayarak çocuk tutukevi (gözetimevi) ve çocuk ıslahevi sayılarının artırılması ve bu dönemde yeniden topluma kazandırıcı tretman programlarının geliştirilmesi gerekmektedir. İslahevi sonrası yaşamda çocukların desteklenmesi ve izlenmesi için psiko-sosyal destek programlarının oluşturulması kaçınılmazdır.

Gelecek İçin Çocuk

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve sonrası dönemde, Çocuk Hakları Sözleşmesi ile ülkemiz gündemine giren çocuk politikalarının geliştirilmesi ve bunların etkin ve yaygın bir şekilde uygulamaya aktarılması başlıca konulardan biri olacaktır. Bu

nedenle; öncelikli olarak çocuğun tanımından başlayarak, hedef kitle olan çocuk ve gençlerin çok boyutlu olarak tanımlanması gerekmektedir.

Uluslararası standartlarda çocuk nüfusu 0–18 yaş grubu olarak benimsenmiştir. Türkiye, hem uluslararası standartlara geçiş sağlamak, hem de Çocuk Hakları Sözleşmesini etkili ve verimli uygulayabilmek için, çocuk tanımını yaş yönünden genişletmek zorundadır. Bu sebeple, Çocuk Hakları Sözleşmesi ve buna ilişkin Ulusal Raporda yer alan çocuk tanımı bundan böyle esas alınmalı, buna dayalı olarak ilke ve standartlar açısından geliştirilecek göstergeler sektör bazında derinleştirilerek “Çocuk Bilgi Ağı” genişletilmelidir.

Nüfusun üçte birine yönelik hizmetlerin geliştirilmesi açısından, gelecek dönemde çocuk politikaları ve uygulamaları büyük bir önem kazanacaktır. Türkiye’de insan hakları uygulamalarında uluslararası standartlara ulaşılabilmesi, bir yönüyle çocuk hakları uygulamaları ile de mümkün olabilecektir. Bu nedenle, 2001–2005 döneminde, çocuk hakları ilke ve standartlarına göre çocuk hizmetlerine kazandırılacak yapısal düzenlemeler, toplumsal kalkınma ve insan kaynaklarının plan stratejisine göre geliştirilmesi bakımından çok önemli bir ivme kazandıracaktır. Gelecek Plan döneminde gerçekleştirilecek yasal, idari ve yapısal düzenlemeler doğrultusunda, Türkiye; çocuk haklarının etkili olarak tüm yönleriyle uygulandığı çağdaş, Avrupa Birliği içinde genç ve yetişkin nüfus grupları açısından Birliğin standartlarına ulaşmış, OECD göstergelerine göre daha nitelikli ve üretken bir insan kaynağına sahip ülke olmak durumundadır.

Çocuk Politikaları ve Uygulamaları İçin Ulusal Eylem Planı

Öngörülen gelişme hedeflerine ulaşabilmek için 2001–2005 yıllarını kapsayan bir “Ulusal Eylem Planı”nın hazırlanması, sürdürülebilir kalkınma stratejisi ve toplam kalite yönetimi açısından gereklidir. Ayrıca, Uluslararası Çocuk Hakları Komitesinin Sözleşmeye taraf tüm ülkelere Ulusal Eylem Planı anlayışını öngörmesi de, bu gerekliliği desteklemektedir.

Ulusal Eylem Planı; Plan döneminde çocuk politikalarının uygulanmasında etkililik ve verimlilik kazandıracak boyutlar yanında, çocukla ilgili tüm tarafların katılımını sağlayacak ve çocuk için ulusal düzeyde kaynakların harekete geçirilmesine olanak sağlayacaktır.

Çocuk politikalarının uygulanmasını amaç ve hedef olarak içerecek olan Ulusal Eylem Planı; 0–18 yaş hedef kitlesine ve çocukla ilgili tüm taraflara sorumlulukları doğrultusunda aktif katılım fırsatı hazırlayacak, yeni yaklaşımlarla çocuk çalışmalarında yeni yöntem ve tekniklerin kullanılmasına imkan sağlayacaktır. Türkiye’de çocukla ilgili tüm profesyonellerin ve bilim çevresinin etkileşimine ortam oluşturulurken, programlarda görev alacak nitelikli insan unsurunun geniş bir çerçevede sağlanmasına yardımcı olacaktır. Hükümet kuruluşları yanında, çocukla ilgili hükümet dışı kuruluşların da çalışmalara katılmaları, hizmetleri planlı, organize ve etkin bir biçimde oluşturulabilecek ve kıt kaynaklar daha verimli kullanılabilir. Günümüzde çocuk hizmetlerine gönüllülerin ve halkın katılımını sağlayacak mekanizmalar yetersiz kalmaktadır. İllerdeki çalışmaların ulusal çerçeveye uygun düzeyde gerçekleştirilebilmesi için, kent düzeyinde, kentsel yapıya

özgü İl Eylem Planlarının oluşturulması ve programlarının hazırlanması kolaylaşacaktır.

Ulusal Eylem Planı, çocuk alanındaki çalışmaların yönetimine etkililik ve verimlilik kazandıracak bir açılım yanında, programların finansmanına katılım imkanlarını artıracak ve gelişmeye tabandan katılım mekanizmalarının çeşitlenmesini sağlayacaktır. Ulusal Eylem Planı anlayışı içinde çalışma yaklaşımı; sorunların izlenmesine, dinamik çözüm modellerinin geliştirilmesine ve geniş bir değerlendirme ortamının oluşturulmasına yardımcı olacaktır.

Doç. Dr. İbrahim CILGA

Aile ve Çocuk Özel İhtisas Komisyonu

Çocuk Alt Komisyonu Başkanı

ÇOCUK SAĞLIĞI

ÖZET

Kadınlar ve çocuklar her toplumda sağlık açısından özel riskler taşımaktadır. Türkiye'deki sağlık sorunlarının başında kadın, anne ve çocuk sağlığının yeterli düzeyde olmaması gelmektedir.

Türkiye'de her yıl ortalama 1.4 milyon canlı doğum olmaktadır. Türkiye Nüfus Sağlık Araştırması (TNSA) 1998 verilerine göre bunların binde 42.7'si bir yaşına gelmeden binde 52.1'i de beş yaşına gelmeden ölmektedir. Neonatal Bebek Ölüm Hızı binde 25.8 iken, Postneonatal Bebek Ölüm Hızı binde 16.9'dur. 0 ay grubu ölümler içinde yarıdan fazlasını (% 52'si) 1. gündeki erken neonatal dönem bebek ölümleri oluşturmakta ve ölüm nedenlerinin çoğu (yaklaşık % 40'ı) perinatal sorunlar ile ilgilidir.

Bebek Ölüm Hızı (BÖH) kırsal yerleşimlerde (binde 55), kentsel yerleşim yerlerine (binde 35) göre % 56 daha yüksektir. Aynı şekilde, kır kent ve bölgeler arasında da BÖH ile Beş Yaş Altı Ölüm Hızı (BYAÖH) açısından önemli farklılıklar bulunmaktadır.

Çocuk ölümlerinin önemli bir bölümü önlenabilir hastalıklardan kaynaklanmaktadır.

Ulaşılmak istenen amaç ve hedefler (2001-2000)

1. Bebek ölüm hızının ‰ 20'ye indirilmesi,
2. Beş yaş altı ölümlerinin ‰ 30'a indirilmesi,
3. Antenatal bakım alma oranının % 50 artırılması,
4. Eğitimli sağlık personeli ile yapılan doğumların % 50 artırılması,
5. Neonatal ölüm hızının mevcut duruma göre % 30 azaltılması,
6. Yenidoğanların % 90'ına doğum salonunda optimal bakım sağlanması,
7. Anne ölüm hızının % 40 azaltılması,
8. Ev içi kazalarının % 40 oranında azaltılması,
9. Beş yaş altı beslenme bozukluklarının 1/3 oranında azaltılması,
10. Bir yaş altı tam bağışıklama oranının % 90'a çıkarılması,
11. Bölgelerarası eğitim ve sağlık göstergelerindeki farklılıkların % 50 azaltılması.

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) amaç ve hedeflerine ulaşılması için öngörülen politika, strateji ve faaliyetler

Ülkemizde bebek ve çocuk ölümlerini istenilen düzeylere indirmek amacıyla programlar hazırlanarak, hizmetler sürdürülecektir. Bu çerçevede, postneonatal döneme yönelik bağışıklama, anne sütü uygulamaları, ağızdan sıvı tedavisi,

pnömoninin erken dönemde tanı ve tedavisi, iyotlu tuz kullanımı gibi çalışmaların rutin hizmetler içinde sürdürülmesine devam edilecektir. Özellikle perinatal mortaliteyi etkileyen anne ve bebeğe ait risk faktörleri engellenebildiğinde, anne ölüm ve neonatal dönem bebek ölüm hızlarında belirgin bir azalma sağlanabilecektir.

Temel stratejiler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

1. Kadının toplumsal statüsünün yükseltilmesi, güçlendirilmesi,
2. Cinsiyetler arası eşitliğin sağlanması,
3. Gebelere nitelikli antenatal bakım verilmesi,
4. Doğumların sağlıklı koşullarda yapılması,
5. Tüm kadın ve erkeklere etkili aile planlaması hizmeti verilmesi,
6. Toplumun iyotlu tuz kullanımı konusunda bilgilendirilmesi,
7. Tüm yenidoğanların, doğumdan sonraki 24 saat-15 gün içerisinde topuk kanı alınarak FKU yönünden taranması ve bu programa hipotroidi taramasının dahil edilmesi,
8. İshalde ölümleri engelleyen ağızdan sıvı tedavisinin kullanımının artırılması için toplumun bilgilendirilmesi,
9. Beslenme bozukluklarının, mikronütriyen eksikliklerinin önlenmesi,
10. Çocuklarda solunum yolu hastalıkları riskini artıran kapalı yerlerde sigara içimi yasağına işlerlik kazandırılması,
11. Sağlam çocuk izlemlerinin öneminin sağlık personeline ve anne-babalara anlatılması,
12. Basın-yayın organlarından en yüksek düzeyde yararlanılması için çocuk sağlığı konusunda doğru bilgilendirilmeleri,
13. Politikacıların çocuk sağlığı konusunda doğru bilgilendirilmeleri ve TBMM’de Çocuk Komisyonu’nun kurulmasının sağlanması,
14. Okullarda sağlık eğitiminin konu ile ilgili eğitilmiş kişiler tarafından verilmesi,
15. Sevk zincirine işlerlik kazandırılması,
16. Doğum yapılan tüm sağlık kuruluşlarında doğru anne sütü uygulamalarının yaygınlaştırılması ve bu kuruluşların “Bebek Dostu Hastane (BDH)” ünvanını alması,
17. Doğum yaptıran ve doğumda bulunan tüm sağlık personeline “Yenidoğan Resüsitasyon Kursları” verilmesinin sağlanması ve yenidoğan ölümlerinin azaltılması programlarının başlatılması.

Faaliyetler

Sürdürülen rutin hizmetler, etkinliği ve niteliği artırılarak uygulanmaya devam edilecektir. Ayrıca, Plan dönemi boyunca gündeme getirilmesi ve uygulanması gereken bazı özel program faaliyetleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Hipotiroidi tarama programı

Ülkemizde konjenital hipotiroidi görülme sıklığı 2600 doğumda 1'dir. Çocuk sağlığı açısından oldukça önemli bir hastalık olan, erken tanı konulup tedaviye başlandığında, hastalık nedeni ile oluşabilecek beyin hasarı ve mental retardasyonun önlenilebileceği konjenital hipotiroidi için tüm yenidoğanlara tarama programının başlatılması gereklidir.

2. Yenidoğan ölümlerinin azaltılması

Postneonatal dönem ölümlerinin azalmaya başlaması ile gündeme gelen neonatal dönem ölümlerinin azaltılması için çalışmaların başlatılması gerekmektedir.

3. Mikronütriye yetersizlikleri

Mikroelementlerin malnutrisyonuna neden olanlardan içinde en sık görülen demir ve iyot eksikliğidir.

- Demir Yetersizliği Anemisinin Önlenmesi çalışmalarının devam etmesi gerekmektedir.
- İyot Yetersizliği Hastalıkları ve Tuzun İyotlanması izleme sisteminin geliştirilmesi ve desteklenmesi gerekmektedir.

Yemeklik Tuz Ürün Kodeksi Tebliği (RG 09.07.1998) ile zorunlu hale gelen sofralık tuzun iyotlanması, ancak rafine tuz işletmelerinde mümkün olabilmektedir. Bu nedenle, küçük işletmelerin de iyotlu tuz üretebilmeleri için teknolojik ve potasyum iyodat yönünden desteklenmeleri gerekmektedir.

4. Çocukluk hastalıklarına entegre yaklaşım

Çocukluk Hastalıklarına Entegre Yaklaşım; çocuk ölümlerini, hastalıklarını ve sakatlıklarını azaltmayı amaçlayan, sağlıklı büyüme ve gelişmenin teşvik edilmesini içeren, sağlık kuruluşlarının hizmet sunum kalitesini artırmayı ve ev ortamındaki tüm müdahaleleri kapsayan geniş bir stratejidir.

5. Genetik hastalıklardan korunma

Aile sağlığı hizmetlerinde genetik danışmanlık ile doğru tanı, prognoz tayini, risk hesabı ve seçeneklerin gözden geçirilmesi, topluma ve sağlık çalışanına korunma ve risk yaklaşımı çerçevesinde temel mesajların verilmesi gerekmektedir.

6. Adölesan sağlığı

Ülkemizde 11-18 yaş grubu nüfusun yoğunluğunun ve sorunlarının fazla olması nedeni ile bu gruba özel önem verilmesi gerekmektedir.

7. *Anne sütünün teşviki-Bebek Dostu Hastane*

Anne sütün alma oranı ülkemizde % 95'ler düzeyindedir. Ancak uygulamada hatalar bulunmaktadır. Anne sütün muadillerinin pazarlanması ile ilgili uluslararası koda uyulması, mama firmalarının mamayı teşvik edici davranışlarının ve reklamlarının önlenmesi önem taşımaktadır.

1. GİRİŞ

Bir toplumun gelişmişliği ve kalkınmışlık düzeyi ne olursa olsun, bazı bireyler sağlık açısından özel riskler taşımaktadır. Kadınlar ve çocuklar her toplumda diğer bireylerden daha fazla özene ve bakıma muhtaçtır. Özellikle çocuklar, çevresel olumsuzluklardan en fazla etkilenen, kendi olanakları ile pek çok hastalık, beslenme yetersizliği gibi olumsuzluklarını gideremeyen, çevreden özel yardım ve ilgi bekleyen kişilerdir.

Çocukların yaşatılmaları, korunmaları ve geliştirilmeleri, kararlılıkla sahip çıkılması gereken bir konudur. Bu konu çocuklara doğrudan yarar sağlayacağı gibi, yoksulluk, nüfus artışı ve çevre sorunlarının çözümü açısından da zorunludur. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de çocukların **yaşatılmaları, korunmaları, geliştirilmeleri ve katılımları** bir bütün olarak ele alınmaktadır. Ayrıca, 1990 yılında Türkiye'nin de katıldığı Dünya Çocuk Zirvesi'nde, çocukların yaşatılmaları, korunmaları ve geliştirilmeleri anlamında bir dizi kararlar alınmış, dünyadaki bütün çocukların bedensel ve zihinsel açıdan gelişmelerini güvenceye alacak temel adımlar atılmıştır.

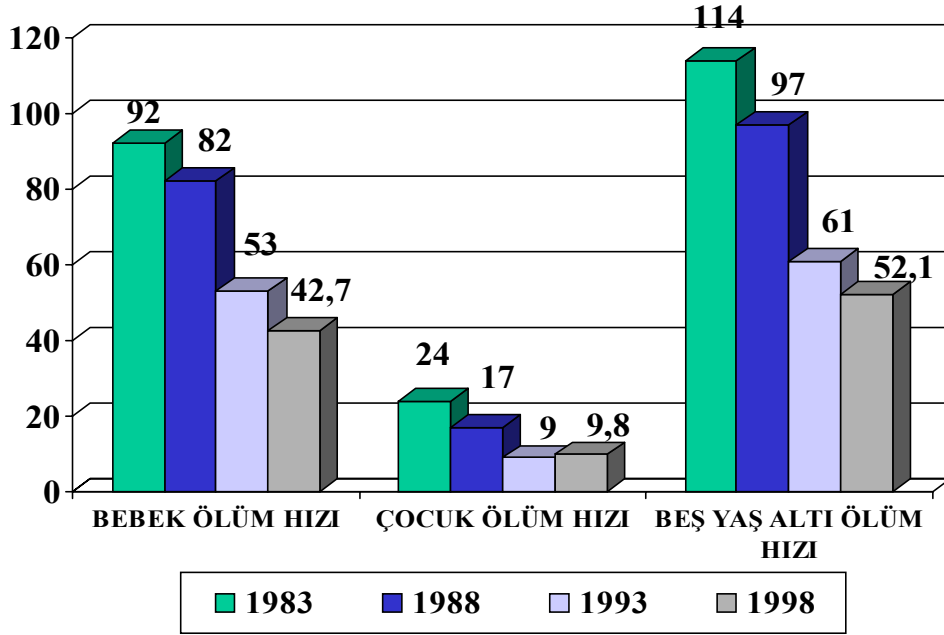
2. MEVCUT DURUM

A. TEMEL GÖSTERGELER

Ülkemizdeki sağlık sorunlarının başında kadın, anne ve çocuk sağlığının yeterli düzeyde olmaması gelmektedir.

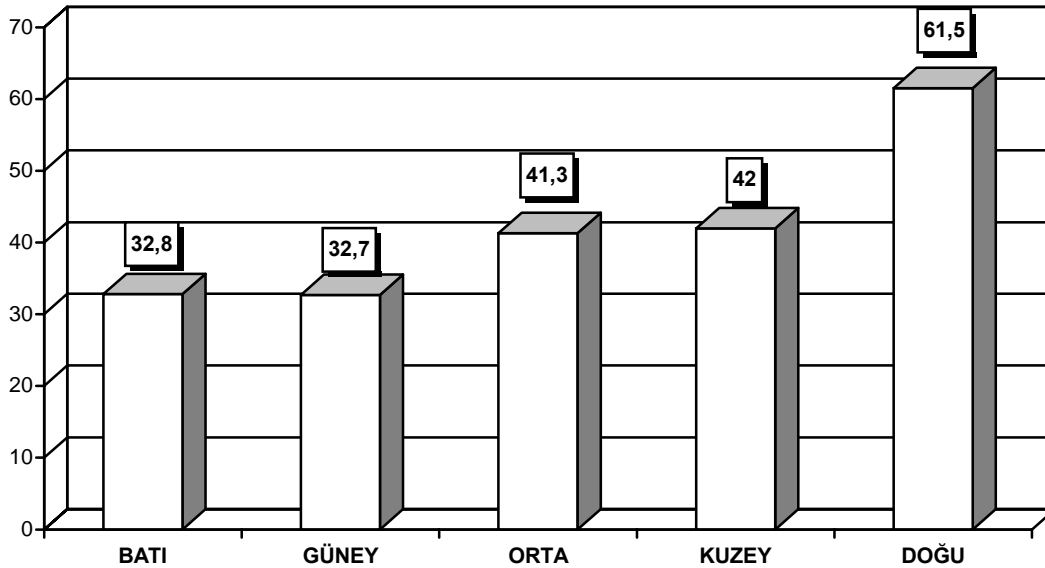
Türkiye'de her yıl ortalama 1.4 milyon canlı doğum olmaktadır. Türkiye Nüfus Sağlık Araştırması (TNSA) 1998 verilerine göre, bunların binde 42.7'si bir yaşına gelmeden, binde 52.1'i de beş yaşına gelmeden ölmektedir. Neonatal BÖH binde 25.8 iken, postneonatal BÖH binde 16.9'dur. Sıfır yaş grubundaki bebek ölümlerinin % 66'sını ilk bir ayını doldurmadan ölen bebekler oluşturmaktadır. 0 ay grubu ölümler içinde yarıdan fazlasını (% 52'si) 1. gündeki erken neonatal dönem bebek ölümleri oluşturmakta ve ölüm nedenlerinin yaklaşık % 40'ı perinatal sorunlarla ilgilidir (TNSA-98).

Bebek ölümleri konusunda geçtiğimiz yıllarda her ne kadar önemli ölçüde iyileşmeler sağlanmışsa da, ülkemizde hala her 1.000 bebekten 42.7'si (TNSA) bir yaşına gelmeden ölmektedir (Tablo 1). DPT verilerine göre 1998 yılı için BÖH binde 38.3' tür.

TABLO-1: Bebek ve Çocuk Ölümlüğünde Zaman İçindeki Değişim (TNSA)

Tablo 1'de de görüldüğü gibi bebek ölümleri ve çocuk ölüm hızları ülkemizde yıllar itibariyle düşmektedir.

Bebek ölüm hızı kırsal yerleşimlerde (binde 55) kentsel yerleşim (binde 35) yerlerine göre % 56 daha yüksektir. Aynı şekilde bölgeler arasında da BÖH açısından önemli farklılıklar bulunmaktadır.

TABLO-2: Bölgelere Göre Bebek Ölüm Hızı (1998) (TNSA)

Tablo 2'de de görüldüğü gibi, BÖH Batı ve Güney Anadolu'da Türkiye ortalamasından düşük, Orta ve Kuzey Anadolu'da ülke ortalamasına yakın, Doğu Anadolu'da ise ülke ortalamasından yüzde 40 daha yüksektir.

Doğumdan sonraki ilk beş yıl içinde ölme olasılığını ifade eden Beş Yaş Altı Ölüm Hızı (BYAÖH) da ülkemizde oldukça yüksektir (binde 52.1). Ayrıca, BYAÖH da kırsal ve kent bölgeleri arasında önemli farklılıklar göstermektedir. Örneğin kırsal binde 68 olan BYAÖH, kentte binde 42.4; Batı Anadolu'da binde 38.3, Orta Anadolu'da binde 49.6 ve Doğu Anadolu'da binde 75.9 düzeyindedir.

Türkiye'de ilkökula gitmeyen veya ilkokulu tamamlamayan annelerin çocukları arasındaki bebek ve beş yaş altı ölüm hızları, en az ilkokul öğrenimini tamamlamış annelerin çocuklarına göre 1,6 kat daha fazladır.

Çocuk ölümlerinin önemli bir bölümü önlenemez hastalıklardan kaynaklanmaktadır. Bu hastalıkların başında pnömoni, kalp hastalıkları ile ishalli hastalıklar gelmektedir.

Çocukların bağışıklanmasında 1980'li yıllarda ulaşılan oranlar korunamamıştır. 1998 yılı itibarıyla, tam aşı olan, yani BCG, kızamık, 3 doz DBT ve polio almış olan çocukların oranı yüzde 45.7'dir. Bu oran kırsal kesimde yüzde 36.8'e, Doğu Anadolu'da yüzde 22.9'a kadar düşmektedir (TNSA 1998).

Annelerin % 95'i bebeklerini emzirmektedirler. Ortalama emzirme süresi 12 ay olarak saptanmıştır. Ancak, anne sütü uygulamalarında hatalar bulunmaktadır. Bunların başında ek gıdaya erken başlanması gelmektedir. İlk üç ay sadece anne sütü alma oranı % 9.4'tür.

Çocuklarda yetersiz beslenme hayatın ilk aylarında önemli bir problem gibi görünmemektedir. Beş yaşındaki çocukların yaklaşık dörtte biri kronik olarak yetersiz beslenmiş ve % 8'i ciddi kronik beslenme bozukluğu göstermektedir. Beslenmenin uzun dönemli değerlendirmesi yaşa göre ağırlıkla yapılmaktadır. Buna göre, tüm çocukların % 8.3'ü düşük kilolu, % 1.4'ü ise ciddi derecede zayıftır. Doğuda bu oran % 17.1 iken, eğitimi olmayan annelerin çocuklarında ise % 17.2'dir.

Türkiye'de % 16 civarında bodurluk, % 6.1 oranında ise ciddi bodurluk görülmektedir. Bu oran 6 ve üzeri doğumlarda % 32.2'ye çıkmaktadır. Bodurluk özellikle Doğu Anadolu'da ciddi bir sorun olarak görülmektedir (% 30).

Türkiye'de 1983 yılında yapılan içme sularında florür analizi çalışmasında, analizi yapılan su kaynaklarının % 98'inin içerdiği florür konsantrasyonunun normalin altında olduğu saptanmıştır. Düşük florür içeren suların tüketildiği yerlerde diş çürüklerinin erken yaşlarda başladığı ve daha sık görüldüğü bilinmektedir. Bununla birlikte, Türkiye'nin florür haritası henüz tamamlanmamıştır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) 2000 yılında 5-6 yaş grubu çocukların % 50'sinin çürüksüz olmasını amaçlamıştır. Ülkemiz genelinde diş çürükleri ve periodontal hastalıklar sıklığı % 85 iken, 5-6 yaş grubunda çürük görülme sıklığı % 88'e çıkmaktadır. Bu nedenle ağız-diş sağlığının durumu bir halk sağlığı sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden, risk grubu olarak kabul edilen 0-6 ve 7-13 yaş grubu çocuklarda diş çürüklerinin önlenmesine yönelik tedbirlerin alınmasına gerek vardır.

Postneonatal ölümlerin azaltılmasına yönelik sürdürülen bağışıklama, ağızdan sıvı tedavisi, akut solunum yolu enfeksiyonları (ASYE) ve anne sütü uygulamalarının yaygınlaştırılması ile postneonatal ölümler azalmış, buna karşılık neonatal ölümler ön plana çıkmıştır. Türkiye'deki çocuk ölümlerinin yaklaşık yarısı doğum travması, güç doğum ve diğer anoksi, hipoksi halleri ile perinatal ölümlerin diğer nedenlerinden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye'de perinatal ölüm hızı ve perinatal ölüm nedenleri tam bilinmemektedir. Perinatal ölüm nedenleri arasında ölü doğumların ilk sırada olduğu düşünülmektedir.

Perinatal ölümlülüğü etkileyen anne ve bebeğe ait risk faktörleri engellenebildiğinde, ölüm hızlarında belirgin azalmalar sağlanabilecektir. 35 yaş üstü ve 20 yaş altı gebeliklerde ölü doğumlar artmakta, 100 gebelik için 2 ve üzerine çıkmaktadır. Ülkemizde 19 yaşındaki gençlerin % 20.1'i anne olmuş, % 3'ü de ilk çocuğuna gebedir. Bu yaş grubunun % 23.4'ü çocuk doğurmaya başlamıştır. Doğumlar 20-29 yaş arasında yapıldığında bebek ölümlerinin % 30 oranında azalacağı hesaplanmaktadır. Ülkemizde doğumların % 30'u 24 aydan kısa aralıkta olmakta ve bu doğumlarda doğan her 10 bebekten 1'i ölmektedir. Kadınların % 32'si doğum öncesi bakım (DÖB) almamış, doğumların yaklaşık % 60'ında DÖB gebeliğin 6 ayından önce gerçekleştirilmiştir. DÖB alan kişilerin dağılımına bakıldığında % 60.2'sinin doktor, % 7.3'ünün ebe/hemşireden hizmet aldığı görülmektedir. Gebelerde tetanoz toksoidi (TT) ile aşılama oranı çok düşüktür. Annelerin % 53.5'i TT ile aşılanmamış, % 15'i bir doz, % 29'u iki veya fazla doz aşı olmuşlardır.

Gebelik esnasında bir sağlık personeline danışmamış ve doğumu bir sağlık personeli yardımı ile yapmamış olan annelerin bebeklerinin birinci yaş gününe ulaşmadan ölme olasılığı, bu hizmetten yararlananlardan 1,5 kat daha fazladır. Ülkemizde doğumların % 72.5'i bir sağlık kuruluşunda, % 26.7'si ise evde yapılmaktadır. Bir doktor veya eğitimli sağlık personeli yardımı ile gerçekleştirilen doğumların oranı % 81'dir. Ortaokul ve daha fazla eğitim almış kadınların hemen hepsi doğum sırasında tıbbi yardım almışlardır.

Ülkemiz genelinde anne ölüm hızı tam olarak bilinmemektedir. Sağlık Bakanlığı'nın 1997-98 yılında 53 ilin doğum yapılan hastanelerinde yaptığı bir araştırmanın ön sonuçlarına göre, anne ölüm hızı yüzbin canlı doğumda 54.2'dir. Anne ölümlerinin yarısının doğumda, ¼'ünün gebelikte, ¼'ünün lohusalıkta meydana geldiği saptanmıştır. Bu ölümlerin % 33'ü kanamalar, % 20'si gebelik ve lohusalık toksemileri, % 17'si dolaylı obstetrik nedenler, % 14'ü enfeksiyonlar ve % 10'u emboliler nedeniyle meydana gelmektedir. Anne ölümlerinin oluşmasında tıbbi nedenleri ağırlaştırıcı faktörlerin başında, aşırı doğurganlık, doğum öncesi bakım ve beslenme yetersizlikleri, sağlık hizmetinden yeterince yararlanmama ve kadın statüsünün düşüklüğü gelmektedir.

Annenin doğum öncesi dönemde iyi eğitilmiş sağlık personelinin nitelikli bir doğum öncesi bakım hizmeti alması ve gerekli koşullarda acil obstetrik müdahale için sevk koşullarının sağlanması hallerinde, kanamaya bağlı ölümler kolayca önlenilecek, eklampsi ve intrauterin büyüme geriliği olguları azaltılabilecektir. Sağlık hizmetlerinin ulaşılabilirliği ve niteliğinin iyileştirilmesi, tetanoza karşı

bağışıklama, aneminin önlenmesi, doğumun sağlıklı koşullarda ve eğitimli personel tarafından yaptırılması hallerinde enfeksiyonlara bağlı ölümler önlenebilecektir.

Doğum sonrasında iyi bir erken neonatal bakımın verilmesi, her yenidoğana optimal yaklaşımın sağlanması (hipotermiyi önlemek), ısı kontrolü, anne sütü uygulaması, etkin ve doğru neonatal resüsitasyon yapılması, riskli yenidoğanın tanınması, uygun bakım ve sevk ilkelerinin yerleştirilmesinin sağlanması hallerinde prenatal ve neonatal ölümleri önlemek mümkün olabilecektir.

Türkiye genelinde kadın başına 2,6 çocuk düşmektedir. 1998 TNSA sonuçlarına göre toplam düşük oranı 100 gebelikte 23.2 iken, bunların 14.5'i isteyerek, 8.7'si ise kendiliğinden gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, 1998 verilerine göre, halen evli kadınların % 64'ü herhangi bir aile planlaması yöntemini, % 37.7'si ise modern yöntemleri kullanmaktadır. Aile planlaması yöntemi kullanımında bölgeler arası farklılıklar dikkati çekmektedir. Batıda herhangi bir yöntem kullanma oranı % 70.5 iken, doğuda % 42'ye düşmektedir.

B. VII. BEŞ YILIK KALKINMA PLANI (1996-2000) HEDEF ve GERÇEKLEŞMELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

- Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan beş yıllık kalkınma planlarında demografik göstergelerde beklenen gelişmeler verilmektedir. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından Sağlık Bakanlığı ile işbirliği içerisinde gerçekleştirilen 1998 TNSA sonuçlarının 1998 yılını değil önceki beş yıllık dönemin ortasına rastlayan 1996 yılı durumunu yansıttığı dikkate alındığında, 1998 TNSA verileri ile VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı verilerinin örtüştüğü görülmektedir. Karşılaştırılan veriler arasındaki tutarlılık, VII. BYKP gerçekleşme tahminlerinin doğruluğunu vurgulamaktadır.

TABLO-3: VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Gerçekleşme Durumu

GÖSTERGELER	1998 TNSA	VII. BYKP (1996-2000)
Nüfus artış hızı (%)	1.6	1.68
Kaba doğum hızı (‰)	22.0	22.0
Kaba ölüm hızı (%)	7.0	6.5
Doğuşta yaşam umudu (%)		
Erkek	66.0	65.9
Kadın	71.0	70.5
Bebek ölüm hızı (‰)	42.7	42.2
Toplam doğurganlık hızı	2.6	2.55
Nüfusun ana yaş grubu dağılımı		
0-14 yaş grubu (%)	32.0	31.7
65 + yaş grubu (%)	6.0	5.5

- Türkiye'de bebek ve çocuk ölümlerindeki düşüş sonucu postneonatal ölüm hızında % 29 ve çocuk ölüm hızında % 30 azalma elde edilmiştir. Neonatal ölüm

hızında elde edilen düşüş daha azdır (% 14). Bebek ölüm hızı % 21 oranında azalmıştır.

- Türkiye’de bebeklerin % 95’i emzirilmektedir. 1993 yılında bebeklerin % 15.9’u ilk saatte, % 75.9’u ilk gün içinde emzirilmeye başlanırken, 1998 yılında bu oranlar ilk saatte % 51.8’e, ilk günde başlayanlar % 84.8’e yükselmiştir. Bebek Dostu Hastaneler uygulamalarının etkili olmaya başladığı söylenebilir. 101 hastane BDH ünvanını almıştır. Bu hastanelerdeki doğumlar, toplam hastane doğumlarının % 42.5’ni teşkil etmektedir.
- Polio eradikasyonu programında surveyans sistemin kalitesinde belirgin bir gelişme sağlamıştır. 1998’de 26 vaka rapor edilmiş olup, en son rapor edilen vaka tarihi 26 Kasım 1998’dir. Ulusal aşı günleri düzenlenerek polio aşılama oranları % 93’lere ulaşmıştır.
- Ülke genelinde düzenli iyot desteğine geçmeden önce, uygulamalar süresince programı izleyebilmek amacıyla İyot Yetersizliği Hastalıklarının Önlenmesi Programı izleme sistemi oluşturulmuştur. İyot yetersizliği hastalıklarının önlenmesi amacıyla 9 Temmuz 1998 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan “Gıda Kodeksi-Yemeklik Tuz Tebliğine” göre sofraya tuzlarının iyotlanması zorunlu hale getirilmiştir.
- Güvenli annelik yaklaşımı benimsenmiştir.

C. TEMEL SORUNLAR

1. Doğum ve ölümlerin tespitinde ve konu ile ilgili sektörlerin koordinasyonunda yetersizlikler,
2. Doğurganlığın ülke düzeyinde yüksek olması, etkili aile planlaması yöntem kullanımının istenilen düzeyde olmaması,
3. Antenatal bakım hizmetlerinin nicelik ve nitelik açıdan yetersizliği,
4. Evde sağlık personeli denetiminden yoksun doğum oranının yüksek olması,
5. Her doğumda temiz ve güvenli doğum ortamının sağlanamaması,
6. Sağlık personelinin doğum salonunda yenidoğan resüsitasyonu ve optimal yaklaşım konusunda bilgi, beceri ve tutumlarının yetersizliği,
7. Perinatal sağlık alanında bildirim ve geribildirimlerin yetersizliği,
8. Perinatal sağlıkla ilgili bölgesel örgütlenme yoksunluğu nedeniyle uygun olmayan sevk ve taşınmaların gerçekleşmesi,
9. Akraba evliliklerinin yüksek oranda görülmesi,
10. Yenidoğan Hipotiroidi Tarama Programının ülke çapında başlatılamaması,
11. İyotlu tuz kullanımının yaygın hale getirilememesi,

12. Aşılama oranlarında istenilen noktaya gelinememesi,
13. Büyüme İzlenmesi Programının yeterince yaygınlaştırılmaması ve hala malnütrisyonun sorun olması,
14. Kız çocuklarında eğitim süresinin ve oranının düşüklüğü,
15. Etkili doğum kontrol yöntemi kullanımının yetersizliği,
16. Mevcut sevk zincirinin kullanılmaması ve yetersizliği,
17. Fiziki ve sosyal altyapı yatırımlarının rasyonel olarak gerçekleştirilememesi,
18. Bölgesel ve yerleşim yerine özel farklı sorun alanlarının bulunması,
19. Personel istihdamında niteliğin yeterince dikkate alınmaması ve personel hareketliliğinin aşırı olması,
20. Faaliyet izleme ve değerlendirmelerinde yerel yönetimlerin yeterli katılım ve desteğinin olmaması,
21. Veri toplama, analiz ve değerlendirmenin nitelik ve nicelik açısından yetersizliği,
22. Sektörlerarası işbirliğinin yetersizliği,
23. Çocuk sağlığı ile ilgili kuruluşlardan ve üst düzey temsilcilerden oluşan Sektörlerarası Çocuk Kurulu'na işlerlik kazandırılmaması,
24. Görsel ve işitsel eğitim araçlarının amaca yönelik ve etkin olarak kullanılmaması,
25. Başarılı programların rutin hizmetlere dönüştürülememesi ve yaygınlaştırılmaması,
26. Bütçeden ayrılan payda yetersizlik, mevcut bütçeden koruyucu hizmetlere ayrılan payın daha da yetersiz olması.

3. ULAŞILMAK İSTENEN AMAÇ ve HEDEFLER

A. KISA DÖNEMDE (2001-2005)

1. Bebek ölüm hızının ‰ 20'ye indirilmesi,
2. Beş yaş altı ölümlerinin ‰ 30'a indirilmesi,
3. Antenatal bakım alma oranının % 50 artırılması,
4. Gebelikte tetanoz aşılmasının % 50 artırılması,
5. Eğitimli sağlık personeli ile yapılan doğumların % 50 artırılması,
6. Neonatal ölüm hızının mevcut duruma göre % 30 azaltılması,
7. Tüm yenidoğanların FKU ve hipotiroidi yönünden taranmaları,
8. Yenidoğanların % 90'ına doğum salonunda optimal bakım sağlanması,

9. İyot yetersizliği hastalıklarının ortadan kaldırılması,
10. Anne ölüm hızının % 40 azaltılması,
11. Güvenli Annelik Programı'nın tüm illerde rutin hale getirilmesi,
12. Tüm doğum yapılan hastanelerin BDH olmalarının sağlanması,
13. Aneminin önlenmesi
14. Riketsinin ortadan kaldırılması,
15. Ev içi kazaların boyutunun saptanarak, % 40 oranında azaltılması,
16. Prenatal tanı merkezlerinin geliştirilmesi,
17. Tüm sağlık personeline belli aralarla hizmet-içi eğitimin verilmesi,
18. Çocukluk çağında önlenebilecek erişkin hastalıklarının önlenmesi için paket programların oluşturulması (hipertansiyon, koroner kalp hastalıkları, şişmanlık vb.),
19. Beş yaş altı beslenme bozukluklarının 1/3 oranında azaltılması,
20. Mevcut olan, ancak işlemeyen sevk zincirinin işler hale getirilmesi,
21. Bir yaş altı tam bağışıklama oranının % 90'a çıkarılması,
22. Polionun eradikasyonu sağlanarak, DSÖ Avrupa Bölgesi'nin diğer ülkeleri ile birlikte "Poliyodan Arındırılmış Ülke Sertifikası"nın alınması,
23. Kızamık aşılama oranının % 95'e çıkarılması,
24. Bir yaş altı Hepatit B aşılama oranının en az % 50 olması,
25. Birinci basamak sağlık hizmetlerinde çocukluk ve adölesan döneminde ruh sağlığı danışmanlık hizmetleri verebilecek birimlerin pilot uygulamalarının başlatılması,
26. Anne eğitim düzeyinin yükseltilmesi için kız çocuklarının her kademede okullaşma oranının artırılması
27. Bölgeler arası eğitim ve sağlık göstergelerindeki farklılıkların % 50 azaltılması,
28. Televizyon yayınlarında şiddete ve çocukları istismara (cinsel, tüketim gibi) yönelik programların engellenmesi.

B. UZUN DÖNEMDE (2001-2023)

1. Bebek ölüm hızının ‰ 10 düzeyine indirilmesi,
2. Beş yaş altı ölümlerin ‰ 20 düzeyine indirilmesi,
3. Tüm gebelerin tespit edilip doğum öncesi bakım almalarının sağlanması,

4. Tüm doğumların sağlık personeli yardımı ile yapılması,
5. Tüm yenidoğanlara optimal yaklaşımın sağlanması,
6. 2500 gramdan az ağırlıkta doğan bebeklerin oranının en az % 20 düşürülmesi ve bölgeler arası farklılıkların belirgin şekilde azaltılması,
7. Tüm yenidoğanların, toplumda sık görülen en az beş genetik, kalıtsal veya metabolik hastalıklar (talasemi, orak hücreli anemi gibi) yönünden taranmaları,
8. Sağlık ocakları ve AÇSAP merkezlerinde tüm çocukların büyüme ve gelişmelerinin izlenmesi,
9. Beslenme yetersizliklerinin (malnütrisyon, mikronutrien eksikliklerinin) ortadan kaldırılması,
10. Çocukların ve gençlerin daha iyi yaşam becerileri için sağlıklı seçim yapma kapasitesine sahip kılınması,
11. Gençlerin karıştığı şiddet ve kazalara bağlı ölüm ve sakatlıkların en az % 50 azaltılması,
12. İlaç, tütün ve alkol tüketimi gibi zararlı davranışlara yönelen gençlerin oranının azaltılması,
13. Çocukluk ve adölesan döneminde ruh sağlığı danışmanlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması,
14. Adölesan gebeliklerin görülme oranının en az üçte bir azaltılması,
15. Enfeksiyon hastalıklarının kontrolü programlarının sistemli olarak uygulanmasıyla, bulaşıcı hastalıkların sağlığa olumsuz etkilerinin azaltılması,
16. Altı yaş altındaki çocuklarda diş taşı görülme sıklığının % 20'ye düşürülmesi ve 12 yaşın altındaki çocuklarda da çekilmiş, eksik ya da dolgulu diş sayısının ortalama 1.5'den fazla olmaması,
17. Toplumda sık görülen yüksek mortalite ve morbiditeye sahip olan hastalıkların prenatal tanı ve tedavisinin yaygınlaştırılması,
18. Kızamık eradikasyonunun sağlanması,
19. Bölgeler arası farklılıkların % 80 azaltılması.

4. VIII. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (2001-2005) AMAÇ ve HEDEFLERİNE ULAŞILMASI İÇİN ÖNGÖRÜLEN POLİTİKA, STRATEJİ ve FAALİYETLER

A. TEMEL POLİTİKA ve STRATEJİLER

Nüfusun hem oran olarak, hem de karşı karşıya oldukları riskler yönünden öncelikli grubunu oluşturan kadın ve çocukların yaşatılmaları, korunmaları ve geliştirilmelerine yönelik hizmetler temel ilke ve politikalar arasında yer almaktadır.

Ülkemizde bebek ve çocuk ölümlerini istenilen düzeylere indirmek amacıyla programlar hazırlanarak, hizmetler sürdürülecek; postneonatal döneme yönelik bağışıklama, anne sütü uygulamaları, ağızdan sıvı tedavisi, pnömoninin erken dönemde tanı ve tedavisi, iyotlu tuz kullanımı gibi çalışmaların rutin hizmetler içinde sürdürülmesine devam edilecektir. Özellikle, perinatal mortaliteyi etkileyen anne ve bebeğe ait risk faktörleri engellenebildiğinde, hızlarda belirgin bir azalma sağlanabilecektir.

Güvenli Annelik kapsamında olan etkili, nitelikli bir doğum öncesi bakım, sağlıklı koşullarda ve eğitilmiş sağlık personeli ile doğum ve doğum sonu bakım hizmeti ve riskli gebelikleri önlemek için kaliteli, ulaşılabilir bir aile planlaması hizmeti verildiğinde, kadın ve bebek sağlığını tehlikeye sokan bu riskli durumları önlemek ve ölüm oranlarını azaltmak mümkün olacaktır.

Temel stratejiler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- ◆ Kadının toplumsal statüsünün yükseltilmesi, güçlendirilmesi,
- ◆ Cinsiyetler arası eşitliğin sağlanması,
- ◆ Gebelere nitelikli antenatal bakım verilmesi,
- ◆ Doğumların sağlıklı koşullarda yapılması,
- ◆ Sağlık ocaklarında tüm evlenecek çiftlere evlilik öncesi danışma hizmeti verecek “Evlilik Öncesi Bakım ve Danışmanlık” merkezlerinin kurulması ve evlilik öncesi başvurunun zorunlu olması (etkili aile planlaması hizmeti verecek, bölgesel hastalıkları -talassemi gibi- tarayacak, akraba evliliklerinde genetik danışmayı içerecek, kızamıkçık hastalığı geçirmeyenleri tesbit edip aşılacak, Hepatit B taşıyıcılığını tarayıp aşılacak, evlilik ile ilgili bilgi-bilinç verecek vb),
- ◆ Tüm kadın ve erkeklere etkili aile planlaması hizmeti verilmesi,
- ◆ Genişletilmiş Bağışıklama Programı’na verilen önemin sürdürülmesi,
- ◆ Polio eradikasyonu hedefi doğrultusunda politik destek ve kararlılığının sürdürülmesi,
- ◆ Toplumun iyotlu tuz kullanımı konusunda bilgilendirilmesi,
- ◆ Küçük işletmelerde tuzun iyotlanması konusunda teknoloji ve bilgi yönünden eksikliklerin giderilmesi,
- ◆ Nöral tüp defektlerinin önlenmesi için 15-49 yaş kadın grubunda folik asit kullanımının özendirilmesi,
- ◆ Tüm yenidoğanların, doğumdan sonraki 24 saat-15 gün içerisinde topuk kanı alınarak FKÜ yönünden taranması, hipotiroidi taramasının programa dahil edilmesi,

- ◆ İshalde ölümleri engelleyen ağızdan sıvı tedavisinin kullanımının yaygınlaştırılması, her basamaktaki sağlık kuruluşlarında Ağızdan Sıvı Tedavisi Merkezlerinin işlerliğinin artırılması,
- ◆ Beslenme bozukluklarının, mikronütriyen eksikliklerinin önlenmesi,
- ◆ Çocuklardaki solunum yolu hastalıkları riskini artıran kapalı yerlerde sigara içilmesini yasaklayan yasanın etkin uygulanmasının sağlanması,
- ◆ Sağlam çocuk izlemlerinin öneminin sağlık personeline ve anne-babalara anlatılması,
- ◆ Genetik hastalıklar tanı yönetmeliği çerçevesinde faaliyet gösteren merkezlerin işlerliğinin artırılması,
- ◆ Basın-yayın organlarından azami ölçüde yararlanılması ve çocuk sağlığı konusunda doğru bilgilendirilmeleri,
- ◆ Politikacıların çocuk sağlığı konusunda doğru bilgilendirilmeleri ve TBMM’de Çocuk Komisyonu kurulmasının sağlanması,
- ◆ Okullarda sağlık eğitiminin konu ile ilgili eğitilmiş kişiler tarafından verilmesi,
- ◆ Sevk zincirine işlerlik kazandırılması,
- ◆ Ağız-diş sağlığının korunmasında önemli bir rol oynayan florun sudaki konsantrasyonunun ülke genelinde belirlenerek, flor haritasının tamamlanması,
- ◆ Doğum yapılan tüm sağlık kuruluşlarında doğru anne sütü uygulamalarının yaygınlaştırılması ve bu kuruluşların “Bebek Dostu Hastane” ünvanını alması,
- ◆ Doğum yaptıran ve doğumda bulunan tüm sağlık personeline “Yenidoğan Resüsitasyon Kursları” verilmesinin sağlanması ve Yenidoğan Ölümünün Azaltılması Programlarının başlatılması,
- ◆ Madde bağımlısı çocukların tedavileri için hastanelerde ve üniversite hastanelerinde tedavi birimlerinin oluşturulması,
- ◆ Tüm sağlık kuruluşlarının çocuk istismarı konusunda bilgilendirilmeleri, bunlarla ilgili kayıt tutulması ve ilgili kurumlarla işbirliği altında çalışmaları.

B. FAALİYETLER

İshalli hastalıkların önlenmesi, ASYE kontrolü, Genişletilmiş Bağışıklama Programı, Büyümenin İzlenmesi, ağız-diş sağlığının korunması, FKU taraması ve aile planlaması gibi sürdürülen rutin hizmetler, etkinliği ve niteliği artırılarak uygulanmaya devam edilecektir. Bunlar dışında Plan dönemi süresince gündeme getirilmesi ve uygulanması gereken bazı özel program faaliyetleri aşağıda belirlenmiştir.

1. Hipotiroidi Tarama Programı

Yenidoğan taraması, az sayıda doğumsal metabolik hastalıkta uygulanabilen, gelişmiş ülkelerde çok iyi kurulmuş bir koruyucu hekimlik hizmetidir.

Dünyada kalıtsal hastalıklarda sık görülen, pratik tanı metodları olan ve erken tanımlandıklarında tedavileri mümkün olanların taranmasının, koruyucu sağlık hizmetleri içinde yer aldığı gözlenmektedir.

Bu hastalıklarda yenidoğan döneminde erken tanı ve tedavinin başlaması ile özürlülük ve süt çocuğu mortalitesi önlenmektedir. Ülkemizde akraba evliliklerinin sık görülmesi, doğuma bağlı metabolik hastalık sıklığını artırmaktadır.

Yenidoğanlarda 1/2500–4000 sıklığında görülen konjenital hipotiroidizm, önlenemeyen beyin hasarı ve mental retardasyon nedenidir. Zeka gelişiminin derecesi, erken tanı ve tedavi ile ilişkilidir. Klinik bulgular ilk aylarda belirsiz olduğundan, erken tanı ancak tarama testleri ile yapılabilir. Tüm yenidoğanların doğumdan sonra 1-6 günler arası hipotiroidi yönünden taranması dünyanın gelişmiş bir çok ülkesinde 10-15 yıldan beri rutin bir uygulama olarak yapılmaktadır.

Ülkemizde konjenital hipotiroidi görülme sıklığı 2600 doğumda 1'dir. Çocuk sağlığı açısından oldukça önemli bir hastalık olan, erken tanı konulup tedaviye başlandığında, hastalık nedeni ile oluşabilecek beyin hasarı ve mental retardasyonun önlenilebileceği konjenital hipotiroidi için tüm yenidoğanlara tarama programının başlatılması gereklidir.

2. Yenidoğan Ölümlerinin Azaltılması

Postneonatal dönem ölümlerinin azalmaya başlaması ile gündeme gelen neonatal dönem ölümlerinin azaltılması için çalışmaların başlatılması gerekmektedir.

Gebelik ve doğum öncesi hizmetlerin niteliğinin artırılması, doğumların sağlıklı koşullarda yaptırılmasının sağlanması, her yeni doğana optimal yaklaşımın (ısı kontrolü, resüsitasyon, anne sütü gibi) sağlanması, perinatal mortalite nedenlerinin saptanması gerekmektedir. Ayrıca, riskli yenidoğanların tespiti ve uygun koşullarda sevklerinin sağlanması için transport sistemi ve yenidoğan özel/yoğun bakım merkezlerinin oluşturulması gerekmektedir.

3. Mikronütriye Yetersizlikleri

Ülkemizde malnütrisyon sık rastlanmaktadır. Mikronütriye her yaşta gerek duyulurken, yetersiz mikronütriye alımının yol açtığı sonuçlar, hızlı büyüme çağında, erken dönem çocuklukta daha ağır seyretmektedir. Mikronütriye çocukların fiziksel ve bilişsel gelişmeleri açısından da önem taşımaktadır. Mikroelementlerin malnütrisyonuna neden olanlardan içinde en sık görülen de demir ve iyot eksikliğidir.

a) Demir Yetersizliği Anemisi

- Toplumda anemi sıklığının saptanması,

- Beslenme eğitim aktivitelerinin yürütülmesi,
  - Demir ve folat desteği,
  - Besinlerin demirle zenginleştirilmesi ve
  - Demir Yetersizliği Anemisinin önlenmesi çalışmalarının devam etmesi gerekmektedir.
- a) İyot Yetersizliği Hastalıklarının Önlenmesi ve Tuzun İyotlanması: İyot yetersizliğine bağlı hastalıkların önlenmesi için yürütülen “İyot Yetersizliği Hastalıkları ve Tuzun İyotlanması Programı” kapsamında ülkemizde programlı ve yaygın iyot desteğine başlarken;
- endemik guatr sıklığının saptanması,
  - endemik guatr etiyolojisinin araştırılması,
  - riskli bölgelerde iyot durumunun belirlenmesi,
  - iyotlu tuzun rutin kullanımına geçildiğinde oluşabilecek hipertiroidizm vakalarının izlenmesi,
  - tuzun üretim ve satış noktalarında ve tüketici düzeyinde iyot açısından izlenmesi amacıyla bir izleme sistemi geliştirilmesi planlanmış ve çalışmalara başlanmıştır.

Bu yönde izleme sisteminin geliştirilmesi, desteklenmesi ve tüketicilerin bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

Ayrıca, 9 Temmuz 1998 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan “Gıda Kodeksi-Yemeklik Tuz Tebliği” ile sofrata tuzlarının iyotlanması zorunlu hale getirilmiştir. Sofralık tuzun iyotlanması ancak rafine tuz işletmelerinde mümkün olabilmektedir. Bu nedenle, küçük işletmelerin de iyotlu tuz üretebilecek teknoloji, makine ve teçhizat kurmaları için desteklenmeleri gerekmektedir.

4. Çocukluk Hastalıklarına Entegre Yaklaşım

1998/99 döneminde DSÖ işbirliğinde yeni bir strateji olarak, çocukluk hastalıklarının entegrasyonu gündeme gelmiş ve Sağlık Bakanlığı “Çocukluk Hastalıklarına Entegre Yaklaşım” stratejisinin ülkemizde uygulanmasını benimsemiştir. Bu çerçevede yapılması gereken çalışmaların DSÖ ve UNICEF’in desteği ile yürütülebileceği belirlenmiş ve ülkemize özgü uygulama planı hazırlanmıştır.

Çocukluk Hastalıklarına Entegre Yaklaşım, çocuk ölümlerini, hastalıklarını ve sakatlıklarını azaltmayı amaçlayan, sağlıklı büyüme ve gelişmenin teşvik edilmesini içeren, sağlık kuruluşlarının hizmet sunum kalitesini artırmayı ve ev ortamındaki tüm müdahaleleri kapsayan geniş bir stratejidir.

Bu yaklaşım, yeni bir eğitim programı olmaktan çok, yürütülmekte olan programların tek elden aynı anda verilmesine dayanan, temel sağlık hizmeti için

uygun bir sistem olarak düşünölmelidir. Sağlık görevlilerinin becerilerini artırmak, sağlık sistemini iyileştirmek, aile ve toplum uygulamalarını artırmak hedeflenmiştir.

5. Genetik Hastalıklardan Korunma

Türkiye'de yapılan her beş evlilikten birinde eşler akrabadır (% 21.7). Akraba evlilikleri en çok (% 70 oranında) birinci dereceden akrabalar arasında gerçekleşmektedir. Akraba evlilikleri nadir görölen otozomal resesif geçişli hastalıkların toplumdaki sıklığını artırmaktadır.

Aile sağlığı hizmetlerinde genetik danışmanlık ile doğru tanı, prognoz tayini, risk hesabı ve seçeneklerin gözden geçirilmesi, topluma ve sağlık çalışanına korunma ve risk yaklaşımı çerçevesinde temel mesajların verilmesi gerekmektedir.

6. Adölesan Sağlığı

Ölkemizde 11-18 yaş grubu nüfusun (10.548 bin, % 16,4) yoğunluğunun ve sorunlarının fazla olması nedeni ile bu gruba özel önem vermek gerekmektedir. Gençlerin, ergenlik dönemi özellikleri ve sorunları hakkındaki bilgileri (bedensel, cinsel, ruhsal, sosyal, vb) almaları, gelecekleri hakkında sağlıklı kararlar vermeleri açısından önemlidir. Bu nedenle adölesanlara yönelik hizmetlere tüm sağlık kuruluşlarında ağırlık verilmesi gerekmektedir.

7. Anne Sütünün Teşviki ve Bebek Dostu Hastane

Anne sütü alma oranı ölkemizde % 95'ler düzeyindedir. Ancak uygulamada hatalar bulunmaktadır. İlk 6 ay içinde sadece anne sütü uygulamaları oldukça düşük düzeylerde (sadece anne sütü alma oranı 0-1 ayda % 14.2 iken, 2-3 ayda bu oran %5.9'a düşmektedir). Hazır mamalar yaşamın ilk ayında kullanılmaya başlanmaktadır. Emzirilen 0-3 aylık bebeklerin üçte birinden daha fazlası biberon ile beslenmektedir. Bu nedenle, anne sütü muadillerinin pazarlanması ile ilgili uluslararası koda uyulması, mama firmalarının mamayı teşvik edici davranışlarının ve reklamlarının önlenmesi önem taşımaktadır.

C. İZLEME DEĞERLENDİRME KRİTERLERİ ve MEKANİZMALARI

Çocuk sağlığı ile ilgili hizmetler, periferideki sağlık kuruluşları (sağlık ocakları, AÇSAP merkezleri, hastaneler vb.) tarafından aylık veya yıllık olarak bilgilerin toplanması, değerlendirilmesi, sorunların belirlenip, çözüm üretilmesi şeklinde rutin hizmetler içinde değerlendirilmektedirler. Elde edilen verilerle oranlar ve hızlar hesaplanmakta, önceki yıllarla karşılaştırmalar yapılmaktadır. Toplanan verilerin belirli aralıklarla geri bildirim de yapılmaktadır.

Her beş yılda bir gerçekleştirilen Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması da hizmetlerin değerlendirilmesinde kullanılmaktadır.

Ayrıca, 1989 yılında kurulan, başkanlığı ve koordinatörlüğü Sağlık Bakanlığı tarafından yürütölen, yılda üç kez toplanan ve çocuk sağlığı ile ilgili tüm bakanlık ve birimlerin Müsteşar Yardımcısı düzeyinde temsil edildiği Sektörlerarası Çocuk Kurulu da hizmetlerin izlenmesi ve değerlendirilmesi anlamında görev yapmaktadır.

KAYNAKLAR

1. Sağlık Bakanlığı (Türkiye), Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü ve Macro International Inc.; *Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması* (1983, 1988, 1993, 1998). Ankara, Türkiye.
2. Hancıoğlu A.; *Gebelik, Canlı Doğum ve Ölümlere İlişkin Sayısal Tahminler*, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Türkiye, 1998.
3. Sağlık Bakanlığı, *Ağız ve Diş Sağlığı Program Raporu*, 1996.
4. Sağlık Bakanlığı, Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, *Anne Ölümleri ve Nedenleri Araştırması*, 1998.
5. Haznedaroğlu D.; *Perinatal ve Neonatal Ölümlerin Önlenmesi*, Pediatri Kongresi 1999.
6. Devlet Planlama Teşkilatı, *VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)*.
7. Sağlık Bakanlığı, Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü Verileri.
8. TÜRK GIDA KODEKSİ, Yemeklik Tuz Tebliği, 9 Temmuz 1998 tarih ve 23397 sayılı Resmi Gazete.
9. *Türkiye’de Endemik Guatr*, 3. Baskı, İstanbul, 1996.
10. Açkurt F., Wetherilt H., Okan B., Brubacher G., Aktaş S., Tündü S.; *Türkiye’nin Üç Bölgesinde 7-17 Yaş Grubu Okul Çocuklarının Büyüme-Gelişme, Vitamin ve Mineral Yönünden Beslenme Durumlarının Saptanması*, Roche Yayını, İstanbul, 1997.
11. Yücesan S.; *Beslenme Sorunları ve Boyutları*, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1989.
12. Özkaya H., Özkaya B.; *Ekmeğin Zenginleştirmede Dozlama Alternatifleri ve Sistemleri, Beslenme ve Uygulama Açısından Ekmeğin Zenginleştirilmesi*, Roche Yayını, İstanbul, 1992.

Raporu Hazırlayan ve Katkıda Bulunanlar

Dr. Dilek HAZNEDAROĞLU
Doç. Dr. S. Songül YALÇIN
Ecz. Münip ÜSTÜNDAĞ
Av. Betül ONURSAL

Sağlık Bakanlığı AÇSAP Genel Müdürlüğü
H.Ü. Tıp Fakültesi Sosyal Pediatri ABD
Sağlık Bakanlığı AÇSAP Genel Müdürlüğü
İstanbul Barosu Çocuk Hakları Komisyonu

ÖZÜRLÜ ÇOCUKLAR

ÖZET

Ülkemizde kesin olarak bilinmemekle birlikte, dünyadaki oranlara dayanarak 7,5 milyon özürlü bireyin olduğu, bunların 3 milyonunun çocuk olduğu tahmin edilmektedir.

Özürlü çocuklarla ilgili bir gerçek, bu çocukların bir çoğunun önlenabilir nedenlerle ve erken tanılama modern ve pratik yöntemlerin olmasına rağmen özürlü olarak doğmalarıdır. Ayrıca gelişim geriliği olan ve düşük doğum ağırlığı ile doğan çocuklar da pek çok olumsuz koşul nedeniyle özürlü olma riski taşımaktadırlar.

Özürlülere yönelik hizmetleri yürüten ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyon sağlanması yönünde adımlar atılmış ve Başbakanlığa bağlı Özürlüler İdaresi Başkanlığı kurulmuş; özürlülerin sağlık, eğitim, rehabilitasyon, istihdam ve çevresel düzenlemelerin yapılması için ilgili yasalarda değişiklikler yapılmıştır.

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde (2001-2005) Beklenen Gelişmeler

1. Özürlü bireylerle ilgili veri tabanı hazırlanması çalışmalarının tamamlanması,
2. Koruyucu ve önleyici hizmetler, erken tanı ve erken destek programlarının yaygınlaştırılması,
3. Gebe takibi ve doğum öncesi tanıya yönelik hizmetlerin bütün nüfusu kapsamı,
4. Erken tanıya yönelik taramaların ve önleyici muayenelerin ülke nüfusunu kapsayacak biçimde yapılmasının sağlanması,
5. Saptanan riskli ve özürlü bebeklerin erken bebeklik dönemi destek programlarına yönlendirilmesi,
6. Özürlü çocukların aile, okul öncesi, ilköğretim, lise ve üniversite eğitimi hizmetleri ile rehabilitasyon hizmetlerinin yaygınlaştırılması, süreklilik ve eşgüdüm sağlanması,
7. Rehabilitasyon merkezlerinin sayısının ve niteliklerinin (uzman ve yardımcı personel sayısı, modern teçhizat, binaların uygun özelliklerinde yapılması, bireysel eğitim programlarının geliştirilmesi vb.) geliştirilerek yeterli hale getirilmesi,
8. Her yaş grubunda saptanan özürlü çocukların gerekli rehabilitasyon merkezlerine sevk zincirinin kurulması.

Ulaşılmak İstenen Amaç ve Hedefler

Kısa Dönemde (2001-2005)

1. Özürlülüğün önlenmesi ve erken tanımlanmasına yönelik programların daha etkin ve yaygın hale getirilmesi (folik asit kullanımı, iyotlu tuz kullanımı, yenidoğan taramaları gibi),

2. Özürlü bireylerle ilgili veri tabanı oluşturulması çalışmalarının sonuçlandırılması ve bunlara ilişkin bir kayıt sisteminin gerçekleştirilmesi, tüm özürhülerin hizmetlere ulaşabilir hale getirilmesi,
3. Özürlülerin rehabilitasyonunda dünya standartlarına ulaşılması,
4. Özürlülerin eğitiminde eğitimcilerin niteliğinin artırılması, özürhüler için eğitim programlarının ve bunlar için gerekli araç-gereç ve cihazların temini; entegre eğitim ve değerlendirilmenin yapılması,
5. Özel eğitimde okullaşma oranının yüzde 10'a yükseltilmesi,
6. Gelişim rehabilitasyonu uygulamalarının mevcut durumun beş katına çıkarılması.

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Amaç ve Hedeflerine Ulaşılması İçin Öngörülen Politika, Strateji ve Faaliyetler

Temel Politika ve Stratejiler

- ◆ Özürlü çocuğun ailesi yanında korunup yetişmesini sağlamak için aileye yönelik **sosyal destek programlarını** yaygınlaştırmak,
- ◆ Erken çocukluk dönemine yönelik gelişimsel rehabilitasyon için **erken destek programlarını** yaygınlaştırmak,
- ◆ Özürlü bireylere yönelik sosyal rehabilitasyon programı oluşturmak, tıbbi ve mesleki rehabilitasyon programlarını yaygınlaştırmak,
- ◆ Korunmaya muhtaç durumda olan özürhülerin öncelikle kendi aile ortamlarında bakılabilmelerinin sağlanması, bunun sağlanamaması halinde koruyucu aile hizmetlerinden yararlandırılmaları,
- ◆ Kuruluşlarda bakım ve rehabilitasyona ihtiyaç duyan özürhüler için yaş ve özür durumlarına uygun bakım, rehabilitasyon, eğitime ve üretime yönlendirme ve istihdamı hedefleyen programlar ve hizmet modelleri geliştirmek; hizmet kuruluşları oluşturmak; bu kuruluşların özürhülerin toplumla kaynaşması ve bütünleşmesi yönünde çalışmalar yapmasını sağlamak,
- ◆ Okul öncesi, okul, mesleki eğitim, iş atölyeleri ve korumalı işyerlerinin yaygınlaştırılmasını sağlamak,
- ◆ Özürlülere yönelik veri tabanı oluşturulmasını sağlamak.

1. GİRİŞ

Dünyada 600 milyon özürünün bulunduğu ve bunların 140 milyonunun çocuk olduğu belirlenmiştir. Bu çocukların yüzde 1'i rehabilitasyon hizmetleriyle desteklenmekte, yüzde 2'si ise özel eğitimden yararlanabilmektedir. Ülkemizde ise, kesin olarak bilinmemekle birlikte, dünyadaki oranlara dayanılarak 7,5 milyon özürü bireyin bulunduğu ve bunların 3 milyonunun çocuk olduğu tahmin edilmektedir.

Özürü olarak doğan çocukların hayatta kalma şansları oldukça zayıftır. Bazı ülkelerde özürü çocukların yüzde 90'ı 20 yaşına girememekte, aileleri tarafından saklanmakta ve böylece evrensel ve toplumsal olarak kabul edilmiş olağan haklarından yararlanamadıkları bilinmektedir.

Bu alanda bir diğer gerçek, bu çocukların birçoğunun önlenebilir nedenlerle ve erken tanılarda modern ve pratik yöntemlerin olmasına rağmen özürü olarak doğmalarıdır. Ayrıca, gelişim geriliği olan ve düşük doğum ağırlığı ile doğan çocuklar da pek çok olumsuz koşul nedeniyle özürü olma riski taşımaktadırlar.

Günümüzde pek çok çevre tarafından özürü çocukların yaşamlarının ya da tedavilerinin sınırlandırılması, şiddetli özürü hali ile yaşamın bir anlamı olmadığı görüşü savunulmaktadır. Bununla birlikte, özürülere (özellikle zihinsel özürülere) yönelik *ihmal, şiddet ve ayırimcılık* önlenememiştir.

Gerek normal gerekse özürü çocuklar, yaşadıkları tüm olumsuzluklara karşı yıllardan beri çeşitli şekillerde korunmaya çalışılmış ve onlara da pek çok haklar tanınmıştır.

Konu ile ilgili bazı kavramların tanımlanmasında yarar bulunmaktadır.

Rehabilitasyon: Özürü bireyin fonksiyon kayıplarını gidermek veya geriye kalan güç ve yeteneklerini geliştirerek fiziksel, eğitsel, psikolojik, sosyo-ekonomik ve mesleki yönden en üst düzeye çıkarılması ve topluma uyumunu sağlamak için yapılan hizmet ve yardımları kapsar. Rehabilitasyon, bozuklukların tıbbi tedavisi ile başlar, geriye kalan mevcut potansiyelin eğitimi ve/veya kaybedilenlerin karşılanmasına yönelik çalışmalarla devam eder ve topluma katılımı ve bütünleştirilmeleri ile amacına ulaşır.

Rehabilitasyon yaklaşımlarında Dünya Sağlık Teşkilatı'nın bozukluk, özür ve engeli içeren sınıflandırma sistemi (World Health Organization- International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps, WHO-ICIDH, 1980) açısından bireyin durumunun değerlendirilmesi, objektif hedeflerin ve tedavi yaklaşımlarının ortaya konulması gerekir.

Impairment (Bozukluk): Fizyolojik, psikolojik veya anatomik yapı veya fonksiyonların kaybı veya normalden sapmasıdır. Bozukluk, geçici veya kalıcı olabilir. Kişi, bozukluğun farkında olabilir veya olmayabilir. Çift görme, ataksi ve bir duyunun veya organın çalışmaması ya da az çalışması örnek olarak verilebilir.

Disability (Özür) : Herhangi bir bozukluk sonucunda, normal olarak kabul edilen sınırlar ve uyum içinde aktivitenin yapılabilme yeteneğinin kısıtlanması veya

yapılamamasıdır. Kişinin entegre ve kombine bir şekilde, bir bütün olarak aktiviteyi yapabilme kapasitesi etkilenir. Yürüme ve konuşma aktivitelerinin yapılamaması örnek olarak verilebilir.

Handicap (Sakatlık, Engel): Bozukluk ve özür nedeniyle, kişinin yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel faktörlere bağlı işlevlerini yerine getirmede kısıtlanması, kişi için dezavantaj olması olarak tanımlanabilir. Engel, bozukluk veya özürün kişinin sosyal, ekonomik ve kültürel çevreye uyumu ve etkileşimi içinde incelenir.

Rehabilitasyon ile ilgili çalışmalarda, geçmiş yıllarda daha çok geriye kalan mevcut potansiyelin eğitimi ve/veya kaybedilenlerin karşılanmasına odaklandığı görülmektedir. Son yüzyılda ise sabit kurum bakımı ve eğitimi yerini entegrasyona dayalı yeni görüşe bırakmış ve yaşam kalitesi problemlerinin çözümü rehabilitasyon sürecinin ana konusu durumuna gelmiştir.

2. MEVCUT DURUM

A. TEMEL GÖSTERGELER

Ülkemizde kesin olarak bilinmemekle birlikte, dünyadaki oranlara dayanarak 7,5 milyon özürlü bireyin bulunduğu ve bunların 3 milyonunun çocuk olduğu tahmin edilmektedir.

Özürlü çocukların önlenebilir nedenlerle ve erken tanılamada çağdaş ve pratik yöntemlerin olmasına rağmen özürlü olarak doğmaları önlenememiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı 1999 verilerine göre, 904 okulda 32.542 özürlü çocuk eğitim hizmetlerinden yararlanmaktadır. Rehberlik ve Araştırma Merkezleri ile okullardaki rehberlik ve psikolojik danışma merkezlerinin sayısı 2.963, görevli öğretmen sayısı 3.704'tür.

Özel eğitime destek sağlayan 102 Rehberlik ve Araştırma Merkezinde 646 rehber öğretmenle 3.058 çocuğa ulaşılmıştır. Ayrıca 2.861 okulda Rehberlik ve Psikolojik Danışma servisi mevcuttur.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) verilerine göre, çocuğun ailesinin yanında yetişmesini sağlamak amacıyla 31 gündüzlü rehabilitasyon ve aile danışma merkezinde 1.925 özürliye hizmet götürülmekte, ayrıca 1.610 çocuk ve ailesi sosyal yardımlarla desteklenmektedir.

SHÇEK'e bağlı 135 rehabilitasyon merkezi ve MEB'na bağlı 27 özel eğitim kurumunda yaklaşık 6.000 özürlü çocuğa ulaşılmakta, ailesi yanında rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanmasına katkı sağlamaktadır.

SHÇEK'e bağlı 17 yatılı rehabilitasyon merkezinde 1.387, çocuk yuvalarında 452 ve yetiştirme yurtlarında 396 olmak üzere toplam 2.235 korunmaya muhtaç özürlü çocuk bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinden yararlandırılmaktadır.

SHÇEK tarafından ödenmekte olan koruyucu aile ücreti, özürlü çocuklar için iki katı ödenmektedir. Buna rağmen, korunmaya muhtaç özürlü çocukların ancak 13'ü koruyucu aile hizmetinden yararlandırılarak aile yanında ve ev ortamında

kalmaktadırlar. Kurum bakımındaki tüm korunmaya muhtaç çocukların yüzde 2.5'i, özürlü çocukların ise binde 5.8'i koruyucu aile hizmetinden yararlanmaktadırlar.

Özürlü çocukların gelişim ve eğitimlerinin desteklenmesi amacıyla Sosyal Sigortalar Kurumu tarafından 3.608, Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü tarafından emeklilerin 746 özürlü çocuğuna yardım (eğitim-gelişim yardımı) verilmektedir. Emekli Sandığına bağlı çalışan personelin özürlü çocuklarına yönelik yardımlar kurumları tarafından yapıldığı için, toplam sayıya ulaşmak mümkün olamamaktadır.

Özürlüler İdaresi Başkanlığı verilerine göre 19.877 bireye “Özürlü kimlik kartı” verilmiştir. Ancak 0-18 yaş grubuna yönelik özürlü çocuğa verilen “özürlü kimlik kartı” sayısına ulaşamamıştır.

B. VII. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1996-2000) HEDEF ve GERÇEKLEŞMELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Geçmiş yıllarla karşılaştırıldığında, özürlü bireylere götürülen hizmetlerde çok olumlu gelişmeler görülmektedir. Ancak istenilen düzeye ulaşıldığı da söylenemez.

Başbakanlığa bağlı Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın kurulmasının yanı sıra, bazı yasalarda değişikliğe gidilmesi, eğitim, istihdam, rehabilitasyon, ulaşılabilirlik, mimari engellerin kaldırılması hususlarında da önemli gelişmeler kaydedilmiştir.

Sağlık Hizmetleri Temel Kanununda yapılan değişikliklerle, özürlü çocuk doğumlarının önlenmesi için gebelik öncesi ve gebelik döneminde tıbbi ve eğitsel çalışmalar yapılması, yeni doğan bebeklerin metabolizma hastalıkları için gerekli olan testlerden geçirilerek, risk taşıyıcıların belirlenmesine ilişkin tedbirlerin alınması hükme bağlanmıştır.

Geliştirilen sağlık programları ile çocukların hayatta kalmaları önemli ölçüde sağlanmıştır. Çocukların yaşam niteliğinin geliştirilemediği durumlarda, büyüme ve gelişme geriliği olan çocuklar özürlü yetişkinler olarak karşımıza çıkabilir. Çocukluk çağında büyüme ve gelişmenin sağlanabilmesi için üç önlem bulunmaktadır:

Birinci Önlem: Sağlıklı çocuğa uygulanan koruyucu önlemler (aşı vb.),

İkinci Önlem: Var olan ancak henüz belirti vermemiş hastalıkların tarama yöntemleri ve muayene ile erken tanısı ve tedavisi,

Üçüncü Önlem: Doğuştan gelen veya edinilen bozuklukların erken tedavi ve rehabilitasyonu ile bedensel ve psiko-sosyal yönden desteklenmesi.

Gelişim rehabilitasyonu, erken çocukluk döneminin yüksek uyum kapasitesinden yararlanarak, doğuştan gelen veya erken yaşta edinilmiş bozuklukları olan çocuklara yönelik tedavi aracılığı ile, özürülülüğün olabildiğince azaltılmasını amaçlamaktadır. Gelişim rehabilitasyonunun başarısı, ebeveynlerin tedavi becerilerinin geliştirilmesine bağlıdır.

Özürlü çocukların sosyal gelişimi, başkasının yardımına muhtaç olmama ve başkaları ile ilişki kurabilme üzerine kurulur.

Özel eğitim alanında 573 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile önemli düzenlemeler yapılmıştır. Özel eğitimin bir hak olduğu ve ilkelerinin bütün ilgili kurum ve kuruluşları kapsayacağı vurgulanmıştır. Engelli çocuklara fırsat eşitliğini ve eşit katılımlarını sağlamada yeni bir anlayış getirilmiştir. Bu anlayış sonucu, engelli çocukların tümüne eğitim hakkı verilmiştir. Çocukların engel durumlarına bakılmaksızın, uygun eğitim verilmesi ve programların hazırlanması öngörülerek, ek engelleri ve durumlarının ağırlığı gibi nedenlerle eğitimden dışlanmaları önlenmiştir. Özürlülerin eğitimi ile ilgili sağlanan diğer başarılar aşağıdaki şekilde özetlenebilir;

- Özel eğitime tanılama ile başlanması, sürekli olması, sosyal ve fiziksel çevreden ayırmadan planlanıp uygulanması, eğitsel performansları dikkate alınarak diğer bireylerle eğitilmeleri, bireyselleştirilmiş eğitim planı geliştirilmesi, ailenin bütün süreçlerde eğitime aktif katılımı ve bireylerin toplumla etkileşim ve karşılıklı uyum sağlama sürecini kapsayarak planlanması,
- Özürlü çocukların her tür ve kademedeki eğitimleri, “**Erken Çocukluk Dönemi Eğitimi**”, “**Okul Öncesi Eğitim**”, “**Mecburi Öğretim**”, “**Lise ve Meslek Öğretimi**” ve “**Yetişkin Eğitimi**” olarak özel eğitime destek kuruluşlar oluşturulması,
- Eğitim ve öğretimin her aşamasında bireyin eğitsel performans düzeyinin belirlenmesi, gelişim alanlarındaki özelliklerinin değerlendirilmesi ve buna göre eğitim amaçlarının ve hizmetlerin planlanması, uygun eğitim ortamlarına yerleştirilmesi, ailenin bu sürece katılımının sağlanması,
- Erken çocukluk dönemindeki eğitim hizmetinin, ailenin bilgilendirilmesi ve desteklenmesi temeline dayalı olarak, evlerde ve kurumlarda verilmesi,
- Okul öncesi eğitim zorunluluğunun getirilmesi, eğitim süresinin çocuğun gelişimi ve bireysel özellikleri dikkate alınarak eğitimciler tarafından belirlenmesi,
- Her öğretim kademesinde özürlüler için gerekli tedbirlerin alınarak programlar arasında geçiş olanağının sağlanması,
- Ayrıca, yaygın eğitim programları ile özürlüler için temel yaşam becerilerinin geliştirilmesi ilkeleri

benimsenmiştir.

Ülkemizdeki özel eğitim hizmetleri, engel gruplarına göre oluşturulmuş özel eğitim okullarında yürütülmektedir. Ayrıca, özel eğitim gerektiren öğrencilerin normal okullarda akranlarıyla birlikte eğitim görmelerine de önem verilmektedir. “**Kaynaştırma**” olarak tanımlanan bu uygulamaların yaygınlaştırılmasına çalışılmaktadır.

Ülkemizde halen; **görme, işitme, ortopedik, zihinsel engelliler, süregen hastalığı olanlar, uyum güçlüğü olanlar, dil ve konuşma güçlüğü olanlar, üstün ve özel yetenekliler** olmak üzere yedi ayrı gruba özel eğitim okul ve kurumlarında özel eğitim hizmetleri verilmektedir.

Anaokullarından 20, ilköğretim okullarından 7.452, özel eğitim sınıfından 7.927, eğitim uygulama okullarından 3.016, mesleki öğretim ve çok programlı liselerden 3.181 ve kaynaştırma yoluyla eğitimden 10.946 olmak üzere, toplam 32.542 özürlü çocuk eğitim hizmetlerinde yararlanmaktadır.

Görme, işitme ve ortopedik engelliler okullarının tamamı yatılı olup, sırada bekleyen çocuk bulunmamaktadır.

Bireysel sorunlarından dolayı herhangi bir eğitim kurumundan yararlanamayan ve ağır engeli olan çocuklar için yerinde eğitime yönelik bir düzenleme başlatılmıştır. Bu düzenlemenin yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanununda muhtaçlık sınırı kaldırılarak, bütün özürülerin gözetilmesi öngörülmüştür. Öncelikle çocuğun aile içinde yetiştirilmesi ve desteklenmesi için ailenin eğitim, danışmanlık ve sosyal yardımlarla güçlendirilmesine yönelik çalışmalara ağırlık verilmiştir.

SHÇEK bünyesinde kurulan Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezleri ve Toplum Merkezleri yaygınlaştırılmaktadır.

1. Bireylerin özürlü doğmamaları için;

- Toplum Merkezlerinde çocuk ve kadın odaklı çalışmalar,
- Gündüzlü Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezlerinde ailelere rehberlik etme, toplumu bilinçlendirme amaçlı koruyucu önleyici hizmetler sunulmaktadır.

2. Özürlü doğan ya da sonradan özürlü olan bireyler için:

- Erken tanı ve tedavi konusunda toplumun bilinçlendirilmesi ve erken destek programları yaygınlaştırılmaktadır.

Resmi ve özel Gündüzlü Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezleri, özürünün toplum içinde desteklenmesine yönelik erken çocukluk dönemi programları ve sosyal destek programları ile küçük yaş grubundaki özürüler için kurum bakımı taleplerini belirgin bir biçimde azaltmıştır.

3. Özürüler ve aileleri için;

- Ailelere yönelik olarak, psikolojik ve sosyal danışmanlık, eğitimsel rehberlik çalışmaları yapılmaktadır.
- Özürlü çocukların gelişimsel rehabilitasyonu yapılarak, özel eğitime destek programları merkez ve ev destekli olarak uygulanmaktadır.

Özürülerin eğitimsel, psikolojik, sosyal yönlerden desteklenerek topluma üretken birer birey olarak katılmalarının sağlanması yönünde çalışmalar yapılmaktadır.

4. Yatılı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinde:

Bütün desteklere rağmen, toplumumuzda normal olsun, özürlü olsun çocukların bir kısmı sağlıklı büyüme ve gelişme için gereken temel yaşam deneyimlerini ve duygusal gereksinimlerini her zaman olumlu bir aile yaşamı içerisinde alamamaktadır. Devletçe yapılan destekler, ailelerin ve özürlü çocukların birlikteliğini sağlamak için yeterli olmamaktadır. Kimsesizlik, doğal afetler veya terk nedeniyle bu durumdaki çocuklar için kurum bakımı kaçınılmaz olmaktadır.

- Özürlü çocuklar, bakım hizmetleri yanında sağlık, eğitim, fizik tedavi, sosyal ve mesleki rehabilitasyon, gelişimsel rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanmaktadır.
- 17 yatılı rehabilitasyon merkezinde 1.387 özürliye bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinin yanında, özürliülerin topluma üretken bireyler olarak katkıda bulunmalarını destekleyici mesleki rehabilitasyon hizmetleri de verilmektedir.
- Yapılan mesleki rehabilitasyon hizmetleri montaj, trikotaj, çorapçılık, makrome, anahtarcılık, santral operatörlüğü, daktilo, İngilizce öğrenimi, seramik işleri, galoş yapımı, bilgisayar, masörlük, ahşap oyuncak yapımı, dolgu oyuncak yapımı, nakış, seracılık, kümes hayvancılığı, separatör yapımı gibi çalışmalarını kapsamakta olup, geliştirilmesi yönünde çalışmalar yapılmaktadır.
- Aileyi rahatlatmak için, özürliüler yatılı merkezlerde kısa süreli misafir edilmektedir.
- Toplumun değişen ihtiyaçlarına göre özürliülere yönelik yeni hizmet modelleri geliştirilmekte ve üretilmektedir. SHÇEK ürettiği bu hizmetlere ilişkin yatılı ve gündüzlü hizmet veren kurumlar açmaktadır.

Erken eğitimi teşvik için sadece 657 sayılı Devlet Memurları Kanununa tabi memurların özürliü çocukları için ödenen gelişim-eğitim yardımı, SSK'lı çalışanların çocuklarına da sağlanmıştır.

Özürliü Sağlık Kurulu Yönetmeliği yayınlanarak, bu alanda yaşanan kargaşaya ve mağduriyete son verilmiştir. Özürliülerin kamuda ve toplumda özürliülere yönelik kolaylıklardan yararlanmada kullanacakları, özürliülüklerini kanıtlayacakları Kimlik Kartı Yönetmeliği yayınlanmış, Özürliü Kimlik Kartının sağlayacağı haklar belirlenmiştir.

Özürliü bireylerin demografik, sosyal, eğitimsel ve kültürel durumlarının belirlenmesi amacıyla, özürliü profilini çıkarmak üzere soru formu hazırlanması çalışmaları devam etmektedir.

Sadece kamuda ve özel sektörde ücretli çalışan özürliülere uygulanan vergi indirimi, serbest çalışan ve özürliü bireyi olan ailelere de getirilmiştir. Bu düzenleme sonucunda, daha önce özürliünün kendisi vergi indirimlerinden yararlanırken, ailesinde özürliü bireyi bulunan ücretliler de vergi indiriminden yararlandırılmıştır.

SHÇEK ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Fonundan özürülere yönelik sosyal yardımlar yapılmakta, onların her türlü araç-gereç ve cihaz ihtiyacı bekletilmeksizin karşılanmakta, yüksek öğrenim bursu verilmektedir.

C. ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİNİN UYGULANMASININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocukların yaşam kalitesinin artırılması, yaşatılması, korunması ve gelişimleri açısından yeni ilke ve standartlar getirmiştir. Özürülü çocuk için yaşam kalitesi, çocuğun temel ihtiyaçlarının karşılanması yanında, daha nitelikli eğitim, daha yüksek standartta sağlık ve beslenme, daha düşük oranda yoksulluk, uygun bir çevrede ve aile içinde yetişme, daha yaygın fırsat eşitliği, daha geniş bireysel bağımsızlık, daha zengin bir kültür olarak tanımlanmaktadır.

Birleşmiş Milletler'in özürülere eşit olanaklar tanınmasına ilişkin standart kuralları ile ÇHS aynı amacı taşımaktadır. Her ikisi de katılıma yönelik insan haklarının tamamlayıcısı durumundadır. ÇHS'nin ana vurgusu hakların korunmasıdır. Standart Kurallar ise yasalara rehber niteliğinde olup, mevcut durumun bu kurallara göre yürütülmesine yön vermektedir. Uluslararası topluluklar her iki aracı ortak kullanarak, özürülü çocukların normal yaşama katılımı yolundaki düzenleme ve uygulamalarda daha iyi verim almışlardır. Böylece, özürülü bireyler daha bağımsız ve topluma erişilebilir kılınmış, sorunun çözümü daha geniş platformlara taşınmıştır.

Özürülü çocukların hakları, Sözleşmenin 23'üncü maddesinde üç temel hak çerçevesinde belirlenmiştir: 1) Yaşama hakkı, hayatta kalma ve gelişim, 2) Kendini temsil ve özürülü çocukların tam katılımı, 3) Eğitim hakkı.

Sözleşmenin 23'üncü maddesi:

- Özürülü çocukların saygınlıklarının güvence altına alınması, insan onuruna yaraşır, özgüvenlerini geliştiren ve toplum yaşamına etkin biçimde katılımını kolaylaştıran bir yaşam tarzı,
- Özürülü çocukların eğitimi, meslek eğitimi, tıbbi bakım ve rehabilitasyon hizmetlerini kapsayan özel bakımdan yararlanma, çocuğa ve ailesinin bulunduğu koşullara uygun yardımların yapılması, mali durumu uygun olmayanlara bu bakımın ücretsiz sağlanmasını öngörmektedir.

Özürülü çocuklar, Sözleşmenin 23'üncü maddesi yanında diğer maddelerde tüm çocuklara tanınan haklardan da yararlanırlar.

D. TEMEL SORUNLAR

1. Ülkemizde özürülü çocuklarla ilgili yasal düzenlemeler ve uygulamalarda bir bütünlük bulunmayıp, program eksikliği mevcuttur.
2. Bilimsel çevreler ve kurumlar, gerçek veriler bulunmadığı için, projeksiyon yolu ile konuyu yorumlamaya çalışmaktadırlar. Bu sebeple, toplumumuzda mevcut özürülü nüfusun durumunun ortaya konulması ve yeni hizmet programlarının oluşturulabilmesi için sağlıklı verilere ihtiyaç bulunmaktadır.

3. Özürlü çocuklara yönelik hizmetler, farklı *sorumluları olan ortak amaçlı* hizmetler olmasına rağmen, farklı kurum ve kuruluşlar tarafından ve birbirinden bağımsız ve yetersiz olarak yürütülmektedir. Bu durum, özürlüler için alınacak herhangi bir önleme bütüncül ve bütünlümlü bir yaklaşımı engellemekte, çözümler amacına ulaşmamakta ve hizmet sunumunda etkinlik sağlanamamaktadır.
4. Ülkemizde özür gruplarına hizmet veren rehabilitasyon merkezleri nitelik ve nicelik olarak yetersizdir.
5. Rehabilitasyon süreci içinde kullanılan "Erken Eğitim ve Destek Programları" hizmetin gerektirdiği içerik, nitelik ve etkinlikte değildir.
6. Uygulanan eğitim programları, engelli çocukların özelliklerine uygun hazırlanmamakta ve ihtiyaçlarına cevap verememektedir. Bireyselleştirilmiş eğitim programının uygulanamaması yanında, bu programları uygulayacak nitelikli eğitimciler de sayıca yetersizdir.
7. Özürlü çocukların tümü sağlık ve sosyal güvenceye sahip değildir.
8. Yapılan çalışmalara göre, özürlü çocuklar ihmal ve istismara en çok uğrayan gruptur.

3. VIII. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI DÖNEMİNDE (2001-2005) BEKLENEN GELİŞMELER

1. Özürlü bireylerle ilgili veri tabanı hazırlanması çalışmalarının tamamlanması,
2. Koruyucu ve önleyici hizmetler, erken tanı ve erken destek programlarının yaygınlaştırılması,
3. Gebe takibi ve doğum öncesi tanıya yönelik hizmetlerin bütün nüfusu kapsamı,
4. Doğumun sağlıklı koşullarda ve sağlık personeli ile yapılması için gerekli tedbirlerin alınması,
5. Riskli gebeliklerin ve doğum takibinin yapılması,
6. Erken tanıya yönelik taramaların ve önleyici muayenelerin ülke nüfusunu kapsayacak biçimde yapılmasının sağlanması,
7. Bebeklik dönemi gelişim takiplerinin yapılması ve anne eğitim programlarının yaygınlaştırılması,
8. Sağlam çocuk polikliniği uygulamalarının yaygınlaştırılması,
9. Saptanan riskli ve özürlü bebeklerin erken bebeklik dönemi destek programlarına yönlendirilmesi,
10. Genetik tanı ve danışmanlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması,

11. Özürlü çocukların aile, okul öncesi, ilköğretim, lise ve üniversite eğitimi hizmetleri ile rehabilitasyon hizmetlerinin yaygınlaştırılması, süreklilik ve eşgüdüm sağlanması,
12. Rehabilitasyon merkezlerinin sayısının ve niteliklerinin (uzman ve yardımcı personel sayısı, modern teçhizat, binaların uygun özelliklerinde yapılması, bireysel eğitim programlarının geliştirilmesi vb.) geliştirilerek yeterli hale getirilmesi,
13. Çözümün gerçek ihtiyaçlara yönelik, doğum öncesinden başlayıp ölüme kadar uzanan, yaşamın bütün süreçlerini kapsamaması ve sosyal destek hizmetleriyle bütünleştirilerek sağlanması,
14. Özürlü çocukların saptanabilmesi için okullarda uygulanmakta olan sağlık taramalarının etkili, verimli ve yaygın hale getirilmesi.
15. Her yaş grubunda saptanan özürlü çocukların gerekli rehabilitasyon merkezlerine sevk zincirinin kurulması.

4. ULAŞILMAK İSTENEN AMAÇ ve HEDEFLER

A. KISA DÖNEMDE (2001-2005)

1. Özürlülüğün önlenmesi ve erken tanımlanmasına yönelik programların daha etkin ve yaygın hale getirilmesi (folik asit kullanımı, iyotlu tuz kullanımı, yenidoğan taramaları gibi),
2. Özürlü bireylerle ilgili veri tabanı oluşturulması çalışmalarının sonuçlandırılması ve bunlara ilişkin bir kayıt sisteminin gerçekleştirilmesi, tüm özürlülerin hizmetlere ulaşabilir hale getirilmesi,
3. Doğum öncesi ve doğum sonrası bakım alma oranının artırılması,
4. Mevcut tarama testlerinin yaygınlaştırılması ve yeni tarama yöntemlerinin ülkemizde de kullanımının sağlanması,
5. Özürlülerin rehabilitasyonunda dünya standartlarına ulaşılması,
6. Özürlülerin eğitiminde eğitimcilerin niteliğinin artırılması, özürlüler için eğitim programlarının ve bunlar için gerekli araç-gereç ve cihazların temini; entegre eğitim ve değerlendirmenin yapılması,
7. Özel eğitimde okullaşma oranının yüzde 10'a yükseltilmesi,
8. Gelişim rehabilitasyonu uygulamalarının mevcut durumun beş katına çıkarılması,
9. Tüm özürlü çocuk ve ailelerinin sağlık ve sosyal güvenceye kavuşturulması, ekonomik yönden desteklenmesi, sosyal güvencesi olmayan ailelere yönelik sosyal yardım hizmetlerinin geliştirilmesi,
10. Bölgeler arası eşitsizliğin giderilmesi.

B. UZUN DÖNEMDE (2001-2023)

Uygulanabilir bir Sosyal Plan Oluşturmak,

1. Toplumun genel durumunu saptayarak, tüm işbirliği yapılan kuruluşların bu konularda bilinçlendirilmesi, iyi bir hizmet sunumu için kapasite geliştirme, hizmeti alanların katılımı sağlanarak güçlenmeyi sağlamak, kaynakların daha etkin ve verimli kullanımını gerçekleştirecek bir sosyal plan hazırlamak,
2. Yerleşim bölgelerine özgü programların geliştirilmesine, farklılıkların azaltılmasına, maliyetin düşürülmesine ve birlikte çalışma olanaklarını geliştirmeye yönelik düzenlemelerin yapılması,
3. Bütünleşmiş programların geliştirilmesi ve uygulanmasında etkinliğin sağlanması,
4. Tüm sektörlerde toplam kalite ilkelerine uygun yapılanma ve işleyişin sağlanması,
5. Sosyal güvenlik sistemine Bakım Sigortasının da dahil edilmesi.

5. VIII. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (2001-2005) AMAÇ ve HEDEFLERİNE ULAŞILMASI İÇİN ÖNGÖRÜLEN POLİTİKA, STRATEJİ ve FAALİYETLER**A. TEMEL POLİTİKA ve STRATEJİLER**

- ◆ Ailelerin ve kamuoyunun bilgilendirilmesi ve duyarlılığının artırılmasına yönelik eğitim çalışmaları yapmak,
- ◆ Özürlü çocuğun ailesi yanında korunup yetişmesini sağlamak için aileye yönelik **sosyal destek programlarını** yaygınlaştırmak,
- ◆ Erken çocukluk dönemine yönelik gelişimsel rehabilitasyon için **erken destek programlarını** yaygınlaştırmak,
- ◆ Özürlü bireylere yönelik sosyal rehabilitasyon programı oluşturmak, tıbbi ve mesleki rehabilitasyon programlarını yaygınlaştırmak,
- ◆ Özürlülere yönelik hizmetlerin planlanma, programlama ve sunulma aşamalarına özürlülerin, ailelerinin, bu alanda çalışan sivil toplum örgütlerinin ve ilgili sektörlerin katkı ve katılımlarını artırmak,
- ◆ Korunmaya muhtaç durumda olan özürlülerin öncelikle kendi aile ortamlarında bakılabilmelerinin sağlanması, bunun sağlanamaması halinde koruyucu aile hizmetlerinden yararlandırılabilmesi,
- ◆ Kuruluşlarda bakım ve rehabilitasyona ihtiyaç duyan özürlüler için yaş ve özür durumlarına uygun bakım, rehabilitasyon, eğitime ve üretime yönlendirme ve istihdamı hedefleyen programlar ve hizmet modelleri geliştirmek; hizmet kuruluşları oluşturmak; bu kuruluşların özürlülerin toplumla kaynaşması ve bütünleşmesi yönünde çalışmalar yapmasını sağlamak,

- ◆ Özürlülerin toplum içinde desteklenmesi için projeler geliştirmek,
- ◆ Okul öncesi, okul, mesleki eğitim, iş atölyeleri ve korumalı işyerlerinin yaygınlaştırılmasını sağlamak,
- ◆ Özürlülere yönelik veri tabanı oluşturulmasını sağlamak,
- ◆ Özürlülere yaşanabilir fiziksel çevre sağlamak ve bilgiye ulaşabilir kılmak.

B. YASAL ve KURUMSAL DÜZENLEMELER

Ülkemiz, özürlülerin durumunu iyileştirecek toplumsal yapı, insan gücü ve mali açıdan yeterli potansiyele sahiptir. Ancak bir programla, mevcut kaynakların özürlülerin yararına yönlendirilmesi için bilinçlendirme, bu alana hizmet sunan tüm kuruluşlarla işbirliğini geliştirme ve güçlendirme için kuruluşların katılımı sağlanmalıdır.

Bütünleşmiş programlar ulaşılması zor bir hedef gibi görünmektedir. Bunu aşabilmek için, sektörlerarası çalışmaya özen gösterilmelidir.

Özürlülerin Hakları ve Rehabilitasyonu Yasası çıkarılarak, hizmet bütünlüğü sağlanmalıdır.

Çocuk Hakları İzleme Komitesi özürlü çocukları da kapsayacak biçimde yeniden yapılandırılmalı ve yerel düzeydekiler güçlendirilmelidir.

C. FAALİYETLER

- Özürlülüğün önlenmesi, erken tanı ve erken müdahale, bakım ve rehabilitasyon, özel eğitim, mesleki eğitim ve istihdama yönelik hizmetlerin planlanması için durum analizleri yapabilecek veri tabanı, uluslararası karşılaştırmalara imkan verecek biçimde oluşturulacaktır.
- Özürlü çocuklarla ilgili merkezi kuruluşlar, yerel kuruluşlar, özel kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları arasında işbirliği sağlanarak, erken destek programları geliştirilecektir.
- Tıbbi tanısını alan özürlü çocukların başvurabilecekleri Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezleri, Erken Destek Programını uygulayacak şekilde illerin nüfus yoğunluğuna göre yaygınlaştırılacaktır. Bu merkezlerde pediatrist, psikolog, fizyoterapist, özel eğitimci veya çocuk gelişimci, sosyal hizmet uzmanından oluşan bir ekip ile başvuran tüm özürlü çocuklara gelişimsel tanı konulacak, ayrıca her çocuk için bireysel rehabilitasyon programı hazırlanacak ve mobil sosyal destek ve sosyal yaşam desteği hizmetlerini organize edecektir. Sağlık Ocakları, Ana Çocuk Sağlığı Merkezleri, Toplum Merkezleri, Rehberlik ve Araştırma Merkezleri ve Üniversitelerin ilgili birimlerinin bu merkezle işbirliği halinde çalışması sağlanacaktır.
- Özürlü çocuklara Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezlerinde başlanan hizmetler, okullaşma ve iş eğitimine kadar sürekli ve sistemli bir şekilde programlanacak ve yaygınlaştırılacaktır.

- Büyüme ve gelişmelerinde duraklama saptanan veya malformasyonu olan çocukların sosyal pediatri yaklaşımı ile erken tanıları ve rehabilitasyonu sağlanacaktır. Bu çocuklara sahip ailelere genetik danışmanlık verecek merkezlerin sayıları artırılacaktır.

D. İZLEME-DEĞERLENDİRME KRİTERLERİ ve MEKANİZMALARI

Özürlü çocuklar ile ilgili hizmetler, Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü ve sivil toplum örgütleri tarafından yürütülmektedir. Özürlüler İdaresi Başkanlığına da koordinasyon görevi verilmiştir.

İzlenmenin Çocuk Hakları İzleme Komitesince yürütülmesi uygundur.

KAYNAKLAR

1. Özürlüler Şurası Çağdaş Toplum Yaşam ve Özürlüler Ön Komisyon Raporları 24 Kasım- 02 Aralık 1999
2. B.M Özürlüler İçin Standart Kurallar
3. Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Çalışma Programları
4. Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Çalışma Programları
5. T.C. Hükümeti - UNICEF İşbirliği Programı; *Türkiye’de Anne ve Çocukların Durum Analizi*, 1996
6. T.C. Hükümeti - UNICEF İşbirliği Programı; *Türkiye’de Anne ve Çocukların Ana Uygulama Planı*
7. 571, 572, 573 Nolu Kanun Kuvvetinde Kararnameler.

Raporu Hazırlayan ve Katkıda Bulunanlar

Ülker ERGİN	SHÇEK Genel Müdürlüğü
İclal ŞAN	Özürlüler İdaresi Başkanlığı
Mehmet YILMAZ	Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim, Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Gen. Mdlğ.
Garip İNAL	Bedensel Engelliler Derneği

KORUNMAYA MUHTAÇ ÇOCUKLAR

ÖZET

2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu korunmaya muhtaç çocukları, "beden, ruh ve ahlak gelişimleri veya şahsi güvenlikleri tehlikede olup, ana veya babası veya her ikisi birden bulunmayan, belli olmayan veya onlar tarafından terkedilen, ihmal ve istismar edilen çocuk" olarak tanımlamıştır. Korunmaya muhtaç çocuklara götürülecek hizmetlerin yerine getirilmesi geniş bir kamusal iş bölüşümü ve dayanışma ile mümkündür. Korunmaya muhtaçlık olgusu içinde ekonomik nedenler daha ağırlıklı olduğundan, gelir bölüşümünün bozulduğu dönemlerde, bu sorun daha da ağırlaşmaktadır. Sosyal güvenlik programlarının tüm nüfusu kapsamaması, işsizliğin yaygın olması, kadının eğitimi ve toplumsal statüsünün yeterince geliştirilememiş olması bu sorunu daha da büyötmektedir. Bir başka deyişle, sorun ölkede yaşam kalitesinin geliştirilmesi ile yakından ilişkilidir.

Bir çocuğun en iyi bakılıp, korunacağı yer, kuşkusuz sağlıklı bir aile ortamıdır. Ancak bu her zaman mümkün olamamaktadır. Terk, kimsesizlik, ailenin ihmal ve istismarı, sosyo-ekonomik yetersizlikler, aile parçalanması gibi sorunlar nedeniyle her toplumda korunmaya muhtaç çocuk ve gençlerle karşı karşıya kalınmaktadır.

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminde Beklenen Gelişmeler

Korunmaya muhtaç çocuklar konusunda, özellikle koruyucu, önleyici ve destekleyici hizmetlerle korunmaya muhtaç çocuk olgusunun en aza indirgenmesi, çocukların her türlü gelişimlerinin sağlanacağı aile ortamlarında yaşamalarının sağlanması ve büyük bir risk grubunu oluşturan sokak çocukları konusunda daha da etkin çalışmaların yapılması temel beklentidir.

Ulaşılmak İstenen Amaç ve Hedefler

Kısa Dönemde (2001-2005)

1. 0-14 yaş arasındaki tüm çocukların 8 yıllık temel eğitim kapsamında eğitim kurumlarında bulundurulması, devam konusunun izlenerek aksi tutumlara ilişkin yaptırımların artırılması,
2. Çocuk Hakları Sözleşmesine uyum yasalarının çıkarılması ve Sözleşmenin ülkenin her tarafında tanıtımı gerçekleştirilerek, toplumca benimsenmesi ve izlenmesinin sağlanması,
3. Korunmaya muhtaç çocuklar ve nedenlerine ilişkin gerçekçi sayısal verilerin elde edileceği bilimsel araştırmaların gerçekleştirilmesi,
4. Korunmaya muhtaç çocukların sorunlarının çözümü ile ilgili kamu, yerel yönetim, üniversiteler ve sivil toplum örgütleri arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesi,
5. Yerel yönetimlerin görevleri ve kaynakları arasında henüz önceliğin yer verilmediği çocukların korunmasına ilişkin çalışmaların, öncelikli görevler arasında yer almasının sağlanması,

6. Çocuğun taraf olduğu işlemler için Çocuk Şube Müdürlükleri veya Çocuk Büro Amirliklerinde, bu konuda eğitilmiş uzman polis yanında, sosyal hizmet uzmanı ve psikolog çalıştırılması,
7. Uçucu madde içeren yapıştırıcı ve incelticiler gibi bağımlılık yapan maddelerin 0-18 yaş grubu çocuklara satışının engellenmesi,
8. Mevcut Çocuk Yuvası ve Yetiştirme Yurtlarının ev ortamına uygun hale getirilmesi,
9. Madde bağımlısı çocuklar için Üniversiteler, Tıp Fakülteleri ve sağlık kurumlarında tedavi merkezlerinin oluşturulması,
10. Çocukların her türlü gelişimlerini sağlayacak şekilde koruyucu-önleyici ve destekleyici hizmetlerin geliştirilmesi, bu bağlamda koruyucu aile, evlat edindirme ve sosyal yardım hizmetlerinin daha etkin hale getirilmesi,
11. Cinsel istismara uğramış, ağır ruhsal sorunları olan veya suça yöneltmiş çocuklar için özel nitelikli kurumların oluşturulması,

Uzun Dönemde (2001-2023)

1. Mutlak yoksunluk sınırı belirlenerek, korunmaya muhtaçlığın ana nedenlerinden olan yoksulluk nedenini azaltmaya yönelik aile sosyal yardım programları gerçekleştirilerek, çocukların her türlü gelişimlerini engelleyici risk faktörlerini (eğitim, sağlık, beslenme gibi) gidermeye yönelik tedbirlerin geliştirilmesi,
2. İşsizliğin giderilmesine yönelik tedbirler alınarak, başta hükümlülük olmak üzere, işsizlik, hastalık gibi durumlarda aileye geçici veya sürekli bir gelir sağlanması,
3. Koruyucu ve önleyici nitelikteki mevcut sosyal yardım hizmetlerindeki dağınıklık önlenerek tamamının SHÇEK bünyesinde toplanması ve bu konudaki kaynak israfının önlenmesi,
4. Zorunlu temel eğitimin 11 yıla çıkartılması,

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Amaç ve Hedeflerine Ulaşması İçin Öngörülen Politika, Strateji ve Faaliyetler

Çocuk Hakları Sözleşmesinde yer alan çocukların yaşatılması, sağlıklı gelişimleri ve eğitimleri ile ilgili hükümler temel politika olarak ele alınmalıdır.

Çocuk Hakları Sözleşmesinin tanıtımı sağlanarak, bütün toplum kesimlerince benimsenmesi, sektörlerarası işbirliğinin geliştirilmesi, risk altında bulunan çocukların olumsuz etkilerden korunmasına yönelik her türlü önleyici koruyucu ve destekleyici hizmetlerden yararlandırılması temel politika olmalıdır.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumunda başlatılan olumlu gelişmeler, yuva ve yurtların ev ortamına dönüştürülmesi çalışmaları, gençlik evleri, toplum merkezleri, çocuk ve gençlik merkezleri uygulamaları sadece SHÇEK'in çabaları ve bütçesi ile sınırlı kalmamalı, ciddi politika önceliği olarak benimsenmelidir.

Okullar bünyesinde, çocukların her türlü gelişimlerine katkı sağlayacak ve olabilecek olumsuzluklara karşı önleyici, koruyucu ve destekleyici nitelikte hizmetler verebilecek okul sosyal hizmeti çalışmaları başlatılmalıdır.

Çocuklarını ihmal ve istismar eden aile bireylerine yönelik yaptırımlar bulunan yasal düzenlemeler oluşturulmalıdır.

1. GİRİŞ

2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanununda korunmaya muhtaç çocuk, “beden, ruh ve ahlak gelişimleri veya şahsi güvenlikleri tehlikede olup, ana veya babası veya her ikisi birden bulunmayan, belli olmayan veya onlar tarafından terk edilen, ihmal ve istismar edilen çocuk” olarak tanımlanmıştır. Korunmaya muhtaç çocuklara götürülecek hizmetlerin yerine getirilmesi geniş bir kamusal iş bölümü ve dayanışma ile mümkündür. Korunmaya muhtaçlık olgusu içinde ekonomik nedenler daha ağırlıklı olduğundan, gelir dağılımının bozulduğu dönemlerde, bu sorun daha da ağırlaşmaktadır. Sosyal güvenlik programlarının tüm nüfusu kapsamaması, işsizliğin yaygın olması, kadının eğitimi ve toplumsal statüsünün yeterince geliştirilememiş olması bu sorunu daha da büyütmektedir. Diğer bir deyişle, sorun, ülkede yaşam kalitesinin geliştirilmesi ile yakından ilişkilidir.

Bir çocuğun en iyi bakılıp, korunacağı yer, kuşkusuz sağlıklı bir aile ortamıdır. Ancak bu her zaman mümkün olamamaktadır. Terk, kimsesizlik, ailenin ihmal ve istismarı, sosyo-ekonomik yetersizlikler, aile parçalanması gibi sorunlar nedeniyle, her toplumda korunmaya muhtaç çocuk ve gençlerle karşı karşıya kalınmaktadır.

2. MEVCUT DURUM

A. TEMEL GÖSTERGELER

Korunmaya muhtaçlığın tek ve başta gelen nedeni kimsesizlik değildir. Özellikle ekonomik, sosyal ve psikolojik yoksunluk ve anne-babadan birinin yaptığı ikinci evlilik, korunma kararının alınmasında önemli nedenlerdendir.

TABLO-4: 1995-1999 Döneminde Haklarında Korunma Kararı Alınan Çocukların Korunma Kararı Alınma Nedenleri

	CİNSİYET		TOPLAM
	Kız	Erkek	
Buluntu	778	949	1727
Anne baba ölü	258	816	1074
İkinci evlilikte çocuğu istememe	711	1883	2594
Anne-baba veya birisi olup ekonomik sıkıntısı olma	2071	4354	6425
Anne-baba veya birisi olup istismar edilen	942	1736	2678
GENEL TOPLAM	4760	9738	14498

KAYNAK: SHÇEK

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK)'nin bakım sorumluluğundaki çocukların % 5,5'i buluntu, % 7,2'si anne ve babaları ölmüş olan çocuklardır. Mutlak anne-baba yoksunluğunun oranı % 12,7'dir. Korunma altındaki diğer çocukların anne ve babaları ya da bunlardan birisi hayattadır. % 19,5'inin çeşitli nedenlerle parçalanmış olan ailesindeki diğer ebeveyn ikinci evliliğini yapmıştır. % 49,5'inin ekonomik sorunu bulunmaktadır. % 18,3'ünün ise anne veya babası çocuğu ihmal ya da istismar ettiği veya böyle bir risk ortada olduğu için, haklarında korunma kararı alınmıştır.

Haklarında korunma kararı alınan çocukların genel dağılımına bakıldığında, anne-baba veya birisi olup da ekonomik sıkıntı içinde olması nedeninin birinci sırayı aldığı görülmektedir. Bu durum, ailenin ekonomik yetersizliğinin giderilmesi yönündeki koruyucu-önleyici ve aileyi destekleyici çalışmaların önemini ortaya çıkarmaktadır. Gündüzlü ve parasız kuruluş bakımı, aynı-nakdi yardımdan yararlandırma, toplum kaynakları kullanılarak işe yerleştirme vb. açısından önem taşımaktadır.

Korunmaya muhtaç çocuklara her türlü bakım ve koruma hizmetleriyle sorumlu olan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK), korunmaya muhtaç çocuklara ve ailelerine aynı-nakdi yardım, ücretsiz gündüzlü bakım, çocuk yuvaları, yetiştirme yurtları, koruyucu aile ve evlat edindirme hizmeti ve sokak çocuklarına yönelik çocuk ve gençlik merkezleri, özürlü çocuklara ise bakım ve rehabilitasyon merkezleri ile hizmet vermektedir.

0-12 yaş arası korunmaya muhtaç çocuklara çocuk yuvalarında, 13-18+ yaştaki çocuklara ise yetiştirme yurtlarında hizmet verilmektedir. Ancak ilköğretimin 8 yıla çıkmasıyla birlikte, 12 yaşını dolduran çocukların eğitimlerine aynı kuruluşta devam edebilmelerini sağlayabilmek amacıyla yeni bir düzenlemeye gidilmiş, fiziki şartları uygun olan kuruluşlardaki 12 yaşını dolduran çocukların ilköğretimi bitirene kadar aynı kuruluşta kalmaları yönünde uygulama başlatılmıştır.

Halen, SHÇEK bünyesindeki 76 çocuk yuvası ve 97 yetiştirme yurdunda toplam 16.595 korunmaya muhtaç çocuğa hizmet verilmektedir.

TABLO-5: Çocuk Yuvaları ve Yetiştirme Yurtlarındaki Çocukların Okul Durumları

	Kız	Erkek	Toplam
İlköğretim	2035	3856	5891
Orta öğretim	1217	4655	6472
Yüksek Okul	53	184	237
TOPLAM	3905	8695	12600

Yetiştirme yurtlarında ilköğretimden sonra, çocukların yetenek ve istekleri doğrultusunda orta öğrenime ve yüksek öğrenime devam etmeleri sağlanmaktadır. Bunun yanında, öğrenime devam konusunda istekli ve yetenekli olmayanların ise bir iş veya meslek sahibi edinebilmelerine çalışılmaktadır.

TABLO-6: Yetiştirme Yurtlarında Kalan Çocuklardan Çalışanların Durumu

	Kız	Erkek	TOPLAM
Kuruluş işyeri	2	38	40
Özel işyeri	10	259	269
TOPLAM	12	297	309

Çocuklar, 1475 sayılı İş Kanunu kapsamında sürdürülen çalışmaların yanısıra, 3308 sayılı Kanun gereği Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Çıraklık Eğitim Merkezlerine devamları sağlanmaktadır.

Çeşitli nedenlerle öğrenimlerine devam edemeyen korunmaya muhtaç çocuklar, ilgili kurumların kendi aralarında yaptıkları protokol gereği, her yıl ara insan gücü yetiştirme amacı ile çeşitli kurs ve uygulamalardan öncelikle yararlandırılmaktadır.

Korunmaya muhtaç çocuk ve gençlerin okul başarılarının ve üniversiteye girme oranlarının yükseltilmesi, öz güvenlerinin artırılması, olumlu sosyal ilişkiler kurmaları ve geliştirmeleri ve hayata hazırlanmaları için kültürel, sportif ve sanatsal etkinliklere katılmaları sağlanmaktadır. Bu amaçla çeşitli kamu kuruluşlarından, sivil toplum örgütlerinden ve gönüllü kuruluşlardan katkı alınmaktadır. Satrançtan, spora, tiyatrodan, halk oyunlarına, felsefeden, okul dersleri eğitime kadar çok sayıda sivil toplum kuruluşu, gönüllü kişi ve ilgili kamu kurumları Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na destek vermektedirler. Bunun sonucu olarak; korunmaya muhtaç çocuk ve gençler, okullarındaki başarılarının yanında, çeşitli alanlarda ferdi veya grup halinde ulusal ve uluslararası başarılar elde edip, ödüller almaktadır. Sporda Türkiye-Balkan-Avrupa birincilikleri ile dünya şampiyonu, resimde dünya birincisi olan korunmaya muhtaç çocuk ve gençler vardır.

Her yıl kuruluşlardaki çocuklardan özellikle başarılı olanlar veya ailesi yanında tatil yapma olanağı bulamayanlar Kurumun ve diğer kamu kuruluşları ile gönüllü kuruluşların sağladığı olanaklarla yurdun değişik yörelerinde tatil-kamp yapmaktadırlar.

Son yıllarda, güç koşullardaki çocuklar kapsamında, sokak çocukları ve sokakta çalışan çocuklar da ciddi bir toplumsal sorun olarak ortaya çıkmıştır. Geniş bir toplumsal duyarlılığın oluşmasına karşın, sokak çocukları sorunu büyüyerek devam etmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ndeki terör, kent merkezlerine göç, çok çocuklu aile, yoksulluk ve gelir dağılımındaki bozukluklar başta olmak üzere, çocukları aile ve okul ortamından uzaklaştırıp, sokağın acımasız koşullarında yaşamaya ve çalışmaya zorlayan pek çok faktörle karşı karşıyayız.

Ailenin yoksulluğu, çaresizliği veya ihmal ve istismarı nedeniyle sokakta çalışan/çalışmak zorunda bırakılan çocuklar yanında, artık ailesiyle bağlarını tümüyle koparıp, sokakta yaşamaya başlayan çocuklar da vardır. Sokakta genelde marjinal işlerde çalışan/çalıştırılan çocuklarla, sokak çocukları arasında çok ince bir çizgi vardır ve sokağın zor koşullarında çalışan çocuklar, hızla sokak çocuğu olabilmektedirler. Sokaktaki çocuklar suçun kurbanı veya faili olabilmekte, madde bağımlılığı, cinsel, fiziksel, duygusal istismar sorunlarıyla karşı karşıya kalabilmektedir.

1997 yılında çıkarılan 572 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 2828 sayılı SHÇEK Kanunu'na "Çocuk ve Gençlik Merkezleri" tanımlanması eklenmiştir. Bu merkezler; eşler arası anlaşmazlık, ihmal, hastalık, kötü alışkanlık, yoksulluk, terk ve benzeri nedenlerle sokağa düşerek sosyal tehlike ile karşı karşıya kalan veya sokakta çalışan çocuk ve gençlerin geçici süre ile rehabilitasyonlarını ve topluma yeniden kazandırılmalarını sağlamak amacıyla kurulan yatılı ve gündüzlü sosyal hizmet kuruluşlarıdır. Bu risk ve istismar altında yaşayan çocuklar da korunmaya muhtaç çocuklar kapsamında değerlendirilmekte olup, SHÇEK'e bağlı Çocuk ve Gençlik Merkezlerinde sokakta yaşayan/çalışan çocuklar ve ailelerine yönelik danışma,

eğitim ve rehabilitasyon hizmetleri verilmektedir. Merkezler aracılığı ile sokakta yaşayan ve çalışan çocuklar okula başlatılmakta, iş ve meslek edindirme programlarına alınmakta, ailesi yanına döndürülmekte, nüfusa kayıtları olmayanların kayıt işlemleri tamamlanmakta, beslenme ve sağlık sorunları çözümlenmektedir.

Bu şekilde; 6'sı sokakta çalışan çocuklara, 2'si sokakta yaşayan çocuklara, 2'si sokakta yaşayan ve çalışan çocuklara hizmet vermek üzere toplam 10 Çocuk ve Gençlik Merkezi bulunmaktadır. Ayrıca, SHÇEK dışında bazı belediyeler tarafından da bu çocuklara hizmet veren merkezler açılmaktadır.

1998-1999 yıllarında 10 Çocuk ve Gençlik Merkezinde 3.414 çocuğa ulaşılmış, 317 çocuk sosyal yardımla, 419 çocuk aile görüşmeleri sonucu ailelerinin yanına döndürülmüş, 231 çocuk okula başlatılmış, 522 çocuğun okula devam etmesi sağlanmış, 7 çocuk korunma altına alınarak çocuk yuvası ve yetiştirme yurduna alınmış, madde bağımlısı 18 çocuk tedavi amacıyla sağlık kuruluşlarına sevk edilmiş ve 161 çocuk ve genç sokak ortamından uzaklaştırılıp, korumalı bir işe yerleştirilmiştir. Ayrıca, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü ile Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Vakfı arasında 16.09.1999 tarihinde imzalanan işbirliği protokolü ile, sokakta yaşayan/çalışan 12-18 yaş grubunda yer alan çocukların çiraklık ve yaygın eğitim kapsamında uygun işlere yerleştirilerek bir mesleğe yönlendirilmeleri amaçlanmıştır. Diğer taraftan, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'ne deprem bölgesinde çalışan çocuklara yönelik bir proje önerisi sunulmuş, proje onaylanmak üzere ILO Türkiye Ofisi tarafından Cenevre'ye gönderilmiştir.

SHÇEK-DİE-UNICEF işbirliği ile "Sokakta Yaşayan/Çalışan Çocuk" konulu katılımlı eylem araştırması, İstanbul, İzmir, Diyarbakır, Şanlıurfa, Adana ve İçel illerinde gerçekleştirilmektedir. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 12 ve 13'üncü maddeleri, çocuklara kendilerini ilgilendiren konularda yaşlarına ve olgunluk derecelerine göre düşüncelerini ifade edebilme, bilgi edinebilme ve bilgilerini başkaları ile paylaşabilme hakkını vermektedir. Araştırma bu kapsamda önemli bir uygulama örneğidir.

Çocukların korunması çalışmalarını yürütmek üzere, 25 büyük ilde **Küçükleri Koruma Şube Müdürlüğü**, diğer illerde ise **Çocuk Büro Amirliği** kurulmuş, teşkilat ve çalışma esaslarını belirleyen yönetmelik yürürlüğe konmuştur.

Küçükleri koruma hizmetlerinin iyileştirilmesi ve Çocuk Polisi oluşturulması için hizmet içi eğitim çalışmaları 1996 yılından bu yana üniversiteler, sivil toplum örgütleri, barolar, SHÇEK, UNICEF, ILO ve INTERPOL gibi ulusal ve uluslararası kuruluşlar ile birlikte yürütülmektedir. Polisin eğitimi amacıyla "Çocuk Psikolojisi ve Çocuk Suçluluğu Kursu", "Emniyet Genel Müdürlüğü Küçükleri Koruma Hizmetleri Yönetici Semineri", "Küçükleri Koruma Hizmetleri Eğiticilerin Eğitimi Kursu", "İletişim Kursu", ve "Güç Koşullardaki Çocuklar ve Çocuk - Suç" konulu kurslar verilmiştir.

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planında öngörülen çocuk suçluluğu veri tabanı hazırlanması için, Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü'nün ortak çalışmaları sonucu, 1996

yılında uygulamaya konulan “**Güvenlik Birimine Gelen Çocuk ve Gençlerle İlgili İstatistik Formu**” uygulaması, halen 27 ilde uygulanmaktadır. 1997 ve 1998 yılları sonuçları DİE tarafından yayımlanmıştır.

B. VII. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1996-2000) HEDEF ve GERÇEKLEŞMELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planında “çocukların yaşatılması, sağlıklı gelişimlerinin, eğitimlerinin ve her bakımdan korunmalarının” sağlanması, “çocukları kötü muamele ve kötü alışkanlıklardan koruyucu, suça itilmelerini engelleyici önlemler bir bütün olarak ele alınacak; suça eğilimli, sorunlu, evden kaçan ve sokakta risk altında yaşayan çocuklar için koruyucu ve önleyici hizmetler geliştirilecek; suça yönelen ve suç işleyen çocukların yeniden topluma” kazandırılması ve “çocuğun bakımı ve yetiştirilmesinde ideal ortamın aile olduğu ilkesinden hareketle, aileyi destekleyici önlemlere, koruyucu aile ve evlat edindirme uygulamalarına ağırlık verilecek, kurum bakımının iyileştirilmesi”nin sağlanacağı amaç, ilke ve politika olarak benimsenmiş ve bunların sağlanması yönünde bazı çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Yine VII. BYKP’nda yer alan “eğitim süreci dışında kalmış çocukların eğitim sistemine yeniden katılmaları ve mesleki eğitim görmeleri sağlanacak; çalışan çocukların çalışma şartları, sağlık, sosyal güvenlik ve mesleki eğitim konularındaki sorunlarının çözümü üzerinde önemle durulacak, uzun dönemde çalışma hayatından çıkarılmalarını sağlayacak ortamın oluşturulması” ilkesinden hareketle, SHÇEK bu ilkeyi hayata geçirmeyi hedeflemiştir. Bu çerçevede; “Temel Göstergeler” başlığı altında değinildiği gibi, 10 adet Çocuk ve Gençlik Merkezi kurulmuş olup, toplam 3.414 çocuk ve ailelerine hizmet verilerek, bu çocuklar sokağın olumsuz etkilerinden kurtarılmış ve suça itilmeleri engellenmiştir.

Diğer taraftan, korunmaya muhtaç çocukların bakımlarının sağlandığı Çocuk Yuvaları ve Yetiştirme Yurtlarının fiziki koşullarının iyileştirilmesiyle birlikte, Plan döneminde 6 çocuk yuvası, 6 Yetiştirme Yurdu, 10 Çocuk ve Gençlik Merkezi, özürlü çocukların rehabilitasyonuna yönelik olarak 22 Rehabilitasyon Merkezi, koruyucu ve önleyici hizmetler kapsamında 10 Toplum Merkezi ve 1 Ergen Danışma merkezi açılmıştır.

Plan dönemi içerisinde özellikle aileyi destekleyici önlemlerle, koruyucu aile ve evlat edindirme hizmetlerine büyük bir ağırlık verilmiş, kuruluşlarda bakım altında bulunan çocuklar bazı projelerle desteklenmiştir. Bu projeler aşağıda belirtilmektedir.

Sevgi Zinciri Projesi: Çocuk yuvalarında bulunan 0-6 yaş grubu korunmaya muhtaç çocukların buldukları ortamdan belirli bir zaman diliminde uzaklaştırılarak, farklı bir ortamda çocuklarla birlikte eğitim, bakım ve beslenmelerinin sağlanması, onların fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal gelişimlerine yardımcı olunması, temel değer ve alışkanlıkların kazandırılması amacıyla, “Sevgi Zinciri Projesi” başlatılmıştır. Sevgi Zinciri Projesi ile, çocuk yuvalarındaki 0-6 yaş grubu çocuklar kamu ve özel Kreş ve Gündüz Bakımevi hizmetlerinden yararlandırılmaktadırlar.

Kreş yaşamı korunmaya muhtaç çocuğun çevresini genişleterek, ona pek çok değişik uyarılar sağlamaktadır. Bu hizmetten yararlanan çocuklar, ev çevresinden gelen çocuklar ve başka yetişkinlerden oluşan kreş ortamında, yuvaya özgü tutum ve davranışlarından sıyrılarak daha olumlu davranışlar geliştirmeye yönelmekte, kreşte kazandığı olumlu tutum ve davranışları ile yuva ortamındaki diğer çocukları da etkilemektedir. Sevgi Zincirinden 1999 yılı sonu itibariyle 402 çocuk yararlanmıştır.

Uçurtmayı Vurmasınlar Projesi: Bu proje ile cezaevlerinde hükümlü ve tutuklu bulunan kadın mahkumların 0-12 yaş grubundaki çocuklarının cezaevi yaşamından bir ölçüde kurtarılması amacıyla, SHÇEK'e bağlı olarak faaliyet gösteren Kreş ve Gündüz Bakımevlerinde kontenjan ayrılmıştır. Ekim 1999 itibariyle 15 çocuk özel kreşlere, 2 çocuk SHÇEK'e bağlı kreşlere yerleştirilmiştir. 33 çocuk koruma altına alınarak çocuk yuvalarında bakılmaktadır. 11 çocuk ayni-nakdi yardım hizmetlerinden yararlandırılmıştır. Böylece 61 çocuk cezaevinin olumsuz koşullarından uzaklaştırılmıştır. 1998 yılından itibaren hizmetten yararlanan çocuk sayısı 134'dür.

Sağaltıma İhtiyaç Duyan Çocuklar: Kuruluş bakımında olup, yoğun sorunlar yaşayan ve daha fazla ilgi ve terapiye ihtiyacı olan çocuklara götürülecek hizmetler konusunda üniversitelerin ve sağlık kuruluşlarının ilgili birimlerinden uzmanlarla toplantılar yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, Üniversiteler, Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Sosyal Sigortalar Kurumu Genel Müdürlüğü arasında, "Koruma Altında Olup Sağaltıma İhtiyaç Duyan Çocukların, Sağaltımına Yönelik İşbirliği Protokolü" imzalanmıştır. Protokol çerçevesinde eğitim, rehberlik, sağaltım çalışmaları sürdürülmektedir.

Koruyucu Aile Hizmetleri

Koruyucu aile, kısa veya uzun süreli, bedelli veya bedelsiz olarak çocuk bakımını üstlenen, çocuğun aile ortamında yaşamını sağlayan, öz anne-baba yerini tutabilecek aileler veya kişilerdir.

Gelişmiş batı toplumlarında korunmaya muhtaç çocukların % 75'i koruyucu aileler yanında bakılmaktadır. Ülkemizde ise bu oran tüm çabalara rağmen henüz %2'lere bile ulaşamamıştır. Bu uygulama, uzun yıllar yaygınlaşamamış eve evlat edinme hizmeti ile karıştırılmıştır. Bugüne kadar çeşitli dönemlerde koruyucu aile hizmeti canlandırılmaya ve işleyişine hız katılmaya çalışılmıştır.

1998 yılında Cumhurbaşkanı'nın himayeleriyle "**Öteki Elini Sen Tut**" isimli Türkiye çapında Koruyucu Aileyi Tanıtım Kampanyası başlatılmıştır. Kampanya ile koruyucu aile kavramının toplumun her kesiminden alınacak desteklerle güçlendirilerek, ülke genelinde etkin bir şekilde tanıtılması ve herkesin korunmaya muhtaç çocuklar için yapabileceği bir şeyler olduğunun vurgulanması hedeflenmiştir. Yaşamın her alanında koruyucu aile kavramının var edilmeye çalışıldığı tanıtım etkinlikleri, yazılı ve görsel materyallerle desteklenmiştir.

1 Mart 1998 ile 19 Ekim 1999 tarihleri arasında sürdürülen kampanya ile 185 yeni çocuk 1,5 yıl gibi kısa bir sürede koruyucu aileler yanına yerleştirilmiştir. Kampanya

öncesinde her yıl ortalama ancak 50 çocuk koruyucu aileler yanına yerleştirilebilmekte idi. Aralık 1999 itibariyle, koruyucu aile yanındaki çocuk sayısı 421'e ulaşmıştır.

Evlad Edindirme Hizmetleri

Korunmaya muhtaç çocuklara götürülen hizmet modelleri içinde evlat edindirme hizmetleri önemli bir yer tutmaktadır. "Evlad Edindirme" kan bağına bakılmaksızın bir akitle yasal ve sosyal açıdan anne ve/veya baba ve çocuk bağına kurulmasıdır.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 21'inci maddesi uyarınca "çocuğun yüksek yararı doğrultusunda evlat edindirme hizmetinden yararlandırılması" sağlanmaktadır.

Evlad edinmek isteyenlerin talebi daha çok 0-1 yaş kimsesiz ve sağlıklı çocuklar üzerinde yoğunlaştığından, bu özelliklere uygun yılda yaklaşık 500 çocuk evlat edindirilebilmektedir. Evlat edinmek üzere 3.000 civarında aile, dosyası tamamlanarak sırada beklemektedir. Talep ettikleri özellikte çocuk bulundukça bu ailelerin yanına yerleştirilmektedir. Plan dönemi içerisinde 749 kız 981 erkek olmak üzere toplam 1.730 çocuk evlat edindirilmiştir.

Koruyucu ve Önleyici Hizmetler

Ayni-Nakdi Yardım Hizmetleri

1987 yılının ikinci yarısından itibaren uygulanmakta olan ayni-nakdi yardım hizmetlerinden, 1998 yılının sonuna kadar 58.900 kişi yararlandırılmıştır. Bunlardan 11.129'u korunma kararlı olup, kuruluşlarda bakılmakta olan çocuklardan oluşurken, 8.632'si aynı şekilde korunma kararlı olup kuruluşa alınmak üzere olan çocuklardan oluşmaktadır. Dolayısıyla, yaklaşık 20.000 çocuğun ailesi tarafından bakımları sağlanırken, süreç içerisinde de korunma kararları kaldırılmıştır. Diğer taraftan, 11.406 çocuk için ailelerinin ekonomik yoksulluğu için kurum bakımı talep edilmiş, ancak söz konusu aileler ekonomik olarak desteklenerek kuruluş bakımı talep edilen çocuklara kendilerince bakılmaları sağlanmış ve 31.000 çocuğun aileleriyle birlikte yaşamaları gerçekleştirilmiştir. Bu rakam günümüzde, mevcut yurt ve yuvalarda korunmakta olan çocuk sayısından daha fazladır.

Plan döneminde, bu nitelikte toplam 22.253 çocuk ayni-nakdi yardım hizmetlerinden yararlandırılarak aileleri yanında yaşamaları sağlanmış ve aile bütünlükleri korunmuştur.

Toplum Merkezleri

Toplum Merkezleri, özellikle hizmetlere ve olanaklara ulaşmada görece dezavantajlı olan bölgelerde, var olan sorunları yerinde saptayarak, yöre halkının daha iyi yaşam koşullarına ulaşmalarını sağlamayı, çözüm önerilerini halk ile birlikte üretmeyi ve sorunlarını devletin, gönüllü kişi ve kuruluşların ve yöre halkının katılımıyla çözmeyi, kentsel alanda yaşam biçimlerinde izlenen farklılaşmayı azaltmayı amaçlayan kuruluşlardır.

Toplum Merkezlerinde ağırlıklı olarak çocuk, genç ve kadınlara yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Bu çalışmalarda sivil toplum kuruluşları ile işbirliğine özel bir önem verilmektedir.

Erken Çocukluk Gelişimini Destekleme Projesi

Erken Çocukluk Gelişimini Destekleme Projesi ile, dezavantajlı koşullarda yaşayan çocukların ilk öğrenime daha adil bir başlangıç yapmaları sağlanarak, Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin tanıdığı gelişme (m. 6) ve eğitimde fırsat eşitliği (m. 28) haklarının kullanılmasını sağlamak amaçlanmıştır. Proje ile okul öncesi eğitim hizmetlerinden yararlanma olanağı bulamayan 5-6 yaş grubu çocuklar ile zorunlu eğitim çağında olup okula başlatılmamış 7-8 yaş grubu çocuklar hedeflenmiştir.

Bütün bu çalışmalar, VII. Beş Yıllık Kalkınma Planında yer alan hedeflerin gerçekleşmesine yönelik etkinlikler olmakla birlikte, önümüzdeki plan dönemlerinde de daha etkin ve yaygın bir şekilde gerçekleştirilmesi gereken faaliyetlerdendir.

C. ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİNİN UYGULANMASININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, Çocuk Hakları Sözleşmesinin Türkiye'de uygulanmasından ve uygulamaların izlenmesinden sorumlu "Koordinatör Kuruluş" olarak görevlendirilmiştir.

Koordinatör kuruluş olan SHÇEK Genel Müdürlüğü, Sözleşmenin 44'üncü maddesi uyarınca hazırlanması gereken "Ulusal İlk Rapor" ve her beş yılda bir "Gelişim Raporu"nu hazırlamakla yükümlüdür. Sözleşmede tanınan hakların uygulamaya aktarılması için alınan önlemler ve bu haklardan yararlanma konusunda gerçekleştirilen ilerlemeleri belirleyen Ulusal İlk Rapor, ilgili kamu kurum ve kuruluşlar, yerel yönetimler, üniversiteler ve STK'ların katılımı ile hazırlanmış ve Haziran 1999 tarihinde, BM Genel Sekreteriyasına ulaştırılmak üzere, Dışişleri Bakanlığına gönderilmiştir. Raporun BM Çocuk Hakları Komitesine sunumu yapılacaktır.

Sözleşmeyi onaylayan Taraf Devletler, bu Sözleşme ile çocuğa tanınan hakları, kendi mevzuatlarına yansıtmayı ve böylece hayata geçirilmesini sağlamayı taahhüt etmişlerdir. Türk Hukuk Mevzuatında, ÇHS hükümleri ile uyumlu ve çocukların yararına veya korunmasına yönelik bir çok hüküm mevcuttur. Bununla birlikte, bazen bu hükümlerin uygulanmadığı ya da Sözleşme ile uyumlu olmayan düzenlemelerin de bulunduğu bir gerçektir.

Sözleşmenin 4'üncü maddesinde Taraf Devletler'e yüklenen "bu Sözleşmede tanınan hakların uygulanması amacıyla gereken her türlü yasal, idari ve diğer" önlemlerin alınması yükümlülüğü çerçevesinde, SHÇEK Genel Müdürlüğü, İlköğretim ve Eğitim Kanunu, Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu, Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, Sağlık Hizmetleri Kanunu, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, Türk Ceza Kanunu ve Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanununda, Sözleşmenin iç hukuka yansımaları sağlamak amacıyla yapılması gereken değişikliklere ilişkin Kanun Tasarı Taslaklarını hazırlamış olup, Adalet Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı'na göndermiştir.

SHÇEK Genel Müdürlüğü, ÇHS'nin 42'nci maddesi uyarınca, Sözleşmenin ilke ve hükümlerinin yetişkinler kadar çocuklar tarafından da yaygın biçimde öğrenilmesinin sağlanması amacıyla, Sözleşme maddelerinin çocuk diliyle yazıldığı ve resimlendirildiği "Benim Haklarım" adlı bir kitapçığı hazırlayarak dağıtımını sağlamıştır. "Benim Haklarım" kitapçığının basımı ve dağıtımını çeşitli etkinlikler çerçevesinde halen devam etmektedir. Ayrıca TRT tarafından aynı amaçla "Çocuklar Haklarınız Var" isimli bir program yayınlanmış, program video kasetlere kaydedilerek, daha fazla kişi tarafından izlenmesini sağlamak amacıyla kuruluşlara gönderilmiştir. Çocuk hakları konusunda duyarlılık kazandırılması ve çocuk haklarının yaygınlaştırılması için gerekli platformun oluşmasına katkı oluşturmak amacıyla hazırlanan ve her biri Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin farklı bir maddesini anlatan çizgi filmlerin kayıtlı olduğu "Çocuk Hakları Animasyonları" video kaseti, İl Sosyal Hizmet Müdürlüklerine gönderilmiş, yerel televizyonlarda, okullarda ve SHÇEK Kuruluşlarında gösterimi sağlanmıştır.

Konu hakkında toplumsal bilincin oluşturulmasının, Sözleşmenin tanıtımının yerel düzeylerde de planlanması ve çocuklara dönük programların oluşturulabilmesi amacıyla Vali Yardımcılarına yönelik "Çocuk Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Güç Koşullardaki Çocuklara Yönelik Hizmetler" konusunda bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda sokak çocukları, özürlü çocuklar, çalışan çocuklar, korunmaya muhtaç çocuklar, eğitim-öğretim dışındaki çocuklar, eğitim, sağlık, danışmanlık ve çocukların sosyal kültürel katılımlarını artırıcı faaliyetlere ulaşamayan veya güç ulaşan çocuklar konuları ele alınmıştır. ÇHS konusunda Vali Yardımcılarının bilgilendirilmesi yerel düzeyde olumlu gelişmelere yol açmıştır.

Sivil toplum örgütleri ile de aynı nitelikte toplantılar düzenlenmiştir.

2828 Sayılı Kanunun kabulünün ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumunun kuruluşunun 15'inci Yılı etkinlikleri çerçevesinde, 80 il'de "Çocuk Hakları" konulu paneller düzenlenmiştir.

Kasım ayının son haftası Çocuk Hakları Haftası olarak kutlanmaktadır. Bu kapsamda çeşitli sektörlerin halk ve personel eğitimlerinde bu konuya özel önem verilerek, toplumsal duyarlılık yaratılmasına çalışılmaktadır.

Çocuk Hakları Sözleşmesinin kabulünün 10'uncu yılı nedeniyle, UNICEF, SHÇEK, MEB ve Sağlık Bakanlıkları işbirliği ile 20 Kasım 1999 – 20 Kasım 2000 dönemini kapsayan, Çocuk Hakları Tanıtım Kampanyası başlatılmıştır. Cumhurbaşkanı'nın himayelerinde yürütülen kampanya çerçevesinde bayan milletvekilleri ile bir çalışma grubu oluşturulmuş, bu gruba ilgili kuruluşların yanı sıra üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarının da katılımı sağlanmıştır. Kampanya çerçevesinde, çeşitli etkinliklerin yanı sıra, bir Ulusal Çocuk Kongresinin toplanması da öngörülmektedir.

20 ilin sosyal hizmetlerden sorumlu Vali Yardımcıları ve Belediye Başkanları ile Çocuk Hakları Sözleşmesi konulu iki gün süreli bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma tüm illeri ve büyük ilçeleri kapsayacak şekilde sürdürülecektir.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin izleme kriterleri hazırlanmaktadır.

D. TEMEL SORUNLAR

- ◆ Korunmaya muhtaç çocukların sorunlarının çözümü konusunda ilgili kamu, yerel yönetim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliği yetersizdir. Özellikle yerel yönetimler, çocuklara ilişkin sorunları henüz öncelikli hizmet alanlarında değerlendirmemektedirler.
- ◆ Hizmetin değerlendirilmesine ilişkin araştırma eksiklikleri söz konusudur. Bu eksiklik, konuya akademik çevrelerin dahi soyut söylem, kabulleniş ya da varsayımlarla ve çoğu zaman olumlu ve olumsuz gelişmeleri yakalayamayan yaklaşımlarla bakmasına yolaçmaktadır. Sorunun sayılaştırılmasında da kimi zaman ürkütücü-abartılı, kimi zaman ise yok sayıcı yaklaşımlar görülmektedir. Türkiye’de korunmaya muhtaç çocukların sayısı, dağılımı, korunmaya muhtaç olma nedenleri ile ilgili araştırmalara gereksinim vardır.
- ◆ Çocuk suçu ve suçluluğunun engellenmesi, sayıca azaltılması, evden kaçan, terk edilen çocuklarla ilgili olarak SHÇEK ve Emniyet Genel Müdürlüğü arasındaki işbirliği protokolü etkin olarak işletilememiştir.
- ◆ Korunmaya muhtaç çocuk konusunda medya duyarlılığı yeterince gelişmiş değildir. Daha çok olumsuzluklar, trajediler üzerine odaklanmış, bir bölümü kurgulanmış yaklaşımlar öne çıkmaktadır.
- ◆ Toplumun korunmaya muhtaç çocuğa bakışında olumlu gelişmeler olmakla birlikte, acıma/dışlama ve etiketleme yaklaşımı hala etkindir.
- ◆ Yoksulluk ve yoksunluk (gelir bölüşümü sorunu, düşük eğitim düzeyi, kadının statüsü, çok çocukluluk, işsizlik) korunmaya muhtaç çocuk olgusunu artırmaktadır.
- ◆ Bağımlılık yaratan aktif maddeleri içeren uçucu maddelere ilişkin yasal engellemelere ihtiyaç vardır.
- ◆ Üniversite ve tedavi kurumlarının madde bağımlısı çocuklara ilgisi yeterli düzeyde değildir. Bu tür özel tedavi merkezlerinin sayısı çok sınırlıdır.
- ◆ Çocuğun çalıştırılmasına ilişkin kültürel yaklaşımlarda/değerlerde sorun vardır. Bu çocuklar, şarkıcı çocuklardan sokakta çalıştırılan çocuklara kadar bazen özendirici hale getiriliyor ve aile ve çocukların önüne bunlar örnek olarak getirilebiliyor.
- ◆ Saklı nüfus, kız çocuklarının eğitimine ilişkin olumsuz tutumlar, kadın nüfusun tüm gelişmelere rağmen düşük eğitim düzeyi, korunmaya muhtaç çocuk olgusunu desteklemektedir.
- ◆ Cinsel istismara uğramış, ağır ruhsal sorunu olan veya suça yöneltilmiş çocuklar için özel nitelikli kuruluşlar bulunmamaktadır.
- ◆ Hizmette işbirliği kültüründe olumlu gelişmelere rağmen, halen yeterli düzeye gelinememiştir

- ◆ Hizmetlerin geliştirilmesinde yeni yasal ve idari düzenlemelere ihtiyaç bulunmaktadır. (Örneğin, yuva ve yurtların fiziki koşulları ev ortamına dönüştürülmekle birlikte, alım satımlarda klasik ihale yöntemleriyle hizmet sürdürülmektedir. Çocuk ve gençlerin, grup sorumluları ile birlikte alış-veriş yapabilecekleri bir ortam sağlanamamaktadır. Bunun için yeni düzenlemelere gereksinim vardır.)
- ◆ Korunmaya muhtaç çocuklar hizmetinden sorumlu temel kuruluş olan SHÇEK'e genel bütçede ayrılan pay yetersizdir.

3. VIII. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI DÖNEMİNDE (2001-2005) BEKLENEN GELİŞMELER

Korunmaya muhtaç çocuklar konusunda, özellikle koruyucu-önleyici ve destekleyici hizmetlerle korunmaya muhtaç çocuk olgusunun en aza indirgenmesi, çocukların her türlü gelişimlerinin sağlanacağı aile ortamlarında yaşamalarının sağlanması ve büyük bir risk grubunu oluşturan sokak çocukları konusunda daha da etkin çalışmaların yapılması temel beklentidir.

4. ULAŞILMAK İSTENEN AMAÇ VE HEDEFLER

A. KISA DÖNEMDE (2001-2005)

1. 0-14 yaş arasındaki tüm çocukların 8 yıllık temel eğitim kapsamında eğitim kurumlarında bulundurulması, devam konusunun izlenerek aksi tutumlara ilişkin yaptırımların artırılması,
2. Çocuk Hakları Sözleşmesine uyum yasalarının çıkartılması ve Sözleşmenin ülkenin her tarafında tanıtımı gerçekleştirilerek, toplumca benimsenmesi ve izlenmesinin sağlanması,
3. Çocuk Hakları Sözleşmesinin uygulanmasından sorumlu koordinatör kuruluş olan SHÇEK'in güçlendirilmesi,
4. Çocukların her türlü gelişimlerinde oldukça önemli bir payı olan kadınların bilinçlendirilmesi, daha üretken hale getirilerek sosyal statülerinin yükseltilmesi,
5. Korunmaya muhtaç çocuklar ve nedenlerine ilişkin gerçekçi sayısal verilerin elde edileceği bilimsel araştırmaların gerçekleştirilmesi,
6. Her yeni doğan çocuk mutlaka nüfus kayıtlarına alınarak, saklı nüfusun önlenmesi,
7. Korunmaya muhtaç çocukların sorunlarının çözümü ile ilgili kamu, yerel yönetim, üniversiteler ve sivil toplum örgütleri arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesi,
8. Yerel yönetimlerin görevleri ve kaynakları arasında henüz önceliğin yer verilmediği çocukların korunmasına ilişkin çalışmaların, öncelikli görevler arasında yer almasının sağlanması,

9. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde başlatılan erken çocukluk eğitimi projesinin yaygınlaştırılması,
10. Çocuğun taraf olduğu işlemler için Çocuk Şube Müdürlükleri veya Çocuk Büro Amirliklerinde, bu konuda eğitilmiş uzman polis yanında, sosyal hizmet uzmanı ve psikolog çalıştırılması,
11. SHÇEK ile Emniyet Genel Müdürlüğü arasında imzalanmış olan suç işlemiş, suça maruz kalmış, kimsesiz, terk edilmiş çocuklardan polise intikal edenlerle ilgili yasal işlemler devam ederken, bu çocuklarla uzman personelin ilgilenmesini öngören protokolün, Jandarma teşkilatına intikal eden çocuklar için de imzalanması,
12. Uçucu madde içeren yapıştırıcı ve incelticiler gibi bağımlılık yapan maddelerin 0-18 yaş grubu çocuklara satışının engellenmesi,
13. Mevcut Çocuk Yuvası ve Yetiştirme Yurtlarının ev ortamına uygun hale getirilmesi,
14. Madde bağımlısı çocuklar için Üniversiteler, Tıp Fakülteleri ve sağlık kurumlarında tedavi merkezlerinin oluşturulması,
15. Çocukların her türlü gelişimlerini sağlayacak şekilde koruyucu-önleyici ve destekleyici hizmetlerin geliştirilmesi, bu bağlamda koruyucu aile, evlat edindirme ve sosyal yardım hizmetlerinin daha etkin hale getirilmesi,
16. Cinsel istismara uğramış, ağır ruhsal sorunları olan veya suça yöneltmiş çocuklar için özel nitelikli kurumların oluşturulması,
17. Güvenlik birimlerine gelen çocuklarla ilgili istatistik tutulması.

B. UZUN DÖNEMDE (2001-2023)

1. Mutlak yoksunluk sınırı belirlenerek, korunmaya muhtaçlığın ana nedenlerinden olan yoksulluk nedenini azaltmaya yönelik aile sosyal yardım programları gerçekleştirilerek, çocukların her türlü gelişimlerini engelleyici risk faktörlerini (eğitim, sağlık, beslenme gibi) gidermeye yönelik tedbirlerin geliştirilmesi,
2. İşsizliğin giderilmesine yönelik tedbirler alınarak, başta hükümlülük olmak üzere, işsizlik, hastalık gibi durumlarda aileye geçici veya sürekli bir gelir sağlanması,
3. Korunmaya muhtaç çocukların haklarının korunması açısından kamu vesayetinin kanunlaştırılması,
4. Koruyucu ve önleyici nitelikteki mevcut sosyal yardım hizmetlerindeki dağınıklık önlenerek tamamının SHÇEK bünyesinde toplanması ve bu konudaki kaynak israfının önlenmesi,
5. Zorunlu temel eğitimin 11 yıla çıkartılması,
6. Suç mağduru çocukların rehabilitasyonlarının aileleri yanında sağlanması.

5. VIII. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (2001-2005) AMAÇ ve HEDEFLERİNE ULAŞMASI İÇİN ÖNGÖRÜLEN POLİTİKA, STRATEJİ ve FAALİYETLER

A. TEMEL POLİTİKA ve STRATEJİLER

- ◆ Çocuk Hakları Sözleşmesinde yer alan çocukların yaşatılması, sağlıklı gelişimleri ve eğitimleri ile ilgili hükümler temel politika olarak ele alınmalıdır.
- ◆ Çocuk Hakları Sözleşmesinde de belirtildiği gibi, çocukların öncelikle ailesi ile birlikte yaşama hakları bulunmaktadır. Bu nedenle ailenin her türlü yönden desteklenmesi gereklidir.
- ◆ Çocuk Hakları Sözleşmesinin tanıtımı sağlanarak, bütün toplum kesimlerince benimsenmesi, sektörlerarası işbirliğinin geliştirilmesi, risk altında bulunan çocukların olumsuz etkilerden korunmasına yönelik her türlü önleyici koruyucu ve destekleyici hizmetlerden yararlandırılması temel politika olmalıdır.
- ◆ Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu bünyesinde başlatılan yuva ve yurtların ev ortamına dönüştürülmesi çalışmaları, gençlik evleri, toplum merkezleri, çocuk ve gençlik merkezleri uygulamaları gibi olumlu gelişmeler, salt SHÇEK'in çabaları ve bütçesi ile sınırlı tutulmamalı, ciddi politika önceliği olarak benimsenmelidir.
- ◆ Hizmette işbirliği kültüründe olumlu gelişmeler yaşanmasına rağmen, halen yeterli düzeye gelinememiştir (örneğin SHÇEK 100'ü aşkın protokolle çeşitli hizmetleri sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler, ulusal ve uluslararası kuruluşlarla sürdürmektedir). Bu nedenle çocuk konusunda sektörlerarası işbirliğinin daha da geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması ve ilgili her sektörde meslek elemanlarının istihdam edilmesi sağlanmalıdır.
- ◆ Hem mevcut hizmetlerin geliştirilmesi hem de yeni hizmet açılımları açısından SHÇEK'in bütçe ve personel olanaklarının ciddi olarak iyileştirilmesi gereklidir.
- ◆ 6-14 yaş grubunda bulunan tüm çocukların 8 yıllık zorunlu ilköğretimden yararlanmaları sağlanmalı, ilköğretim çağını aşan eğitime devam etmemiş çocukların eğitimleri sağlanmalıdır.
- ◆ Kadının eğitim seviyesi ve toplumsal statüsü yükseltilmelidir.
- ◆ Medya, çocukların sorunlarına karşı daha duyarlı hale getirilerek, olumsuz yayınlardan kaçınmaları sağlanmalıdır.
- ◆ Okullar bünyesinde, çocukların her türlü gelişimlerine katkı sağlayacak ve olabilecek olumsuzluklara karşı önleyici, koruyucu ve destekleyici nitelikte hizmetler verebilecek **okul sosyal hizmeti** çalışmaları başlatılmalıdır.
- ◆ Çocuklarını ihmal ve istismar eden aile bireylerine yönelik yaptırımlar bulunan yasal düzenlemeler oluşturulmalıdır.

B. YASAL ve KURUMSAL DÜZENLEMELER

- ◆ SHÇEK Genel Müdürlüğü korunmasında olup da velayet altında bulunmayan küçüklere, Genel Müdürlükte görevli psikolog, sosyal hizmet uzmanı, çocuk gelişimcisi gibi görevliler vasi olarak atanmaktadır. Personel hareketleri veya çocuğun yurt veya yuvasının değişmesi gibi nedenlerle vasinin sık sık değişmesi ve buna bağlı olarak etkili olamaması durumu söz konusu olmaktadır. Bu nedenle, kamu vasiliği kavramı Türk Medeni Kanununun ilgili hükümlerine eklenerek, vesayet makamı olarak SHÇEK Genel Müdürlüğü gösterilmeli, velayet veya vesayet altında bulunmayan ve hukuki statüleri askıda olan çocukların vesayetlerinin korunma kararı ile birlikte otomatik olarak Kuruma geçeceği kabul edilmelidir.
- ◆ Boşanma ve nafaka davalarında çocukların eşlerden hangisinin yanında kalacağı ve velayetin kime verileceği hususunda çocuklar açısından daha doğru ve yerinde karar verilmesine yardımcı olmak üzere SHÇEK Genel Müdürlüğü sosyal hizmet uzmanlarının bilirkişi olarak tayin edilemeleri sağlanmalıdır.
- ◆ Boşanma davaları sonucunda velayetin teslim edildiği eşin çocuğu diğer eşe göstermemesi ya da çocuğun kendisine teslim edilmemesi gibi durumlarda, İcra İflas Kanunu hükümlerine göre kararın gereği icra memuru ve polis marifetiyle yerine getirilmektedir. Bu durum çocuğun psikolojisi açısından son derece zararlıdır. Bu nedenle, bu gibi durumlarda SHÇEK Genel Müdürlüğü sosyal hizmet uzmanlarının aracılığından faydalanılmasını sağlayıcı düzenlemenin yapılmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.
- ◆ Koruyucu önleyici ve destekleyici niteliği bulunan sosyal yardım hizmetleri dağınık ve kaynak israfına yol açacak şekilde uygulanmaktadır. Bu hizmetin daha etkin ve gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaştırılabilmesi için, SHÇEK Genel Müdürlüğü çatısı altında birleştirilmesi sağlanmalıdır.
- ◆ Çocuk Hakları Sözleşmesi hükümlerinin uygulamaya tam olarak aktarılabilmesi için gerekli yasal düzenlemeler gerçekleştirilmelidir.

C. FAALİYETLER

- Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin tanıtımına ve bütün toplum kesimlerince benimsenmesine ilişkin faaliyetlere devam edilmeli, bu çerçevede bu tanıtıma ilişkin 20 Kasım 1999 tarihinde başlatılan kampanya etkili ve yaygın bir şekilde sürdürülmelidir.
- Çocuk Hakları Sözleşmesi kapsamında çocuğun yaşam kalitesini yükseltmeyi amaçlayan kalıcı bir çocuk politikası oluşturulmalı ve bu çerçevede mevcut yasalar gözden geçirilerek, çocuk lehine düzenlemeler yapılmalıdır.
- Çocukların her türlü gelişimlerinin sağlanabilmesi açısından aile ortamında korunması ve geliştirilme hizmetlerinden olan koruyucu aile ve evlat edindirme hizmetlerinin etkin bir şekilde uygulanabilmesi için SHÇEK desteklenmelidir.

- Ulusal bir sosyal yardım politikası geliştirilmeli ve sosyal yardımlar bir merkezden ve aileye yönelik programlarla yaygınlaştırılmalıdır.
- Korunmaya muhtaç çocuklar için oluşturulan bilgi ağı tamamlanarak, geliştirilmeli ve sürekli yenilenmelidir.
- Korunmaya muhtaç çocuklar konusunda toplum katılımının sağlanabilmesi ve sorunların yerinde çözümünün gerçekleştirilebilmesi için bilinçlendirme yanında ilgili sivil toplum örgütleri de desteklenmelidir.
- Kurum bakımı dışında alternatif bir hizmetin sunulmadığı çocukların her türlü gelişimlerine imkan sunabilecek şekilde kurumsal donanımın sağlanmalı, personel ve finansal kaynaklarda öncelik tanınmalı, tasarruf tedbirlerinin dışında tutulmalıdır.
- Çocuk Yuvaları ve Yetiştirme Yurtlarının fiziki koşullarının ev ortamına dönüştürülmesi çalışmalarına etkili ve yaygın bir şekilde devam edilmelidir.
- Koruyucu aile hizmetlerinin tanıtımı ve yaygınlaştırılması çalışmalarına devam edilmelidir.

D. İZLEME-DEĞERLENDİRME KRİTERLERİ ve MEKANİZMALARI

Çocuk Hakları Sözleşmesinin uygulanmasından sorumlu ve koordinatör kuruluş olan SHÇEK Genel Müdürlüğü bünyesinde bir İzleme Kurulu oluşturularak, ilgili tüm kurum ve kuruluşların buraya periyodik sürelerle bilgiler sunmaları ve bu bilgilerin İzleme Kurulunca değerlendirilmesi sağlanmalıdır.

Geliştirilecek olan Çocuk Bilgi Ağı, ilgili bütün sektörlerin çocuk konusunda bilgilenmelerini sağlayacak ve yapılacak çalışmaların planlamasında da temel teşkil edecektir.

Çocuk Hakları Sözleşmesiyle ilgili yükümlülüklerin ve çocuklara karşı görev ve sorumlulukların yerine getirildiğini izlemek ve değerlendirmek, çocuklarla ilgili bütün hizmetlerin aksatılmadan yürütülmesini sağlamak üzere SHÇEK’de geniş katılımlı bir inceleme mekanizması oluşturulmalıdır.

Raporu Hazırlayan ve Katkıda Bulunanlar

Leyla İLİK	SHÇEK Genel Müdürlüğü Aile ve Çocuk Hizmetleri Daire Başkanı
Afife ÇENGELCİ	SHÇEK Genel Müdürlüğü Yetiştirme Yurtları Daire Başkanı
Hüseyin TEKİN	SHÇEK Genel Müdürlüğü Sosyal Hizmet Uzmanı
Halil YILMAZ	Emniyet Genel Müdürlüğü Asayiş Daire Başkanlığı Şube Müdürü
Emine TANIYICI	Emniyet Genel Müdürlüğü Asayiş Daire Başkanlığı Komiser Yardımcısı

ÇOCUĞUN YASAL KORUNMASI

ÖZET

- Mevzuatla ilgili sorunların çözümlenebilmesi için Adalet Bakanlığı'nın koordinatörlüğünde multi disiplinler bir Komisyon oluşturularak; tüm mevzuatın taranması, Çocuk Hakları Sözleşmesi ile uyum yasalarının çıkartılması ve Türk Ceza Kanunu Ön Tasarısında olduğu gibi, her mevzuatta çocuklarla ilgili hükümlerin ayrı bir bölümde toplanması gerekir.
  - Türkiye'de çocuk hukuku alanındaki yasal düzenlemelerde ve kurumsal çalışmalarda daha verimli sonuçlar alınabilmesi için; çocuğun konumunu, sorunlarını ve ihtiyaçlarını dikkate alan, çocuğa öncelik veren ve insanca gelişmesini ilke edinen bir anlayışla; Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne göre çıkarılacak uyum yasaları ve yeniden yapılanma süreci çerçevesinde;
    - ulusal çocuk politikalarını belirleyen,
    - çocuk hakları ilke ve standartlarına göre, çocuğun yaşam boyu gelişimini çok yönlü ve bütüncül bir anlayışla geliştiren,
    - çocuğa yönelik riskleri, sorunları, ihmal ve istismar boyutlarını kurumlar arası işbirliği ilkelerine göre bütüncül bir işleyişle tanımlayan,
- “Türkiye'de Çocuk ve Gençleri Koruma ve Geliştirme Yasası” çıkartılmalıdır.
- Çocukların suça itilmesinin önlenmesine yönelik bir politika oluşturulmalıdır. Bu amaçla, çocuğun yetişmesinde ağır ve olumsuz etkiye neden olmayan ve başkasına zarar vermeyen davranışlar suç olmaktan çıkarılmalı, çocukların her sosyal sapma gösteren hareketi suç olarak kabul edilmemelidir.
  - Çocuk Hakları Sözleşmesi doğrultusunda 2253 sayılı Kanunun kapsamı genişletilmeli ve yasada yer alan tüm kurumlar oluşturulmalıdır. Çocuk hukuku alanında hizmet gören bütün personel yönünden uzmanlaşma sağlanmalıdır.
  - Çocuk kolluğu, tam teşkilâtli olarak kurulmalıdır.
  - Mahalli idarelerin çocuklara yönelik hizmetlerine işlerlik kazandırılması amacıyla yasal düzenleme yapılmalı, bu hizmetlerin yürütülmesinde yerel yönetimlere yeterli kaynak sağlanmalıdır.
  - Mağdur çocuklar için hukuki ve sosyal yardım sağlayacak yasal ve kurumsal sistemler kurulmalıdır.
    - Bu bağlamda Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu (CMUK) ve 2253 sayılı Kanunda yapılacak değişikliklerle, mağdur çocukların zorunlu müdafilik sisteminden yararlanması sağlanmalıdır.
    - Ayrıca, mağdur çocukların topluma kazandırılması çalışmalarında sosyal ve psikolojik durumu da göz önünde bulundurularak, ceza adaleti sisteminde değişik aşamalarda bilgisine başvurulmasından vazgeçilmeli, yasal boyutta

yapılacak değişiklikle hazırlık soruşturması sırasında sulh ceza hakimliği veya çocuk mahkemelerinin bulunduğu yerlerde çocuk hakimliğince alınan ifadesi, tüm yargılama sürecinde geçerli olmalı, bu suretle mağdur çocukların istismarı önlenmelidir.

- Kanunla ihtilafa düşen çocuklar her şeyden önce yargılama dışı tutulmaya çalışılmalıdır. Suçun ağırlığı, toplumda meydana getirdiği infial, bozuk toplum dengeleri gibi hususlar gözetilerek ve zorunlu olduğu durumlarda çocuk yargılama içine çekilmelidir. Yargılama içine çekilen çocuklar hakkında karar verecek hakime, kuracağı hükümde geniş takdir yetkisi verilmeli, tedbir sorumluluğu ön planda tutulmalıdır.
- Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin, Taraf Devletlere, çocuğu etkileyen herhangi bir adli veya idari kovuşturmada çocuğun ya doğrudan veya bir temsilci ya da uygun bir makam yoluyla dinlenilmesi imkanı sağlanması yükümlülüğünü getiren 12/2'nci maddesinin uygulamaya geçirilmesi amacıyla, aile hukuku alanında özellikle çocukla şahsi ilişki kurulması ve ikameti, velayet veya vesayet altına alınması gibi adli bir makam önünde kendilerini açıklama, görüşlerinin muhtemel sonuçlarını bildirmek ve gerektiğinde görüş ve tercihlerinin açıklanmasında yardımcı olmak üzere, pedagoğ, sosyal hizmet uzmanı ve psikoloğ gibi uzman kişilerin yardımlarını sağlamak yükümlülüğünü getiren yasal ve idari düzenlemeler yapılmalıdır.
- Türkiye'de son yıllarda boşanma davalarının gittikçe artma eğilimi gösterdiği dikkate alınarak, boşanma sonucunda ortaya çıkan velâyet ve şahsi ilişki kurulması hakları ile ilgili uyuşmazlıklar başta olmak üzere, çocuğu etkileyen aile içi uyuşmazlıkların, adli organlara gitmeden önce gizlilik süreci içinde ve kendi rızaları ile bir çözüme ulaştırılmasını sağlayacak arabuluculuk ve diğere anlaşma yöntemleri teşkil edilmelidir.
- Kanunla ihtilafa düşen çocuklara hizmet veren uzman personel yetiştiren üniversitelerin ilgili bölümlerinin ders programları yeniden düzenlenmeli; eğitim programları ile ilgili bölümlerde çocuklara hizmet veren personele uygulanacak hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim programlarına yer verilmeli, benzer düzenlemeler hukuk fakültelerinde de gerçekleştirilerek yargılama ve çocuk hukuku dersi zorunlu dersler arasına alınmalıdır. Bu yolla; hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim programları, kurumların mimari yapıları, uygun eğitim modellerinin geliştirilmesi gibi konular da dahil olmak üzere; üniversitelerde kanunla ihtilafa düşen çocuklarla doğrudan veya dolaylı ilgisi bulunan meslek gruplarında ihtisaslaşmaya gidilmesi ve teorik bilgilerin pratikle bütünleşmesi sağlanmalıdır.
- Çocuk suçluluğunun yoğun olduğu illerde ayrı birer çocuk gözetimevi (tutukevi) faaliyete geçirilmelidir. İstanbul'daki yoğunluk göz önünde bulundurularak bu ilin Avrupa ve Anadolu yakalarında ayrı birer çocuk gözetimevi (tutukevi) oluşturulmalıdır. Tutuklu ve hükümlü çocukların bulunduğu kurumların fiziki şartları iyileştirilmeli; bu kapsamda, tutuklu çocuklar için, başta çocuk suçluluğunun yoğun olduğu iller olmak üzere; merkeze en yakın ilçe cezaevi boşaltılarak, çocuk gözetimevi (tutukevi) haline getirilmelidir.

- ❑ Marmara Bölgesi'ndeki ihtiyaç göz önünde bulundurularak; öncelikle bu bölgede, ileri aşamalarda ise her coğrafi bölgede birer çocuk ıslahevi faaliyete geçirilmelidir.
- ❑ Çocuklarla ilgili bilgi ağı oluşturma çalışmaları tamamlanmalıdır.
- ❑ Tahliye sonrası koruma ve yardım çalışmaları ile ilgili gerekli yasal ve kurumsal düzenlemeler gerçekleştirilmelidir.
- ❑ Kanunla ihtilafa düşen çocukların yetişkinlerle aynı muameleye tabi tutulmalarını önlemek bakımından disiplin, asayiş, sevk, eğitim gibi çocuklarla ilgili her tür işlemin tek bir elden yürütülmesi sağlanmalıdır. Bu amaçla, Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü bünyesinde faaliyet gösteren Çocuk Gözetim Eğitim ve İyileştirme İşleri Şube Müdürlüğü kadro açısından zenginleştirilmelidir.

1. GİRİŞ

Toplumsal kalkınma, ekonomik kaynakları insani gelişme açısından en yararlı biçimde kullanacak yöntemler geliştirmek suretiyle gerçekleştirilebilir. Bu tür bir kalkınmada öncelik, çocuk ve gençlere tanınır. Çünkü yarının dünyasının yetişkin bireylerini oluşturacak çocuk ve gençlerin iyi yetiştirilmeleri, insanlığın gelecekteki gelişimi açısından bir ön koşul durumundadır.

Çocuk ve gençlerin, temel insani gereksinimlerini karşılayabilecekleri ve sahip oldukları potansiyeli tam olarak kullanabilecekleri bilgi ve kaynaklarla donatılmaları, ulusal kalkınmanın başlıca hedeflerinden biri olmalıdır.

Çocuk Hakları Sözleşmesi bu konuda gerekli operasyonel çerçeveyi oluşturmaktadır. Sözleşmenin temel amacı; çocukların medeni, sosyal, ekonomik ve kültürel hakları ile ilgili hukuk normları oluşturmak ve yürürlükte olan normların iyileştirilmesini ve geliştirilmesini sağlamaktır.

Sözleşme, Taraf Devletlere, söz konusu hakların uygulamaya geçirilmesi için -yasal önlemler de dahil olmak üzere- gereken tüm önlemleri alma yükümlülüğü getirmiştir.

2. MEVCUT DURUM

A. TEMEL GÖSTERGELER

Güvenlik Birimlerine Gelen-Getirilen Çocuk

Türkiye’de seçilmiş 27 ilde 1998 yılında yapılan güvenlik birimine gelen-getirilen çocuk istatistiklerine göre, güvenlik birimlerine gelen-getirilen toplam çocuk sayısı 39.838’dir. Bunların % 87’si erkek, % 13’ü kızdır. Gelen-getirilen çocukların toplamının % 94.9’u polis, % 5.1’i jandarma kayıtlarına geçmiştir.

Güvenlik birimlerine gelen-getirilen çocukların 5.328’i mağdur sıfatıyla gelmiş olup; genel toplam içerisindeki oranı % 13.3’tür. Bu çocukların % 94.4’ü ondokuz yaşından, % 31.3’ü oniki yaşından küçüktür.

Güvenlik birimlerine gelen-getirilen çocukların % 66.4’ü suç isnadı ile gelen çocuklardır. Ayrıca, genel toplam içerisinde durumu şüpheli görülen çocuk sayısı 6.111 olup, oranı % 15.3’tür.

Güvenlik birimlerine gelen-getirilen çocukların % 56.6’sını 16-18 yaş grubu; % 29.3’ünü ise 12-15 yaş grubu çocuklar oluşturmaktadır.

1998 yılı içerisinde güvenlik birimlerine gelen-getirilen çocukların suç türüne göre dağılımı; yaralama ve darp % 29.1, hırsızlık % 26.9, oto hırsızlığı % 0.3, otodan hırsızlık % 0.4, trafik suçları % 0.5 ve adam öldürme suçları % 0.1 şeklindedir.

Adalet Bakanlığı’nın Gözetimi Altında Bulunan Çocuklara Ait Göstergeler

Haklarında tutuklama kararı verilen 12-18 yaş grubu çocukların barındırılması için 1997 yılında İstanbul Bakırköy, 1998 yılında ise Ankara Elmadağ Çocuk Tutukevi faaliyete geçirilmiştir. Bu iller dışında kalan yerlerde bulunan çocuklar ise,

yetişkinlere ait ceza infaz kurumları ve tutukevlerinin kendilerine ayrılan bölümlerinde kalmaktadırlar.

Yargılanmaları sonucu özgürlüğü bağlayıcı ceza verilen 12-18 yaş grubu çocuklar, buldukları ile yakınlıklarına göre Ankara, Elazığ ve İzmir’de bulunan çocuk islahahlerine alınmaktadırlar. Haklarında özgürlüğü bağlayıcı ceza verilen 12-18 yaş grubu kız çocuklar için İzmir Çocuk İslahevi’nde ayrı bir bölüm bulunmaktadır.

İslahevlerinin açık kurumlar olması sebebiyle, bu kurumlarda bulunan çocuklar; kurum dışında eğitim-öğretim programlarına devam edebilmekte, toplum içinde gerçekleştirilen sosyo-kültürel ve sportif faaliyetlere katılabilmektedirler.

TABLO-7: Yaş Gruplarına Göre Hükümlü-Tutuklu Çocuk Sayısı

	Hükümlü		Tutuklu		TOPLAM
	K	E	K	E	
11-14 Yaş	--	23	2	80	105
15-17 Yaş	8	458	52	1365	1883
18-20 Yaş	209	3841	239	4345	8634
TOPLAM	217	4322	293	5790	10622

TABLO-8: Kapalı Kurumlar, İslahevleri ve Çocuk Tutukevlerinde Bulunan 11-20 Yaş Grubu Çocukların Sayısı

	Hükümlü		Tutuklu		TOPLAM
	K	E	K	E	
Kapalı Kurumlar	222	3507	272	5561	9562
İslahevleri	7	367	--	--	374
Çocuk Tutukevleri	--	6	8	334	348
TOPLAM	229	3880	280	5895	10284

TABLO-9: 12-18 Yaş Grubu Çocukların Suç Türlerine Göre Dağılımları

	Hükümlü		Tutuklu		TOPLAM
	K	E	K	E	
Şahsa Karşı	6	220	15	285	526
Mala Karşı	6	341	11	657	1015
Cinsel	--	106	--	117	223
Terör	1	8	12	82	103
Diğer	3	22	4	111	140
TOPLAM	16	697	42	1252	2007

B. VII. BEŞ YILLAK KALKINMA PLANI (1996-2000) HEDEF ve GERÇEKLEŞMELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Toplumsal Duyarlılık Oluşturma

Toplumda, resmî, özel ve gönüllü kurum ve kuruluşların çalışmaları ile çocuk haklarının korunması konusunda kısmi bir duyarlılık oluşturulmuştur.

Çocuk Mahkemeleri

2253 sayılı Kanunun 1'inci maddesi gereğince, Ankara'da kurulan bir çocuk mahkemesi ile çocuk mahkemeleri sayısı altıya ulaşmıştır.

Çocuk Kolluğu ve Eğitimi

Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından suç işleyenlerin dışında kalan çocuklar ile ilgili işlemlerini ve çocukların korunması çalışmalarını yürütmek üzere 25 büyük ilde **Küçükleri Koruma Şube Müdürlüğü**, diğer illerde ise **Çocuk Büro Amirliği** kurulmuştur.

Küçükleri koruma hizmetlerinin iyileştirilmesi ve Çocuk Polisi oluşturulması için hizmet-içi eğitim çalışmaları 1996 yılından bu yana üniversiteler, sivil toplum örgütleri, barolar, SHÇEK, UNICEF, ILO ve INTERPOL gibi ulusal ve uluslararası kuruluşlar ile birlikte yürütülmektedir.

Çocuk Polisine gelen/getirilen çocukların ailelerine veya ilgili kurumlara teslim edilmesine kadar geçen sürede çocukların barınma, beslenme, temizlik, oyun ihtiyaçlarını karşılayacak **çocuk bakım ünitesi** 6 ilde kurulmuştur.

Adalet Bakanlığı'nın Gözetimi Altında Bulunan Çocuklara Hizmet Veren Personelin Eğitimi

Kurumlarda görev yapan idari, uzman ve yönetici kadrolara uygulanmak üzere; UNICEF Türkiye Temsilciliği ile bazı gönüllü kişi ve kuruluşların katkılarıyla, iletişim teknikleri, ergenlik döneminin özellikleri ve sorunları, özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların psiko-sosyal özellikleri, kriz ve kriz anına müdahale, Çocuk Hakları Sözleşmesi gibi konuları kapsayan yeni bir hizmet-içi eğitim modeli oluşturulabilmesi için çalışmalar sürdürülmektedir.

Bu çalışmalar kapsamında; Kasım 1997'de Bakırköy Çocuk Tutukevi personeli, Eylül 1999'da Elmadağ Çocuk Tutukevi ve Ankara Çocuk İslahevi idareci, eğitimci ve uzmanlarına birer hizmet-içi eğitim semineri verilmiştir. Ayrıca, Kasım 1999'da, ülke genelinde, çocuk mahkemeleri hakim, savcı ve uzmanları ile çeşitli baro ve sivil toplum kuruluşu temsilcileri ile bazı öğretim üyelerinin katılımıyla "Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Çocukların Yargılanması" konulu bir sempozyum düzenlenmiştir.

Kurumların Fiziki Koşullarının Düzeltilmesi

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, 1997 yılında Bakırköy Çocuk Tutukevi, 1998 yılında ise Elmadağ Çocuk Tutukevi faaliyete geçirilmiştir. Türkiye'de bunlardan başka müstakil çocuk tutukevi bulunmamaktadır. Bu iki il dışında kalan il

ve ilçelerdeki çocuklar, yetişkinlere mahsus ceza infaz kurumları ve tutukevlerinin kendilerine ayrılan bölümlerinde kalmaktadırlar.

Bilgi Ağı Oluşturma

Çocuk suçluluğu konusunda istatistiki bilgi açığını kapatmak, bu konuda bilgi ağı oluşturmak ve derlenen bilgilerin standardizasyonunu sağlamak amacıyla Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü koordinatörlüğünde ve Devlet İstatistik Enstitüsü Sosyal İstatistikler Daire Başkanlığı sorumluluğunda 1995 yılında başlatılan komisyon çalışmalarının birinci aşamasında, güvenlik birimlerine gelen çocuklarla ilgili bilgileri içeren bir form hazırlanmış ve ülkenin % 50'sini örnekleyen 27 ilde uygulanmaya başlanmıştır.

Söz konusu çalışma ile ilgili olarak 1997 ve 1998 yıllarına ait bilgiler; “Güvenlik Birimine Gelen/Getirilen Çocuk İstatistikleri” adı altında Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından basılmıştır.

Komisyon çalışmalarının, savcılıklarda, mahkemelerde ve kurumlarda uygulanacak formları hazırlamak üzere devam etmesi için, Adalet Bakanlığı tarafından, Devlet Planlama Teşkilatı ve Devlet İstatistik Enstitüsü'ne gerekli başvurulara bulunulmuş; ancak, söz konusu kurumların iş yoğunluğu nedeniyle, konu ile ilgili çalışmalara devam edilememiştir.

Tretman Faaliyetlerini İzleme Formları

Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün gözetimi altında bulunan çocuklara yönelik hizmetlerin izlenmesi, değerlendirilmesi ve yönlendirilmesi amacıyla kullanılmakta olan formların ihtiyaca cevap vermemesi sebebiyle Türk Standartları Enstitüsü ile işbirliğine gidilmiş, çocuklara ait bireysel tanıma ve izleme kartları, aylık eğitim çizelgeleri ve yıllık değerlendirme formları hazırlanmıştır. Söz konusu formlardan beklenen yararın sağlanabilmesi için bilgisayar programlarının hazırlanması zorunlu görülmüş ve bu amaçla çalışmalara başlanmıştır.

El Kitapçıkları

Özgürlüğünden yoksun kalmış çocukların adalet yönetimi altında buldukları süre içinde karşılaştıkları sorunlar, uygulanacak mevzuat, hak ve sorumlulukları ile ilgili bilgileri içeren el kitapçıkları hazırlamak üzere Adalet Bakanlığı koordinatörlüğünde başlatılan çalışmaların ilk aşamasında “Bir Suç İsnadı ile Güvenlik Birimlerine Getirilen Çocuklar İçin El Kitabı” hazırlanmıştır.

Komisyon çalışmalarının; tutuklu, hükümlü ve tahliye olan çocuklar ile ailelerine ve güvenlik birimlerindeki görevliler, avukatlar ve kurum personeline de rehber olabilecek nitelikte yeni kitapçıkları hazırlamak üzere çalışmalarına devam etmesi planlanmaktadır.

C. TEMEL SORUNLAR

1. Bilinçli bir çocuk politikası geliştirilememiştir.

2. Çocuklarla ilgili yürütülen işlemlerde çocuk için en iyi olan kararın verilmesi ve uygulanması için toplumda, ilgili kurum ve kuruluşlarda yeterli düzeyde duyarlılık geliştirilememiştir.
3. Çocuk Hakları Sözleşmesi ile mevcut mevzuat arasındaki uyumsuzluğu giderecek uyum yasaları çıkarılamamıştır.
4. Ülkemizde, çocuklarla ilgili mevzuatın Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne; uygulamaların ise Sözleşme hükümlerine ve yasalara uygun olup olmadığını, sorunların çözümlenmesi için sürdürülen çalışmaların veya önerilen çözüm yollarının uygulamaya konup konmadığını denetleyecek ve gerektiğinde yaptırım uygulayabilecek mekanizmalar bulunmamaktadır.
5. Çocuk kolluğu istenilen düzeyde ve nitelikte kurulamamıştır.
6. Türkiye genelinde, çocuklara özgü ve çocukların Sözleşmeden doğan haklarının sağlanabileceği 2253 sayılı Kanunun öngördüğü kurumlar kurulamamış, uzman kadrolaşma tam olarak sağlanamamıştır. Bu nedenle, kanunla ihtilafa düşen çocukların hakları yeterince korunamamakta ve çocukların topluma kazandırılması süreci uzamaktadır.
7. Türk hukukunda mağdur çocuklar yönünden yeterli koruma sağlanamamıştır.
8. Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün gözetimi altında bulunan çocukların barındırıldığı kurumlar nitelik ve nicelik olarak yeterli düzeyde değildir.
9. Özgürlüğünden yoksun bırakılan çocukların tahliyeleri sonrası topluma yeniden kazandırılması yönünde koruma ve yardım çalışmaları ile ilgili yasal ve kurumsal boyutta düzenleme mevcut değildir.
10. Kanunla ihtilafa düşen çocuklara hizmet veren uzman personelin eğitimlerinde, bu çocukların psiko-sosyal özellikleri, gelişimleri, tretmanları gibi konular bulunmamakta, özellikle hukuk fakültelerinde çocuklarla ilgili konulara gereken önem verilmemekte ve bu konuda ihtisaslaşmaya gidilememektedir. Ayrıca, genel olarak, bu çocuklara hizmet veren uzman personelin eğitimleri teorik ağırlıklı olmakta ve bu bilgilerin pratiğe aktarılması mümkün olamamakta ya da çok azı kullanılabilir.

3. VIII. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI DÖNEMİNDE (2001-2005) BEKLENEN GELİŞMELER

1. Çocuk Polisi teşkilâtının oluşturulması çalışmaları kapsamında, suç işleyen çocuklara yönelik işlemlerin, Küçükleri Koruma Şube Müdürlüğü içerisinde takibinin sağlanması için Küçükleri Koruma Şube Müdürlüğü Görev ve Çalışma Yönetmeliğinde değişiklik çalışmaları tamamlanmıştır. Taslakta çocuk şubelerine adlî görevler verilmiştir. Çocuk şubelerinde çocuk gelişimi, iletişimi, mevzuatı, güç koşullardaki çocuklar ve suça itilmiş çocuklar konusunda eğitilmiş personel çalıştırılması öngörülmüştür.

Ceza adaleti sistemi yönünden hazırlık soruşturmalarında karşılaşılan sorunların çözümünde yardımcı olabilecek Emniyet Genel Müdürlüğü Çocuk Şube Müdürlüğü/Büro Amirliği Kuruluş, Görev ve Çalışma Yönetmeliği Taslağının yürürlüğe konulması ve uygulamasının sağlanması gerekmektedir.

2. Bilgi ağı oluşturma çalışmaları kapsamında hazırlanan ve ülkenin % 50'sini örnekleyen 27 ilde uygulanmakta olan "Güvenlik Birimlerine Gelen/Getirilen Çocuk İstatistikleri" formu uygulaması tüm illere yaygınlaştırılmalıdır.
3. Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün gözetimi altında bulunan çocuklar için ayrı bir tedavi programı bulunmamaktadır. Mevcut program; yetişkin tutuklu-hükümlüler için hazırlanmış olması sebebiyle, çocukların içinde bulunduğu gelişim döneminin özelliklerine uygun değildir.

Çocuk ıslahevleri, çocuk tutukevleri ve kapalı cezaevlerinin çocuk bölümlerinde bulunan çocuklara uygulanan tedavi faaliyetlerinin; başta Çocuk Hakları Sözleşmesi olmak üzere; konuyla ilgili diğer uluslararası belgelere ve çağdaş eğitim anlayışına uygun olarak yeniden düzenlenebilmesi amacıyla çalışmalar sürdürülmektedir.

Ankara Çocuk İslahevi, açık kurumlarda; Elmadağ Çocuk Tutukevi ise kapalı kurumlarda bulunan çocuklara yönelik uygulanan tedavi programlarının yeniden organizasyonunda pilot kurumlar olarak belirlenmiştir. Bu kurumlarda gerçekleştirilen pilot uygulamalar, gerekli koşullar sağlandıktan sonra ülke geneline yaygınlaştırılmalıdır.

4. Kurumların fiziki yapılarının iyileştirilebilmesi amacıyla başlatılan çalışmalar çerçevesinde; Ankara'da, eski koğuş sistemi terk edilerek, yatma yerleri bireysel odalar şeklinde düzenlenmiş, eğitim-öğretim, sosyal-kültürel etkinlikler ve spor faaliyetleri gibi çağdaş tedavi programlarının uygulanabileceği, görüşme odaları, tiyatro salonu, kütüphane, müzik-resim salonları, derslikler, işlikler, yemekhane, geniş gezi ve açık-kapalı spor alanları gibi bölümler içeren bina ve tesislerden oluşacak çağdaş bir çocuk gözetimevi (tutukevi) inşa edilmesi planlanmaktadır. Kurumların fiziki koşullarının düzenlenmesi ile ilgili çalışmalar kapsamında Ankara Çocuk İslahevinde de gerekli çalışmalar sürdürülmektedir. Bu çalışmaların neticelendirilmesi gerekmektedir.
5. Adalet Bakanlığı personelinin hizmet öncesi ve hizmet-içi eğitim programlarının belli bir sistem içinde, düzenli olarak uygulanabilmesi amacıyla, Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı bir Hizmet İçi Eğitim Merkezi'nin kurulması için kanun tasarısı üzerinde çalışılmaktadır. Kurulması düşünülen merkezde, çocuklarla ilgili kurumlarda görev yapan ve yapacak tüm personelin eğitiminin ayrı olarak ele alınabilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması, bu konuda yaşanan sorunların çözümüne önemli katkılar sağlayacaktır.

4. ULAŞILMAK İSTENEN AMAÇ ve HEDEFLER

A. KISA DÖNEMDE (2001-2005)

1. Çocuk Hakları Sözleşmesi kapsamında, yasal boyutta tespit edilen sorunların giderilmesi yönünde çalışmalar yoğunlaştırılmalı ve uyum yasaları süratle çıkarılmalıdır.
2. Çocuk kolluğu tam teşkilâtli olarak kurulmalıdır.
3. Emniyet Genel Müdürlüğü Çocuk Şube Müdürlüğü/Büro Amirliği Kuruluş, Görev ve Çalışma Yönetmeliği tasarısı tamamlanarak yürürlüğe konulmalıdır.
4. Adalet Bakanlığı'nın gözetimi altında bulunan çocukların barındırıldığı kurumların fiziki koşulları iyileştirilmeli ve bu kurumlar ülke genelinde yaygınlaştırılmalıdır. Bu kapsamda, tutuklu çocuklar için, başta çocuk suçluluğunun yoğun olduğu iller olmak üzere; merkeze en yakın ilçe cezaevi boşaltılarak, çocuk gözetimevi (tutukevi) haline getirilmelidir. İstanbul'da çocuk suçluluğunun yoğun olması sebebiyle, bu ilin Avrupa ve Anadolu yakalarında birer çocuk gözetimevi (tutukevi) faaliyete geçirilmeli; ayrıca, Marmara Bölgesi'ndeki ihtiyaç göz önünde bulundurularak; bu bölgede bir çocuk ıslahevi kurulmalıdır.
5. Kanunla ihtilafa düşen çocuklarla ilgili istatistiki bilgilere ulaşmak amacıyla "Güvenlik Birimlerine Gelen/Getirilen Çocuk ve Gençlerle İlgili İstatistik Formu" ülke geneline yaygınlaştırılmalıdır. Devlet Planlama Teşkilatı koordinatörlüğünde ve Devlet İstatistik Enstitüsü sorumluluğunda yürütülen bu çalışma kapsamında; savcılıklarda, mahkemelerde ve özgürlüğünden yoksun bırakılan çocukların barındırıldığı kurumlarda kullanılacak standart soru formları hazırlanmalıdır.
6. Çocuk Hukuku ile ilgili ulusal yasalar, tüzük, yönetmelik ve genelgeler ile uluslararası sözleşmelerin bir arada toplanması sağlanmalıdır.
7. Adalet ve İçişleri Bakanlığı, SHÇEK Genel Müdürlüğü ve Ankara Barosunun işbirliği ile düzenlenen "Bir Suç İsnadı ile Güvenlik Birimlerine Getirilen Çocuklar İçin El Kitabı"nın bir an önce bastırılarak, kolluk birimlerine dağıtılması ve uygulaması sağlanmalıdır. Bu çalışmanın diğer aşamalarını oluşturan; tutuklu, hükümlü ve tahliye olan çocuklar ile ailelerine ve çocuklara hizmet veren kurum personeline rehber olabilecek nitelikte kitapçıklar hazırlanmalıdır.
8. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin bazı maddelerinin uluslararası alanda uygulanmasının sağlanması için, 25 Ocak 1996 tarihli Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi, 29 Mayıs 1993 tarihli Çocukların Korunması ve Ülkelerarası Evlat Edinme Konusunda İşbirliğine Dair Sözleşme, 25 Ekim 1980 tarihli Uluslararası Çocuk Kaçırmanın Hukuki Veçhelerine Dair Lahey Sözleşmesi gibi uluslararası sözleşmeler onaylanmalıdır.

9. Mahalli idarelerin çocuklara yönelik hizmetlerine işlerlik kazandırılması amacıyla yasal düzenleme yapılmalı, bu hizmetlerin yürütülmesinde yerel yönetimlere yeterli kaynak sağlanmalıdır.
10. 2253 sayılı Kanununun 34'üncü maddesinde, çocukların adli sicil kayıtlarının, soruşturma ve kovuşturma nedeniyle yargı organlarına ve yasama meclisi seçimleri ile ilgili olarak seçim kurullarına verilmesi dışında, hiçbir kişi veya kurula verilmemesi hükmü getirilmiş ve bu bilgilerin başka amaçlarla kullanılması yasaklanmıştır.

Bu hüküm, çocukların damgalanmalarının önlenmesi ve toplumla bütünleşmelerinin sağlanması amacıyla konulmuş bir hükümdür. Bu nedenle, hiçbir sınırlamaya tabi tutulmaksızın ve taviz verilmeksizin uygulanması gerekmektedir.

11. 2253 sayılı Kanununun 34'üncü maddesine aykırı hareket edenler hakkında takibatı sağlayacak denetim mekanizmaları kurulmalıdır.
12. Çocukların yaş durumları ile ilgili uygulamalar sektörler arasında birbirinden farklı yorumlarla değerlendirilmektedir. Bu durum çocuğun yaşamındaki ilk oniki ayın "0" yaş olarak kabul edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Bilindiği gibi, çocuk gelişimi ile ilgilenen bütün uzmanlarca bebeğin ilk oniki ayı "0" yaş olarak kabul edilmekte, oniki ayın sonunda bebek "1" yaşına girmektedir. Bebeğin "1" yaşını tamamlaması için "1" yaşına girdiği tarihten itibaren oniki ay geçmesi gerekmektedir. Uygulamada ise bazı yerlerde çocuk doğduğu anda bir yaşında kabul edilip, ilk oniki ayın sonunda "1" yaşını tamamlamış ve "2" yaşından gün almaya başlamış olarak değerlendirilmektedir.

Söz konusu yanlış yorumlama, özellikle 11, 15, 18 ve 21 gibi sınır yaşlarda, çocuğun ceza alıp almamasına, aldığı ceza süresinin artmasına, ıslahevlerinden yetişkinlere ait kapalı kurumlara sevk edilmesine, genel mahkemelerde yetişkin olarak yargılanmasına ve sabıka kayıtlarının silinmesinin gecikmesine neden olabilecek ve onun geleceğini olumsuz yönde etkileyecek sonuçlar doğurabilmektedir.

Bu yöndeki farklı uygulamaların çözümlenmesi gerekmektedir.

13. Bakırköy ve Elmadağ Çocuk Tutukevlerinde yapılan araştırmalar sonucunda; çocukların en çok ihtiyaç duydukları konulardan birinin hukuki danışmanlık olduğu belirlenmiştir. Ankara ve İstanbul Baroları ile yapılan görüşmeler sonucunda; Ankara Elmadağ Çocuk Tutukevi ve Ankara Çocuk İslahevi ile İstanbul Bakırköy Çocuk Tutukevi için her iki Baro tarafından gönüllülük anlayışı çerçevesinde ve Baro Başkanlığına bağlı birer "**Çocuk Hukuk Danışmanları Komisyonu**" oluşturulmasına karar verilmiştir.

Söz konusu Çocuk Hukuk Danışmanları Komisyonları düzenli aralıklarla kurumları ziyaret ederek, çocuklarla özel görüşme ve toplantılar yapacak ve onların hukuki sorunlarını çözmelerine, avukatları ile iletişimlerini sağlamalarına yardımcı olacaklar; çocukları, öğrenmek istedikleri ve bilmeleri gereken hukuk

ve mevzuat konularında; hak ve sorumluluklarını da açıklayarak bilgilendireceklerdir.

Bu programın hayatiyete geçirilmesi ve yaygınlaştırılması gerekmektedir.

14. Ülkemizde tahliye sonrası koruma ve yardım çalışmalarını yürütecek resmi kurumlar ve konu ile ilgili bir mevzuat bulunmamaktadır. Bu nedenle, söz konusu hizmetler nitelik ve nicelik olarak istenen düzeyde gerçekleştirilememektedir.

Tahliye sonrası gidecek yeri bulunmayan veya doğal çevrelerine dönmeleri uygun görülmeyen, örgün eğitim kurumlarına devam eden çocuklar için gönüllü kuruluşların maddi desteği ile yürütülen bir Öğrenci Evi bulunmaktadır.

Tahliye sonrası eski çevrelerine dönmeleri uygun görülmeyen veya gidecek yeri olmayan çocuklardan mesleki eğitim alanlar için yardım olanakları sınırlıdır. Bu çocukların barınma sorunları şimdilik, yatılı iş imkanları sağlanarak veya birkaç çocuğun bir arada ev kiralamasına yardımcı olunarak çözümlenmeye çalışılmaktadır.

Bu çalışmaların daha sistematik olarak sürdürülebilmesi ve kapsamının genişletilebilmesi için tahliye sonrası koruma ve yardım çalışmaları ile ilgili yasal ve kurumsal düzenlemeler gerçekleştirilmelidir.

15. Yeniden düzenlenmekte olan çağdaş tretman programlarına dayanak teşkil etmesi amacıyla, uluslararası sözleşme, ilke, kural ve kararların tercüme yapılarak bir kitap halinde yayınlanması düşünülmüş, bu amaçla, Adalet Bakanlığı, UNICEF Türkiye Temsilciliği ve Türkiye Çocuklara Yeniden Özgürlük Vakfı tarafından çalışmalara başlanmıştır. Bu çalışmanın sonuçlandırılması gerekmektedir.
16. Kanunla ihtilafa düşen çocukların yetişkinlerle aynı muameleye tabi tutulmalarını önlemek için disiplin, asayiş, sevk, eğitim gibi çocuklarla ilgili her tür işlemin tek bir elden yürütülmesi sağlanmalıdır. Bu amaçla, Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü bünyesinde faaliyet gösteren Çocuk Gözetim Eğitim ve İyileştirme İşleri Şube Müdürlüğü kadro açısından zenginleştirilmelidir.

B. UZUN DÖNEMDE (2001-2023)

1. Çocuklarla ilgili yürütülen işlemlerde çocuk için en iyi olan kararın verilmesi ve uygulanması için toplumda, kurum ve kuruluşlarda bilinç ve çocuk politikası geliştirilmelidir.
2. Çocuklara yönelik hizmet yürüten tüm kurumlarda çalışan personelin çocuk hukuku, gelişimi, eğitimi, psiko-sosyal özellikleri gibi konularda özel eğitim alması ve uzmanlaşması sağlanmalıdır.
3. Çocuk hukuku alanında uzmanlaşmış hâkim ve savcılarının yetiştirilmesi sağlanmalıdır.

4. Çocuğu tüm yönleri ile belirleyen bir istatistik çalışması yapılmalıdır (doğum oranları, ölüm oranları, eğitim durumları, kanunla ihtilaf durumları, çalışan çocukların sayısı vb.).
5. 2253 sayılı Kanunda yer alan ve tedbir uygulanacak çocuklar için yatılı ve gündüzlü olarak hizmet verecek, gözlem ve kabul merkezleri ile diğer özel kurumlar hayata geçirilmeli ve çocuk mahkemeleri yaygınlaştırılmalıdır.
6. Her coğrafi bölgede en az bir çocuk ıslahevi kurulmalıdır.

5. VIII. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (2001-2005) AMAÇ ve HEDEFLERİNE ULAŞILMASI İÇİN ÖNGÖRÜLEN POLİTİKA, STRATEJİ ve FAALİYETLER

A. TEMEL POLİTİKA ve STRATEJİLER

- ◆ Mağdur çocuklar için hukuki ve sosyal yardım sağlayacak yasal ve kurumsal sistemler kurulmalıdır.

Bu bağlamda CMUK ve 2253 sayılı Kanunda yapılacak değişikliklerle mağdur çocukların zorunlu müdafilik sisteminden yararlanmaları sağlanmalıdır.

Ayrıca, mağdur çocukların topluma kazandırılması çalışmalarında, sosyal ve psikolojik durumu da göz önünde bulundurularak, ceza adaleti sisteminde değişik aşamalarda bilgisine başvurulmasından vazgeçilmeli, yasal boyutta yapılacak değişikliklerle hazırlık soruşturması sırasında sulh ceza hakimliği veya çocuk mahkemelerinin bulunduğu yerlerde çocuk hakimliğince alınan ifadesi, tüm yargılama sürecinde geçerli olmalı, bu suretle mağdur çocukların istismarı önlenmelidir.

- ◆ Çocukların suça itilmesinin önlenmesine yönelik bir politika oluşturulmalıdır. Bu amaçla, çocuğun yetişmesinde ağır ve olumsuz etkiye neden olmayan ve başkasına zarar vermeyen davranışlar suç olmaktan çıkarılmalı, çocukların her sosyal sapma gösteren hareketi suç olarak kabul edilmemelidir.
- ◆ Kanunla ihtilafa düşen çocuklar her şeyden önce yargılama dışı tutulmaya çalışılmalıdır. Suçun ağırlığı, toplumda meydana getirdiği infial, bozuk toplum dengeleri gibi hususlar gözetilerek ve zorunlu olduğu takdirde çocuk yargılama içine çekilmelidir. Yargılama içine çekilen çocuklar hakkında karar verecek hakime kuracağı hükümde geniş takdir yetkisi verilmeli, tedbir sorumluluğu ön planda tutulmalıdır.
- ◆ Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 12'nci maddesinde düzenlenen çocuğun görüşünün alınması ve katılımının sağlanması ilkesinin hayata geçirilmesi için Ceza Adalet Sisteminin bütün evrelerinde şüpheli/sanık, mağdur veya tanık tüm çocuklara yardımcı olacak bir uzman (psikolog, pedagog, sosyal hizmet uzmanı, çocuk gelişimcisi) atanmalıdır. Bu suretle çocuğun hak ve sorumlulukları konusunda bilgilendirilmesi, görevli ile çocuk arasında rahat bir iletişim kurulması sağlanabilecektir.

- ◆ Çocuk yargılamasında cezai sorumluluk belirlenirken, çocuğun işlediği suçun anlam ve sonuçlarını kavrayabilip kavrayamadığı yönünden alınması gereken rapor, gerekçeli olarak çocuğun bedensel, zihinsel, psikolojik, sosyal ve ekonomik gelişimi göz önüne alınarak, onun çevresini ve durumunu belirleyen, onu suça iten etmenleri saptayan ve çocuk yargılamasının amacına uygun olarak uzmanlarca hazırlanması ve soruşturma evrakına eklenmesi ön koşul olarak belirlenmeli ve bu rapor karar aşamasında değerlendirilmelidir.

Bu amaçla 2253 sayılı Yasanın 20'nci maddesindeki “gerekirse” ifadesi kaldırılmalıdır.

- ◆ Çocuk mahkemelerinde çocukların duruşma salonuna gizlilik ilkesine uygun şekilde getirilmesini sağlayacak şekilde başbaşa görüşmeleri temin amacı ile uygun mekânlar oluşturulmalıdır.
- ◆ Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin, Taraf Devletlere, çocuğu etkileyen herhangi bir adlî veya idarî kovuşturmada çocuğun ya doğrudan doğruya veya bir temsilci ya da uygun bir makam yoluyla dinlenilmesi olanağının sağlanması yükümlülüğünü getiren 12/2'nci maddesinin uygulamaya geçirilmesi amacıyla, aile hukuku alanında özellikle çocukla şahsi ilişki kurulması ve ikameti, velayet veya vesayet altına alınması gibi adlî bir makam önünde kendilerini açıklama, görüşlerinin muhtemel sonuçlarını bildirmek ve gerektiğinde görüş ve tercihlerinin açıklanmasında yardımcı olmak üzere, pedagoğ, sosyal hizmet uzmanı ve psikolog gibi uzman kişilerin yardımlarını sağlamak yükümlülüğünü getiren yasal ve idarî düzenlemeler yapılmalıdır.
- ◆ Türkiye’de son yıllarda boşanma davalarının gittikçe artma eğilimi gösterdiği dikkate alınarak, boşanma sonucunda ortaya çıkan velâyet ve şahsi ilişki kurulması hakları ile ilgili uyuşmazlıklar başta olmak üzere, çocuğu etkileyen aile içi uyuşmazlıklar, adlî organlara gitmeden önce gizlilik süreci içinde ve kendi rızaları ile bir çözüme ulaştırılmasını sağlayacak arabuluculuk ve diğer anlaşma yöntemleri geliştirilmelidir.
- ◆ Kanunla ihtilafa düşen çocuklara hizmet veren uzman personel yetiştiren üniversitelerin ilgili bölümlerinin ders programları yeniden düzenlenmeli; eğitim programları ile ilgili bölümlerde çocuklara hizmet veren personele uygulanacak hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim programlarına yer verilmeli, benzer düzenlemeler hukuk fakültelerinde de gerçekleştirilerek, yargılama ve çocuk hukuku dersi zorunlu dersler arasına alınmalıdır. Bu yolla; hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim programları, kurumların mimari yapıları, uygun eğitim modellerinin geliştirilmesi gibi konular da dahil olmak üzere; üniversitelerde kanunla ihtilafa düşen çocuklarla doğrudan veya dolaylı ilgisi bulunan meslek gruplarında ihtisaslaşmaya gidilmesi ve teorik bilgilerin pratikle bütünleşmesi sağlanacaktır.

B. YASAL ve KURUMSAL DÜZENLEMELER

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı amaç ve hedeflerine ulaşılabilmesi için bazı konularda yasal ve kurumsal düzenlemelere ihtiyaç bulunmaktadır. Bunlar aşağıdaki şekilde belirlenebilir:

1. Türkiye’de çocuk hukuku alanındaki yasal düzenlemelerde ve kurumsal çalışmalarda daha verimli sonuçlar alınabilmesi için; çocuğun konumunu, sorunlarını ve ihtiyaçlarını dikkate alan, çocuğa öncelik veren ve insanca gelişmesini ilke edinen bir anlayışla; Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne göre çıkarılacak uyum yasaları ve yeniden yapılanma süreci çerçevesinde;
  - ulusal çocuk politikalarını belirleyen,
  - çocuk hakları ilke ve standartlarına göre, çocuğun yaşam boyu gelişimini çok yönlü ve bütüncül bir anlayışla geliştiren,
  - çocuğa yönelik riskleri, sorunları, ihmal ve istismar boyutlarını kurumlararası işbirliği ilkelerine göre bütüncül bir işleyişle tanımlayan,“Türkiye’de Çocuk ve Gençleri Koruma ve Geliştirme Yasası” çıkartılmalıdır.
2. Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 1’inci maddesinin de bir gereği olarak, suç tarihindeki yaşı 18 olan bütün çocuklar, Çocuk Mahkemelerinin görev alanına dahil edilmelidir.
3. Çocuk yargılamasında hazırlık aşamasında düzenlenen inceleme raporu, kamu davasının açılmasının ertelenmesi halinde çocuğun yeniden suç işlemeyeceğini ortaya koyuyorsa, Cumhuriyet Savcısına kamu davasının açılmasını erteleme yetkisi verilmelidir. Bunun yanında, ceza yargılaması müesseseleri olan uzlaştırma, duruşmanın ertelenmesi, hükmün ertelenmesi ve kamu yararına uzlaştırma müesseselerinden çocuk ceza adaleti sisteminde de yararlanılmalıdır.
4. 2253 sayılı Kanununun 34’üncü maddesinde yer alan çocuklar hakkındaki adlî sicil kayıtları ile ilgili düzenleme, 18 yaşın sonuna kadar tüm çocukları kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmelidir. Ayrıca, madde hükümlerine riayet etmeyenler hakkında, oluşturulacak bir denetim mekanizması ile etkili ve caydırıcı yaptırımlar uygulanmalıdır.
5. Çocuk yargılamasında ayrımcılık kaldırılarak, olağanüstü hal, sıkıyönetim, askeri mahkemelerin görevlerine giren ve DGM kapsamında bulunan 12–18 yaş grubu çocukların da çocuk mahkemelerinde yargılanmaları sağlanmalıdır.
6. Usul kanunlarında yapılacak değişikliklerle çocukların tanıklık yapmaları zorunlu olmaktan çıkarılmalıdır.
7. Çocukların eğitim ve sosyalleştirilmeleri çalışmalarında, belediyeler personel ve maddî açıdan desteklenmeli ve belediyeler de çocuk eğitim ve sosyalleştirme evleri kurulmalıdırlar. Belediyeler tarafından kurulacak çocuklara hizmet amaçlı bu birimlerin kurulmasında, kurulan ve kurulacak Çocuk Mahkemelerinin buldukları yerler de dikkate alınmalıdır.

Kurulacak bu birimlerden, suçun mağduru çocuklara uygulanacak programın yürütülmesinde ailesinin yetersiz kalması halinde yararlanılabileceği gibi, suç işleyen çocukların gözetim altına alınmasında da yararlanmak mümkündür. Ayrıca, buralardan kabul merkezi olarak yararlanmak da mümkün olacaktır.

Kurumlardan tahliye olan çocukların korunmaya muhtaç çocuk statüsüne dahil edilerek, tekrar topluma kazandırılmasında karşılaşılabilecek sorunların aşılmasında da çocuğun veya ailesinin bulunduğu yerin belediyesince kurulan bu birimlerin yardımından yararlanmak imkanı olacaktır.

8. Çocuk suçluluğunda Alman Hukukunda (Federal Alman Genç Mahkemeleri Kanunu, m. 31) yer alan “Çok Suçta Tek Sorumluluk” anlayışı hakim kılınmalı, çocuk birden çok suç işlese dahi hâkim tek bir tedbir veya tek bir ceza verebilmelidir. Bunun sağlanabilmesi için 2253 sayılı Kanunun 12’nci maddesinin üçüncü fıkrası bu yönde değiştirilmelidir.
9. Çocuk mahkemelerinde görev alacak savcı ve hâkimlerde uzmanlaşma şartı aranmalıdır. Çocuk suçluluğu, mağdur çocuklar ve korunmaya muhtaç çocuklar hususunda uzman savcılar “Çocuk Savcısı” Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca görevlendirilmelidir. Çocuk Mahkemelerine atanacak hâkimlerde de uzmanlık tercih nedeni değil zorunluluk olmalıdır.
10. Çocuk Mahkemeleri “Kademeli Çocuk Mahkemeleri” anlayışına uygun olarak il merkezlerinde kurulmalıdır. Büyük illerde coğrafi dağılım ve en çok suç işlenen semtler gözetilerek birden fazla mahkeme kurulabilir. Sulh ve Asliye Ceza Mahkemelerinin görev alanına giren suçlara tek hakimden oluşan ve savcının katılmadığı Çocuk Mahkemelerinde bakılmalıdır. Ağır Ceza Mahkemesinin görev alanına giren suçlara ise, heyet halinde oluşturulan ve savcının da katılımı ile oluşan Çocuk Mahkemelerinde bakılmalıdır.
11. Kanunla ihtilafa düşen çocukların tutuklanmasına, özel tutukevlerinin tesis edilmediği bir sistemde en son çare olarak başvurulmalıdır. Çocukların tutuklanmalarında Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun düzenlemesi (m. 104) terk edilmelidir. Bunun yerine, Çocuk Mahkemeleri Kanununun 21’inci maddesinden yararlanılarak, genişletilmiş 10’uncu maddedeki tedbirlerin geçici uygulanması yoluna gidilmeli ve Çocuk Hakları Sözleşmesinin 37’nci maddesi doğrultusunda çocukların tutuklanması en son başvurulacak önlem olarak düşünülmemelidir.
12. Suçlu çocukların yargılanacağı mahkemenin yer itibariyle tespitinde esas alınan Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun ölçütleri terk edilmelidir. Bunun yerine çocuğun, ailesinin veya birlikte yaşadığı kimselerin bulunduğu yer veya suçun işlendiği yer çocuk mahkemesinin aynı derecede yetkili kılınması kabul edilmelidir.
13. Takibi şikayete bağlı suçlarda öngörülen Çocuk Mahkemeleri sisteminin tam teşekküllü kurulmadığı ve açılan davaların derdest kaldığı uzun süreler de dikkate alınarak, suçun toplumda infial oluşturmayan, toplum dengelerini esaslı bir şekilde bozmayan suçlardan olması ve suç mağdurunun şikayetinden

vazgeçmesi durumunda Çocuk Mahkemeleri Kanununun 24'üncü maddesindeki düzenlemenin aksine dava düşürülmelidir.

14. Tahliye sonrası yardım birimleri mutlaka kurulmalıdır.

15. Türk hukukunda Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye uyum sağlanabilmesi için aşağıda belirtilen kanunlarda değişiklik yapılması gerekmektedir.

- Türk Ceza Kanunu ve 2253 sayılı Kanunda yapılacak değişikliklerle cezai sorumsuzluk yaşı 12'ye; çocukluk yaşı ise 18'e çıkarılmalıdır.
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 40'inci maddesine uygunluğun sağlanması için; Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 407'nci maddesinde yapılacak değişikliklerle, mahkûm olan çocukların tercüman giderlerinden muafiyeti sağlanmalıdır.
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 15'inci maddesine uygunluğun sağlanması için; 2908 sayılı Dernekler Kanununun dernek konusu ve derneğe üye olabilmek için aramış olduğu 18 yaş sınırı değiştirilmelidir.
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 15/L maddesine uygunluğun sağlanması için; 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun 9'uncu maddesinde yer alan düzenleme kurulunda görev alabilmek için öngörülen 21 yaş sınırının değiştirilmesi gerekmektedir.
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 9'uncu maddesine uygunluğun sağlanması için; İcra ve İflas Kanununun 25/a maddesinde yapılacak değişikliklerle, çocuk teslimlerinde Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu sosyal hizmet uzmanlarına icra memurunun yetkileri verilmelidir.

C. İZLEME-DEĞERLENDİRME KRİTERLERİ ve MEKANİZMALARI

Başta Çocuk Hakları Sözleşmesi olmak üzere; diğer uluslararası sözleşmeler ile iç hukukta çocuklarla ilgili yer alan hükümlerle ilgili yükümlülüklerin, görev ve sorumlulukların ne derece yerine getirildiğini izlemek, değerlendirmek, denetlemek, aksatılmadan yürütülmesini sağlamak ve gerektiğinde yaptırım uygulayabilmek amacıyla; çocuklarla doğrudan veya dolaylı ilgisi bulunan tüm sektörleri kapsayan ve özerk bir yapıya sahip Çocuk Haklarını İzleme ve Denetleme Kurulu oluşturulmalıdır.

Raporu Hazırlayan ve Katkıda Bulunanlar

Yusuf Solmaz BALO
Mehlika AYTAÇ
Aytaç ŞEN

Ahmet Necati YEŞİER
Halil YILMAZ
Emine TANIYICI

Adalet Bakanlığı Tetkik Hâkimi
Adalet Bakanlığı Tetkik Hâkimi
Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel
Müdürlüğü Sosyal Hizmet Uzmanı
Ankara Birinci Çocuk Mahkemesi Pedagogu
Emniyet Genel Müdürlüğü Asayiş D. Bşk. Şb. Md.
Emniyet Genel Müdürlüğü Asayiş Daire Başkanlığı

Av. Türkay ASMA	Ankara Barosu
Av. Betül ONURSAL	İstanbul Barosu
Av. Seda AKÇO	İstanbul Barosu
Av. Sonay HAYRİOĞLU	İstanbul Barosu
Doç. Dr. İbrahim CILGA	H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu

ÇALIŞAN ÇOCUKLAR

1. GİRİŞ

Çocuk işçiliği dünya gündeminde üst sıralarda yer alan ve ivedi çözüm bekleyen bir sorundur. Çocuğun çalışması, hemen bütün ülkelerde yaşanmakta olan evrensel bir olgudur ve önemli bir sosyal problem olmaya devam etmektedir. 21'inci yüzyılın başında; üretimin robotlar ve bilgisayarlarla gerçekleştirildiği bu çağda; ulusal yasaların ve uluslararası standartların varlığına rağmen, dünyanın her köşesinde milyonlarca çocuğun sağlıklarını, geleceklerini tehlikeye atarak, çocukluklarını yaşayamadan, çoğunlukla sağlıklı gelişim şartlarına aykırı şekilde çalıştırıldığı izlenmektedir.

Bölgelerin gelişmişliğine bağlı olarak dünya genelinde ortalama beş ile üç çocuktan biri ekonomik olarak faaldir ve bu çocukların büyük kısmı, gelişmekte olan ülkelerde yaşamaktadır.

Gelişen ve teknolojinin tüm imkanlarını kullanan dünya ülkeleri, gittikçe küçülen bir dünyada, yoğun rekabet ortamı içerisinde ticaret pastasından daha büyük pay kapmak için yarışmaktadırlar. Teknolojinin yanı sıra, gelişmekte olan ülkelerin kozu olarak ortaya çıkan ucuz işgücü uluslararası rekabet piyasasında önemli bir avantajdır. Bu ülkelerde zaten ucuz olan işgücünün çocuk işçiler çalıştırılarak daha da ucuza elde edilmesi mümkün olmaktadır.

İnsan yaşamında çocukluk dönemi, büyüme ve gelişme çağıdır. Bu dönemde karşılaşılan olumsuz etkenler çocuğun büyümesini ve gelişmesini olumsuz etkilediği gibi, çocuğun ileride yetişkin olduğunda kalifiye eleman olma şansını da önemli ölçüde yok etmektedir. Daha da önemlisi yaşadığı olumsuz koşullar yeniden üretilmesine neden olmakta ve bu kısır döngü böylece devam etmektedir. Ayrıca çocukların çalışma hayatında yer almaları, fiziksel ve ruhsal gelişimlerini olumsuz olarak etkileyebilmekte, fiziksel gelişme sürecini henüz tamamlamamış olan çocukların çalışma hayatında karşılaştıkları riskler de çalışma süreleri ve çalışma şartlarına bağlı olarak değişmektedir.

2. MEVCUT DURUM

A. TEMEL GÖSTERGELER

Türkiye'de hızlı nüfus artışı, göç, gelir dağılımının adaletsiz ve dengesiz oluşu, yüksek enflasyon ve geniş kesimlerin satın alma gücünün düşüklüğü, bütçeden sağlık ve eğitim harcamalarına ayrılan payın yetersizliği, tüm nüfusun sosyal güvenlik kapsamına henüz alınamamış olması ve kapsamdaki nüfusa sağlanan hizmetlerdeki standart yetersizliği gibi olumsuz sosyo-ekonomik göstergeler, ailelerin yaşam koşullarını ağırlaştırıp geçim sıkıntısına neden olurken, çocukların aile bütçesine katkıda bulunmak amacıyla erken yaşta çalışma yaşamına atılması sonucunu doğurmaktadır. Ailelerin gelirlerinin yetersizliği, çocuğu okula gönderecek gelire sahip olmamak yanında, çocuğun getireceği paraya ihtiyaç duyulması, genel eğitimin okuyanlara güvenli bir gelecek vaat etmemesi, küçük işyerlerinin üretim biçimleri, kalifiye olmayan işgücü, vb nedenler hem aileler için çocuk çalıştırılmasını teşvik

etmekte, hem de küçük işletmeler için çocuk çalıştırmaktan başka seçenek bırakmamaktadır.

Çocukların erken yaşta daha çok ailelerinin isteğiyle çalışma hayatına geçtikleri bir gerçektir. Ailede gelir düzeyi düştükçe çocuğun faydası daha çok ekonomik açıdan değerlendirilmektedir. Ailede gelir düzeyi arttıkça da çocuk aile için ekonomik bir fayda aracı olmaktan çok psikolojik doyum aracı olmaktadır. Yapılan bir araştırmada ailelerin eğitim durumuna göre de bir değerlendirme yapılmıştır (Prof. Dr. Çiğdem KAĞITÇIBAŞI, 1981). Buna göre, hiç okumamış ailelerde çocuğun faydasının % 94 oranında ekonomik olarak değerlendirildiği, lise ve üniversite mezunu ailelerde ise bu oranın çok aşağıya düştüğü ortaya çıkmıştır. Bu da ebeveynlerin eğitim düzeyinin, çocukların çalışma hayatına erken atılmalarındaki yerini ve önemini göstermektedir. Dolayısıyla, eğitim düzeyi ile çocuğa bakış arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır.

Gerek yoksulluk, gerekse eğitim sisteminin yetersizliği, diğer başka nedenlerle birlikte çocuk işçiliği sorununu da büyütülmektedir. DIE'nin 1999 Ekim ayında yapmış olduğu Çocuk İşgücü Anketi verileri henüz ortaya çıkmamış olmakla birlikte, 1994 tarihli Çocuk İşgücü Anketinin ortaya koyduğu gibi, Türkiye'de 6-14 yaş arasındaki yaklaşık 12 milyon çocuktan 3.848.000'i (% 32) çalışmaktadır. Bu çocukların çoğunluğu ücretsiz ev işçisidir. Ekonomik işlerde çalışan yaklaşık 1 milyon çocuğun % 77'si tarım, % 11'i sanayi, % 7'si hizmetler ve % 5'i de ticaret sektöründe çalışmaktadır. Türkiye genelinde ekonomik faaliyette bulunan çocukların % 79'u ücretsiz aile işçisidir. Başta tarım sektöründe olmak üzere, çocukların çoğunluğu aile gelirine katkıda bulunmak üzere ücret almadan çalışmaktadır. Çoğunluğu tarımda ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışan çocukların ücretli ve yevmiyeli olarak çalışanlarının oranı sadece % 20 civarındadır.

Toplam çalışan çocukların % 54.5'i kırsal kesimde yaşarken, ekonomik işlerde çalışan çocukların % 81.4'ü kırsal kesimde yaşamaktadır. Kentlerde çalışan çocukların sadece % 10.7'si ekonomik işlerde çalışırken, kırsal kesimde bu oran % 39'a yükselmektedir.

Ülkemizde zorunlu temel eğitim 8 yıla çıkarılmış ve ilköğretim çağında çocukların çalıştırılması yasak olmasına rağmen, ilköğretimini yarıda bırakmış ve az da olsa hiç okula gitmemiş ancak çalışan çocuklar bulunmaktadır.

B. VII. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (1996-2000) HEDEF ve GERÇEKLEŞMELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı hedeflerinin yanısıra, 1992 yılından beri çalışan çocuklar sorunu ile ilgili yapılan pek çok çalışma sonucunda aşağıda belirtilen gelişmeler ve başarılar elde edilmiştir.

- Zorunlu eğitim 5 yıldan 8 yıla çıkarılmıştır.
- 15 yaşın altında çocuk çalıştırılmasını yasaklayan 138 sayılı ILO Sözleşmesi onaylanmış, ILO'nun 182 sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması Acil Eylem Planı Sözleşmesinin onaylanması süreci başlatılmıştır.

- Tüm alanlardaki çalışan çocukları kapsayacak yasa tasarısı hazırlıkları çerçevesinde taraflarla görüşmelere başlanmıştır.
- Meslek standartları hazırlanmaktadır.
- Her alandaki çocuk işçiliği ile mücadelede pilot uygulamalar yapılmış olup, örnek modeller geliştirilmiştir
- Sokakta çalışan çocuklar için merkezler açılmış, meslek edindirme kursları düzenlenmiştir.
- Sanayide çalışan çocuklar için sağlık hizmeti ve danışma merkezleri için modeller geliştirilmiştir.
- Tarımda çalışan çocukların ailelerine gelir getirici faaliyetler (arıcılık, seracılık, tavukçuluk, hindicilik, akasya ve korunga dikimi vb) geliştirilmiş ve desteklenmiştir.
- İlköğretimini tamamlayamamış çocuklar için, açık ilköğretim programları ve halkevlerinde kurslar düzenlenerek ilköğretim diploması almaları sağlanmıştır
- İlköğretim diploması alan çocukların çıraklık sistemine katılması sağlanmıştır.
- Küçük işyerlerine özgü denetim modelleri geliştirilerek, bu işyerlerinin fiziksel koşullarının iyileştirilmesi çalışmaları yapılmıştır.
- İşverenler, öğretmenler, ustalar, çocuklar ve aileler için eğitim çalışmaları ve duyarlılık toplantıları yapılmıştır.
- Üniversitelerde, çalışan çocuklar konusunda çalışmalar başlatılmış olup, gönüllü öğrenciler tarafından bu çalışmalara devam edilmektedir.
- Meslek hastalığına neden olan kimyasallarla ilgili olarak standart hazırlanması ve ithalatın kontrol edilmesi çalışmalarına başlanmıştır.
- Çalışan çocuklarla ilgili tarafların koordinasyonu için danışma kurulları toplantıları yapılmaktadır.
- Çalışan çocuklar konusunda ulusal politikayı belirlemek için Ulusal Yönlendirme Komitesi oluşturulmuştur.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışan Çocuklar Bölümü'nün güçlendirilmesi ve kurumsallaşması çalışmalarına devam edilmektedir.
- Enflasyonla mücadele konusunda önlemler alınmakla birlikte, henüz olumlu gelişmeler kaydedilememiştir.
- Göçü önlemek üzere belirli bölgelere yatırımlar yapılmaktadır.

C. ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİNİN UYGULAMASININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Çocuğun tanımı ve toplumsal konumu, ülkeden ülkeye farklılık gösterse de, evrensel olarak oluşturulan ölçütler bu konuda yol göstericidir. Birleşmiş Milletlerin Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi 18 yaşına kadar her insanı çocuk olarak kabul etmektedir. Türkiye bu Sözleşmeyi onaylayarak çocuğun yaşa bağlı tanımı konusundaki ölçütü de kabul etmiş olmaktadır.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne göre Taraf Devletler, "bu Sözleşmede yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, ana babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin tanır ve taahhüt" ederler. Dolayısıyla 18 yaşına kadar olan her insanın Sözleşmeden doğan hakları, Türkiye Cumhuriyeti tarafından taahhüt altına alınmıştır.

18 yaşına kadar herkesi çocuk olarak tanımlayan Sözleşme, çocuğun korunması ve yetiştirilmesi sırasında önceliği çocuğun biyolojik veya yasal vasilerine vermekle beraber, devletin konuya olabildiğince çok kaynak aktarması ve yasal düzenlemeler yapması gerektiğini de vurgulamaktadır.

Çocuğun en temel hakkı yaşama hakkıdır. Oysa Türkiye'de her yıl yeni doğan her bin çocuktan 47'si ölmektedir. Avrupa'da bu oran binde 4-6 arasında değişmektedir.* Daha yaşama başlamadan, önlenemez nedenlerden dolayı çocuklar yaşama veda etmektedir. Binlercesi de, çocukluğun geri kalan döneminde bilinçsizlik ve sağlık hizmetlerinin yetersizliğinden dolayı ölmekte ya da sakat kalmaktadır.

Çocuğun diğer önemli bir hakkı, yaşamını ailesinin yanında sürdürmektir. Ancak, başta yoksulluk olmak üzere, bir çok nedenden dolayı çocuklar yaşamlarını ailelerinden uzak sürdürmek zorunda kalmaktadırlar. Bunların önemli bir kısmı SHÇEK'e bağlı yetiştirme yurtları ve çocuk yuvalarında kamusal koruma altına alınırken, önemli bir kısmı da, kendileriyle aynı kaderi paylaşan diğer çocuklarla birlikte sokaklarda yaşamaya çalışmaktadırlar. Sokağın bütün tehlikelerine karşı savunmasız kalan bu çocuklar, bu zorlukları uçucu ve uyuşturucu maddeler kullanarak aşmaya çalışmakta, bu ise çocuklarda geriye dönüşü imkansız tahribatlara neden olmaktadır. Sokak çocukları, her türlü yasadışı ve suç niteliğindeki davranışlara açık olmaları nedeniyle toplumsal dokuda da bozulmalara neden olmakta, toplumda bu çocuklara karşı başlangıçta oluşan acıma duygusu, yerini yavaş yavaş nefret ve yok etme duygusuna doğru bırakmaktadır. Bu tehlikeli gidişe karşı alınacak her türlü şiddete dayalı politika, sorunu daha da büyütmekten başka sonuç vermeyecektir.

Çocukların diğer önemli bir hakkı da eğitim hakkıdır. Bu hak sadece çocukları değil, toplumun bütününü yakından ilgilendirmektedir. Çünkü çocuklar geleceğin insan kaynağını oluşturan toplumsal varlıklardır ve eğitim, gelişmişliğin en önemli kriteri haline gelmiştir. Onların kendi bedensel, zihinsel becerilerine uygun olan eğitimi

(*) 1997 World Population Data Sheet, Population Reference Bureau Washington/USA

almaları hem onların vazgeçilmez hakkı, hem de toplumsal kalkınmanın vazgeçilmez koşuludur. Ancak, Türkiye’de uzun süredir izlenen politikalar, devletin kamu harcamalarının kısılmasını zorlayarak bu alandaki gelişmeyi engellemektedir. Buna karşılık, zorunlu temel eğitim 8 yıla çıkarılarak bu alanda önemli bir adım atılmıştır. Bununla birlikte, Türkiye, Dünya Bankası'nın hazırladığı "Dünya Kalkınma Raporu 1999-2000" raporda milli gelir içinde dünyada eğitime en az kamu harcaması yapan ülkeler arasında yer almaktadır. Bu durum varolan eğitimin kalitesini de olumsuz yönde etkilemektedir.

Eğitim sisteminin yetersizliği ve eğitilmiş insana dayalı iş sahalarının sınırlılığı, insanların eğitime olan güvenlerini de sarsmaktadır. DİE verileri göstermektedir ki, eğitilmiş insanlar arasındaki işsizlik oranı, eğitimsizlere göre daha yüksektir. Bu durumda, okumuş işsiz olmaksızın, vasıfsız işçi olmak ve bir an önce ekme parası kazanmak, aileler ve bireyler için daha önemli hale gelmektedir. Gelir düzeyi düşük ailelerden çocuğunu okutmak isteyen aileler ise okul masraflarının yüksekliğinden bu isteklerini gerçekleştirememektedirler. Çocuklar, işsiz kalan, sosyal güvenceleri olmayan ya da parçalandıkları için kendilerine bakamayacak duruma düşen ebeveynlerinin yerine ailenin geçimini üstlenmek zorunda kalmakta, bir kısmı ise, bir yandan çalışırken diğer yandan okuluna devam etmektedir. Ancak, giderek ağırlık merkezi özel okullara kaymaya başlayan eğitim sisteminin bu çocukların ihtiyacına yanıt vermesi mümkün olamamaktadır.

Çocuk işçiliği sorunu gelişmekte olan tüm ülkelerde olduğu gibi, ülkemiz için de önem taşıyan bir konudur. Türkiye kırsal yerleşimden kentsel yerleşime ve tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine geçiş sürecini yaşamaktadır. Bu süreç, çocuk işçiliği sorununu daha fazla gündeme getirmekte, özellikle aile gelirin katkıda bulunmak amacıyla eğitimi yarıda bırakıp sokakta marjinal sektörlerde çalışmaya başlayan çocukların sayıları hızla artmaktadır. Çocuk fiziksel, zihinsel, ruhsal ve sosyal gelişim dönemini henüz tamamlamadığı için, özellikle çalışma hayatındaki çeşitli etkenler, tüm gelişimini olumsuz etkileyebilecek unsurları içinde barındırmaktadır.

Çocuk işçiliğinin çocuğun gelişimi açısından yarattığı sakıncalar açıktır. Ancak Türkiye ve benzeri ülkelerin sahip olduğu sosyo-ekonomik yapı ve kültürel değerler, bu sorunu kısa vadede çözümlenmenin olanaksız olduğunu da göstermektedir.

Çocuk çalışmasının diğer bir yanı da uluslararası rekabettir. Sanayi-ötesi ekonomik yapıya sahip zengin ülkelerin sosyal standartları, bilhassa çocuk işçiliği ile uluslararası ticaret arasında bağlantı kurma istek ve girişimlerinin son yıllarda giderek yoğunlaştığı görülmektedir. Bu kapsamda "sosyal etiketleme" ve "davranış kuralları" uygulamaları yürürlüğe konulmuş; SA 8000 Uluslararası Güvence Sertifikasyon Sisteminin yaygınlaştırılması, diğer yandan 1998'de kabul edilen ILO Temel Çalışma Hakları Deklarasyonu'nun şartlarının yerine getirilmesinin dış ticaret yönünden bağlayıcı olması gibi hususlar da gündeme getirilmiştir. Geçtiğimiz yıllarda özellikle Güney ve Güney-Doğu Asya ülkelerinde faaliyet gösteren bazı firma ve sektörler için çeşitli yaptırım ve ambargolar tatbik edilmiştir.

Bu çerçevede çok önemli bir ayırım noktasının altını çizmek gereklidir:

Çocuk emeğinin, kimi ülkelerde rastlandığı gibi, acımasızca ve sistemli şekilde istismarı ile uluslararası ticarete haksız rekabet oluşturulmasını önlemek, şüphesiz katılınması gereken bir amaçtır. Ancak, zengin ülkelerin, gelişmekte olan ülkelerdeki sosyal yapıyı yok sayarak ve bir günde değiştirilebilecek bir unsur gibi ele alarak konuyu gizli korumacılık silahı olarak kötüye kullanma eğilimleri de güçlenmektedir. Bu, ilkinden tamamen farklı bir amaçtır ve çocuk işçiliği alanında Türkiye olarak çok bilinçli politikalar izlenmesini gerekli kılmaktadır.

Çocukların çalışması her ülkenin kendi sosyo-kültürel ve ekonomik yapısına göre farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkelerin kendi yapılarını esas alarak diğer ülkelere çeşitli yollardan ticari müeyyideler getirme çabaları, dünyanın önemli bölümündeki ekonomik büyüme hızını etkileyebilecek sonuçlar doğurabilir.

Çocuk işçiliği sadece gelişmekte olan ülkelere özgü bir sorun değildir. UNICEF'in "Dünya Çocuklarının Durumu-1997" Raporunda da, çocukların sadece gelişmekte olan ülkelerde değil, ABD ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelerde de çalıştırıldıkları vurgulanmaktadır.

Çocuk işçiliği konusunda, başta ILO olmak üzere birçok uluslararası kurum ve kuruluş tarafından gerekli uluslararası düzenlemeler gerçekleştirilmektedir. Bunların birçoğu Türkiye tarafından da onaylanmıştır. ILO, kurulduğu yıl sanayide 14 yaşın altındaki çocukların çalışmasını yasaklayan 5 sayılı Sözleşmeyi kabul etmiştir. Daha sonra, 1973'de 138 sayılı Sözleşmede en az çalıştırma yaşı olarak 15 kabul edilmiştir. Bunun dışında ILO'nun değişik alanlarda asgari yaşa ait pek çok sözleşmesi ve tavsiye kararı bulunmaktadır. Ülkemizde de çalışma yaşamında asgari yaşları belirleyen düzenlemeler ile çalışan çocukları koruyucu pek çok düzenleme bulunmaktadır.

Tüm bu yasal önlemlere rağmen, çocuk işçiliği devam etmektedir. Bu nedenle, ILO 1990'lı yıllardan itibaren çocuk işçiliği konusunda projeler bazında ülkelerin yapısına uygun olarak çalışmalar başlatmıştır. Bu kapsamda ülkemizde de çocuk işçiliğini ortadan kaldırmak amacıyla bugüne kadar yapılan çalışmaların çoğunluğu 1992 yılından beri Türkiye'nin de yararlandığı ILO'nun Çocuk İşçiliğini Önleme Uluslararası Programı (IPEC) kanalıyla sürdürülmektedir. IPEC, Türkiye'de bu konuda çok farklı kesimleri harekete geçirerek çok önemli bir görev üstlenmiştir. Program 2001 yılında sona erecektir. Programdan yararlanan bütün kurumlar gelecekte de kendi imkanlarıyla bu çalışmanın içinde yer almaya devam edeceklerdir. Bununla birlikte, bu çabanın sürdürülmesinde en büyük görev ve sorumluluk doğrudan Devlete düşmektedir.

Çocuk işçiliğinin tamamen ortadan kalkması, nihai ve uzun dönemli hedef olmasına karşın, ülkelerdeki sosyal ve ekonomik gelişmelere bağlıdır. Bu nedenle, bir yandan çocuk işçiliği yaratan yapısal faktörler giderilmeye çalışılırken, diğer yandan kısa ve orta dönemde çalışan çocukların korunması, konu ile ilgili olarak tüm kesimlerin duyarlılıklarının artırılması, çocuklara, sağlık, eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin sunulması hedeflenmelidir.

Çocukların çalışmasıyla mücadele ederken şu temel olgular göz önünde bulundurulmalıdır. Çocuğun çalışması, toplumsal ortam ve koşullardan bağımsız bir

olay değildir. Kişisel ve kurumsal çabaların bu savaşta etkinliği sınırlı kalmaktadır. Devletin sorumluluk üstlenmesi zorunludur.

Yasal düzenlemeler önemli olmakla beraber, toplumsal koşullar yeterince göz önünde bulundurulmuyorsa, yasalarla uygulama arasında büyük bir boşluğun ortaya çıkması kaçınılmazdır. Batı dünyasında çocuk istihdamının az olmasının temel nedeni, batı ekonomilerinin gelişmesi, sanayide teknoloji kullanımının artması ve buna bağlı olarak verimliliğin ve yetişkin ücretlerinin artmasıdır.

Ülkemiz nüfusunun % 37,8'ini 0-18 yaş grubu çocuklar oluşturmaktadır. Bu genç nüfusun uluslararası arenada ekonomik ve sosyal bir güç haline gelmesi, ancak sağlıklı gelişmesi ve iyi bir eğitim alması ile sağlanabilir. Bu açıdan bakıldığında, okul çağındaki çalışan çocukları okula yönlendirmek, çalışma hayatının içindeki çocukları ise mesleki eğitime yönlendirerek nitelikli işgücü haline gelmelerini sağlamak ve tüm çocukları koruyucu haklara sahip olarak çalışmalarını sağlamak şarttır.

Çocukları çalışma hayatından alıp okula göndermek, ancak çocuğu çalışmaya iten nedeni ortadan kaldırmakla mümkün olabilecektir. Genel anlamda tüm ülkede yoksulluğun ortadan kaldırılması, gelir düzeyinin yükseltilmesi ve eğitim sisteminde köklü reformların gerçekleştirilmesi ile çocuk işçiliği ortadan kaldırılabilir. Bu hedefler ise ancak uzun vadede gerçekleştirilebilecek makro hedeflerdir.

Çalışan çocukların çalışma şartlarının iyileştirilmesi amacıyla kısa vadede alınabilecek birçok önlem bulunmaktadır. Öncelikli hedef bu olmalıdır. Ülkemizde 18 yaşın altında çalışan yaklaşık 4 milyon çocuğun bir milyona yakını küçük işletmelerde çalışmaktadır. Bu çocukların büyük bir çoğunluğu geleneksel usulde çırak-kalfa-usta ilişkisi içinde hem işyerinde çalışmakta hem de bir meslek öğrenmektedir. Küçük bir bölümü ise (yaklaşık 250.000 aday çırak, çırak ve kalfa) 3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu kapsamında MEB tarafından yürütülen çıraklık eğitimi sistemi kanalıyla meslek öğrenmektedir.

Ülkemizde diğer alanlarda olduğu gibi çalışan çocuklar konusunda da veri eksikliği vardır. 30 Ekim 1999 tarihi itibarıyla yürürlüğe giren 138 sayılı ILO Sözleşmesinin Onaylanmasına Dair Kanunda asgari çalışma yaşı 15 olarak belirtilmesine rağmen, DİE Hanehalkı İşgücü Anketlerinde istihdam yaşı 12 ve üzeri olarak alınmaktadır. Yasal asgari çalışma yaşı olan 15 ile çocuk sınırı içinde olan 18 yaş arasında istihdam edilenlerin sayısı belli değildir. Bunun nedeni, DİE Hanehalkı İşgücü Anketlerinde yaşlara göre gruplama, 12-14, 15-19 olarak yapılmakta, bu nedenle çalışan çocuklara ait kesin veriler bulunmamaktadır.

Yasal açıdan mevcut durum incelendiğinde görülmektedir ki;

- 1475 sayılı İş Kanunu kapsamında sayılan sanayi ve ticaret işyerlerinde çalışma yaşı 15'dir. Ayrıca, ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırma yaşı 18 olup, bazı işlerde 16-18 yaş arasına izin verilir, 18 yaşın altındakilerin gece sürelerinde, yeraltında ve sualtında çalıştırılmaları yasaktır. 15 yaşın altındakilere fazla çalışma yaptırılması yasaktır, yıllık ücretli izin 18 işgünüdür. Günlük çalışma saati 7,5 saattir.

- Asgari ücret 16 yaşın altında olanlar ve üstünde olanlar için ayrı ayrı belirlenmektedir.
- Bu işyerleri iş müfettişleri tarafından denetlenmekte ve müfettişlerin yaşlarına uygun olmayan işlerde çalışanları işten alıkoyma yetkisi bulunmaktadır.
- Tüm çalışanlar için geçerli olan sağlık ve güvenlik önlemleri ile işin yürütümü kuralları çalışan çocuklar için de geçerlidir.
- İşe girişte ve periyodik olarak 6 ayda bir sağlık kontrolleri yaptırılır.
- 3 veya daha az kişinin çalıştığı işyerlerinde ve İş Kanunu kapsamında olmayan işyerlerinde Umumi Hıfzıssıhha Kanunu geçerlidir. Buna göre günlük çalışma saati 8 saat, işe başlama yaşı 12'dir, gece sürelerinde çocuk çalıştırmak yasaktır.
- Deniz İş Kanunu ve ilgili yönetmeliklere göre Deniz İş Kanununa tabi yerlerde asgari yaş 15, bazı işlerde 18 olarak belirlenmiştir. İşçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin düzenlemeler yoktur, denetimi yapılamamaktadır.
- Çıraklık kapsamında çalıştırılan çocuklar öğrenci sayıldığından İş Kanununun hükümleri bu çocuklar için uygulanmamaktadır. Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanununda çıraklık sözleşmesi yapılması, çıraklara okulun tatil olduğu aylarda bir ay ücretli izin verilmesi, çıraklığa başlarken sağlık muayenesinden geçirilmesi dışında çalışma şartlarını düzenleyen hüküm bulunmamaktadır. Ücretlerinin de yaşlarına uygun asgari ücretin % 30'dan az olamayacağı belirtilmektedir.

Çıraklar önce iş bulup sonra okula kaydolduklarından, okula gönderip göndermemek işverene kalmaktadır. Çırakların çalışma koşullarının denetim sonuçlarına bağlı yaptırım bulunmamaktadır.

Sanayi, Ticaret ve Hizmet Sektöründe Çalışan Çocuklar

DİE'nin 1994 yılında yaptığı Çocuk İşgücü Anketi verilerine göre, ekonomik işlerde çalışan 6-14 yaş arası 1.008.019 çocuktan 838.944 (% 83) çocuğun çalıştığı işyerleri hiç bir yere kayıtlı değildir. 18.178 çocuğun çalıştığı işyerlerinin durumu bilinmezken, sadece geriye kalan 150.902 çocuğun çalıştığı işyeri meslek kuruluşlarına kayıtlıdır. DİE'nin aynı anketine göre bu çocukların 232.305'i (% 23) sanayi, ticaret ve hizmet sektöründe çalışmaktadır. Sanayi, ticaret ve hizmet sektöründe ise 70.095 (% 29,8) çocuğun çalıştığı işyerleri hiç bir yere kayıtlı değildir. Buna karşılık, 15.251 (% 6,5) çocuğun çalıştığı işyerlerinin durumu bilinmezken, geriye kalan 146.959 (% 62,4) çocuğun çalıştığı işyerleri meslek kuruluşlarına kayıtlıdır. Ancak, işyerlerinin kayıtlı olması çocukların da kayıtlı olduğu, yani sigortalı olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü yasal olarak çalıştırılmaması gereken çocuklar genellikle kaçak olarak çalıştırılmaktadır. Dünya genelinde de çalışan çocukların yaklaşık % 80-90'ının enformal sektörde çalıştığı bilinmektedir.

DİE Hanehalkı İşgücü Anketine göre, ekonomik olarak faal olan nüfus içerisinde 12-19 yaş arası çocukların çalıştıkları işyerleri genellikle küçük ölçeklidir. Çocukların yaklaşık yarısı (% 50.6) 1-4 kişinin çalıştığı işyerlerinde, % 45'i de 5-9 kişi çalıştıran

işyerlerinde çalıştırılmaktadır. Çocukların küçük işyerleri tarafından tercih edilmesinin en büyük nedeni, bu işyerlerinin çoğunlukla kayıt dışında bulunmasından kaynaklanmaktadır. Yasal yükümlülüklerden kaçınan ve düşük ücretli işçi çalıştırarak varolan bu işyerleri, teknolojiye değil, çocukların da yapabileceği vasıfsız emeğe dayalı olarak üretim yapmaktadırlar.

Çocukların kayıt dışı işyerlerinde çalıştırılıyor olmaları, onların çalışma koşullarına dair fikir de vermektedir. Bu işyerlerinde çalışan çocuk işçiler, çalışma saatinden, işyeri sağlığı ve iş güvenliğine ve asgari ücrete kadar hiçbir yasal haktan ve korumadan yararlanamamakta, kötü koşullarda ve kötü muameleye maruz kalmakta, sağlıkları ve hayatları tehlikeye atılarak çok düşük ücretlerle çalıştırılmaktadırlar.

Çıracılık ve Mesleki Eğitim Kapsamında Çalışan Çocuklar

Çıracılık ve Mesleki Eğitim Kanununa göre, çırak olabilmek için 14 yaşını doldurmuş, 19 yaşından gün almamış olmak gerekir. Bu çocuklardan en az ilköğretim okulu mezunu olanlar ile bünye ve sağlık durumları girecekleri mesleğin gerektirdiği işleri yapmalarına uygun olanlar çıracılık sözleşmesi ile çalıştırılabilirler. Bununla birlikte, bu kapsam dışında çalıştırılan çok sayıda çocuğun varlığı bilinmektedir.

İkili sistemde eğitim alan çıraklar, beş gün işyerinde pratik eğitim almakta, bir gün de çıracılık eğitim merkezlerine devam etmektedirler. Buna göre, ikili sistem ağırlıklı olarak işyerinde alınan pratik eğitime dayanmaktadır. 1998-99 öğretim yılı verilerine göre, 80 ilde, 328 Çıracılık Eğitim Merkezinde, 89 meslek dalında, 7.133 aday çırak, 185.127 çırak ve 58.104 kalfa olmak üzere toplam 250.364 öğrenci bu sistem dahilinde meslek öğrenmekte ve büyük çoğunluğu küçük işletmelerde istihdam edilmektedirler.

Çıracılık eğitimi sistemi içinde yer alan çırakların önemli sorunlarından biri, Kanunla kendilerine tanınmış olan bazı hakları kullanamamalarıdır. Örneğin, yıllık izin kullanamama, uygun olmayan çalışma şartları, işyerinde iş güvenliği önlemlerinin alınmamasından dolayı iş kazaları geçirme, dayak ve azarlama gibi kötü muameleye maruz kalma ön plana çıkan sorunlardır. Bunun yanında, okul ve işyerinde alınan teorik ve pratik eğitimin farklılık göstermesi, mesleğin öğrenilmesini olumsuz etkilemektedir.

Sokakta Çalışan Çocuklar

Sokaklarda, okul ihtiyaçlarını karşılamak ve ailesine ekonomik katkı sağlamak amacı ile simitçilik, boyacılık, pazarcılık, poşetçilik vb. işleri yapmaya çalışan çocukların çalışma şekilleri, kabul edilmese de bir gerçektir. Sokak satıcılığı yaparak kendi hesabına çalışan çocuklar, sokağın bütün tehlikelerine ve sağlıksız koşullarına maruz kalarak para kazanmaya çalışmaktadırlar. Bu çocukların bu şekilde çalışmalarını önlemek için devletin ilgili kurumlarla işbirliği ve iletişim içinde çalışmalar yürütmesi gerekmektedir. Sokakta çalışan çocuklara sahip çıkılmadığı, sokağın risklerine karşı bilinçlendirilemediği ve bu risklerden uzak kalmaları ve eğitime yönlendirilerek temel eğitimden yararlanmaları sağlanamadığı durumlarda, bugün için sokakta çalışan çocuk olarak görülen bu çocuklar, yarınlarda, sokak çocuğu,

suça itilmiş çocuk, madde bağımlısı çocuk, sokak çeteleri gibi daha kabul edilemez ve daha olumsuz konumlarda toplumun karşısına çıkacaklardır. Esas olan, sorun büyüüp daha da karmaşıklaşmadan, çözümsüzleşmeden ya da çözümü daha maliyetli ve zahmetli olmadan tedbir alınmasıdır.

Sokak çocukları, sokakta çalışan çocuklar, özürlü çocuklar, suça itilmiş çocuklar, madde bağımlısı gibi çocuklara verilecek hizmetler konusunda Başbakanlık ve bağlı kurumlarıyla çeşitli Bakanlıklara, ilgili yasalarla görev ve sorumluluklar yüklenmekle birlikte, 1580 sayılı Belediye Kanunu ve 3030 sayılı Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanunla Belediyelere de bazı görev ve sorumluluklar yüklenmiştir. Bu çerçevede, belediyelerin bazıları bu gruplardan birine ya da bir kısmına yönelik hizmetler yapmaktadırlar. Bununla birlikte, bu hizmetler hizmet vermeye çalışan belediyenin sınırlarını aşamamakta ve o belediyenin hizmet kapsamı dışında kalan diğer çocuk grupları bu hizmetlerden yararlanamamaktadır.

Ev Hizmetlerinde Çalışan Çocuklar

Ev işlerinde çalışan çocuklar, ekonomik faaliyet içinde görülmedikleri için genelde göz ardı edilmektedirler. İşyerlerinde çalışan çocukların içinde erkek çocuklar çoğunluğu oluştururken (% 59.3), ev işlerinde çalışan toplam 2.839.811 çocuğun % 66.2'sini kız çocukları oluşturmaktadır (DİE, Anket). Ev işlerini yapmak, kardeşlere bakmak, tarlada ya da işyerinde çalışan aile bireylerinin bakımıyla uğraşmak gibi, hiç bir zaman sınırı, sosyal güvencesi ve ücreti olmayan bu işler genellikle kız çocukları tarafından yapılmaktadır.

Fuhuş Sektöründe Kullanılan Çocuklar

1999 yılında ILO'nun 87. Genel Kurulunda tüm ülkelerin oybirliği ile kabul edilen 182 sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi İçin Acil Eylem Planı Sözleşmesi, 18 yaşın altındakilerin fahişelikte, pornografik yayınların üretiminde veya pornografik gösterilerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ve sunumunu da en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği olarak tanımlamıştır. Diğer yandan, 1992'de başlatılan ILO IPEC Programı, ülkelerin çocuk işçiliği sorununa çözüm bulabilmeleri için sürekli kapasite geliştirmeleri yönünde yardımcı olmak için tasarlanmıştır. Raporun önceki bölümlerinde bahsedilen IPEC'in etkinliklerinden sanayide, hizmet sektöründe, sokakta ve kırsal alanda çalışan çocukların yanısıra, ele alınması gereken diğer bir grup da cinsel yönden istismara uğrayan ve özellikle fuhuş sektöründe çalıştırılan çocuklardır. Çocuk fuhuşu, çocuk işçiliğinin en katlanılmaz, cebri türlerinden biridir. ILO çocuk fuhuşunu kaldırma amacıyla on Asya ülkesinde yeni bir program başlatmıştır. Program, özellikle 18 yaşından küçük fuhuş trafiğine (alış-veriş) konu olan ve ciddi risk altındaki çocukları hedeflemektedir. Çocuk fuhuşu sorunu, Eylül 1996'da Srilanka'da düzenlenen ulusal çalışma grubunda da özel projeksiyon yapılarak öne çıkartılmış ve vurgulanmıştır.

1998'de sokakta kağıt mendil, su satmak gibi illegal işlerde ve güç koşullarda aileleri tarafından çalıştırılan çocuklarla ilgili olarak yapılan bir çalışma ile 1998-1999 yılları arasında İstanbul'da yapılan bir araştırma; metropoliten alanlarda 18 ve daha küçük yaşlardaki özellikle kız çocuklarının cinselliğinin sömürüldüğünü, sayılarının

azımsanmaması gerektiğini ortaya koymuştur. Ticarileşmiş çocuk cinselliği, tüm risklerine karşın açık ya da gizli olarak metropoliten alanlarda sürmektedir. Küçük yaştaki çocuğun cinselliği bir meta haline dönüştürülerek, alış-verişe konu edilmektedir. Cinsel yönden sömürülen kız çocukları 14-18 yaş grubundadır. Ancak alanda 11-12 yaşındakilerin de sömürüldüğü gözlenmiştir.

Söz konusu sömürü olaylarıyla ilgili resmi veriler yetersizdir. Resmi veriler güvenlik birimine getirilen çocuklarla ilgili olup, isnat edilen suç türleri fuhuş, zina, ırza geçme, sarkıntılık ve fiili livata olarak gruplandırılmıştır. Söz konusu gruplandırmaların değerlendirme ölçütleri de çok net değildir.

Sorun ciddidir, ivedilikle ele alınıp, önlenmesi gerekmektedir.

Kırsal Alanda Çalışan Çocuklar

Kentsel alanda ortaya çıkan, sanayi ve hizmetler sektöründe yer alan çocuk işçiliğinin yanısıra, kırsal alanda da çocuk işçiliği veya çocuk emeğinin kullanılmasının değişik biçimleri görülmektedir. Ülkemizin değişik bölgelerinde, iş çeşitlerine, mevsimlere, geleneklere, tarımsal üretime bağlı olarak çocuk emeği kullanılmaktadır. DİE 1994 Çocuk İşgücü Anketi sonuçlarına göre, 6-14 yaş arası ekonomik işlerde çalışan 1.008.019 çocuktan 775.714'ü (% 76,9) tarımda çalışmaktadır. Ailesi ile birlikte tarımda çalışan çocukların yanısıra, başkalarının yanında çalışarak aile gelirine katkı sağlayan çocuklar da bulunmaktadır.

Tarımda çalışan çocukların bir kısmı aile işçiliği şeklinde olduğu gibi, başkalarının yanında emeğini kiralamak suretiyle aile gelirine katkı sağlayan çocuklar da mevcuttur. Bu çocukların bir kısmını, sınırlı bir coğrafi bölgede, kırsal alanda ve özellikle yoksul orman köylerinde yaşayan ve yılın yaklaşık 4-5 ayını ailesinden ve köyünden ayrı olarak geçiren, emeğini başkalarına kiralayarak aile gelirine katkıda bulunan çocuklar oluşturmaktadır. Bu çocukların yaşadığı Sinop-Durağan'a bağlı 12 köyde yapılan araştırmalara ait verilere bakıldığında aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır;

- Hane başına ortalama nüfus 7,3 tür. Nüfusun % 40'ı 0-14 yaş arasındadır,
- Okuma yazma oranı kadınlarda % 30, erkeklerde % 50'dir,
- 0-6 yaş arası çocuk ölümleri % 35'tir,
- İçme ve kullanma suyu yetersiz ve sağlıksızdır,
- Tarım arazileri, orman yok edilerek elde edilmiş ve % 97'si dik eğimli ve şiddetli erozyona maruzdur,
- Evlerin çoğu ahşap ve yalıtımsızdır,
- Hayvancılıkta aile başına 4,5 büyükbaş hayvan düşmekte ve bunların % 44'ünü iş hayvanları oluşturmaktadır,
- Hanelerin % 70'inde aktif erkek gücü mevsimlik işçiliğe gitmektedir,

- 9-15 yaş arası erkek çocuklar çobanlık yapmak üzere kiralanmaktadır. Bu süre zarfında günlük çalışma süreleri ortalama 12-15 saat arasındadır.

D. TEMEL SORUNLAR

1. Gelir dağılımında etkili bir düzelme gerçekleştirilememiştir,
2. Zorunlu temel eğitim 8 yıla çıkarılmakla beraber, henüz etkili bir şekilde uygulamaya konulamamıştır,
3. İşsizliği önleyici etkili tedbirler uygulanamamıştır,
4. Eğitimde gelecekle ilgili kaygıları giderecek köklü reformlar yapılamamış ve çıraklık sistemi meslek edinmede eğitimin güçlü bir alternatifi olarak yerini korumaktadır,
5. Yukarıda belirtilen çalışmalar tek tek projeler halinde kalmış, bir bütün olarak ele alınıp devlet politikası olarak uygulamaya konulamamıştır,
6. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışan Çocuklar Bölümü fiili olarak var olmakla beraber, kurumsal yapıya kavuşturulamamıştır,
7. Kız meslek liselerinde öğrencilere kazandırılan meslekler, onların üretime katılmalarını sağlayacak düzeyde değildir,
8. Çocuğun çalışmasını ve kadının evde kalmasını veya ücretsiz aile işçisi olmasını onaylayan kültürel değer yargılarında önemli bir değişiklik gerçekleştirilmemiştir.

3. VIII. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI DÖNEMİNDE (2001-2005) BEKLENEN GELİŞMELER

1. Çocuk çalıştırılan tüm alanların kontrol altına alınması,
2. Tüm bu alanlardaki çalışma şartlarını kontrol edecek yasal düzenlemelerin ve denetim mekanizmalarının kurulması,
3. Tüm kamu görevlilerinin görevleri nedeniyle saptadıkları çalışan çocukları ilgili birime bildirmeleri konusunda gerekli düzenlemelerin yapılması,
4. Çalışan çocuk bilgi ağının kurulması,
5. Bu çalışmaları koordine edecek Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışan Çocuklar biriminin kurumsal yapıya kavuşturulması,
6. Çalışan çocuklarla ilgili yasal düzenlemelerin tamamlanarak yürürlüğe konması,
7. Sekiz yıllık zorunlu eğitimin tam olarak uygulanması ve 11 yıllık zorunlu eğitime geçiş hazırlıklarına başlanması,
8. Çocuk çalıştırılmayacak alanlardaki çocuk işçiliğinin önlenmesi,
9. Asgari çalışma yaşının tüm alanlarda tam olarak uygulanması,
10. Nüfus artış hızındaki bölgelerarası farklılığın giderilmesi,

11. Dengeli ve adaletli bir gelir dağılımının sağlanması,
12. Bütçeden eğitim ve sağlığa ayrılan payın giderek artırılması,
13. Ailelere gelir getirici faaliyetlerin yaygınlaştırılması,
14. Genel eğitim sistemi ile çıraklık ve mesleki eğitimin yeniden yapılandırılması,
15. 182 sayılı ILO Sözleşmesinin onaylanması,
16. Meslek hastalığı ve bağımlılık yapan kimyasallara ait standartların hazırlanması.

4. ULAŞILMAK İSTENEN AMAÇ ve HEDEFLER

A. KISA DÖNEMDE (2001-2005)

1. Çocuk çalıştırılmasının kesinlikle yasak olduğu işlerin belirlenerek, bu alanlarda çocuk çalıştırılmasının önlenmesi,
2. Çocuk çalışmasına izin verilen alanların, işlerin ve işyerlerinin belirlenerek, bu alanlarda çocukların zarar görmeden çalıştırılma koşullarının hazırlanması,
3. Örgün eğitim sistemindeki düzenlemelerle, bu sistem içindeki çocukların eğitimden kopmalarının önlenmesi,
4. Çıraklık ve mesleki eğitim yeniden düzenlenerek, sistem içindeki çocukları zarar görmeden geleceğe hazırlayacak hale getirilmesi.

B. UZUN DÖNEMDE (2001-2023)

1. Çocukların sadece, kişilik ve yeteneklerinin gelişmesine katkıda bulunacak, ekonomik kaygı taşımayacak işlerde çalıştırılması,
2. Eğitim amacı dışında 18 yaşın altında çocuk çalıştırılmasının yasaklanması,
3. 11 yıllık zorunlu temel eğitimin hayata geçirilmesi,
4. Etkin aile planlaması yöntemlerinin uygulanması, ana-babaların çocuk bakımı, yetiştirme, sağlık ve sorunlu çocuklara yaklaşım biçimleri konusunda eğitilmesi.

5. VIII. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI AMAÇ VE HEDEFLERİNE ULAŞILMASI İÇİN ÖNGÖRÜLEN POLİTİKA, STRATEJİ ve FAALİYETLER

A. TEMEL POLİTİKA ve STRATEJİLER

- ◆ Çocukları sokağa, çalışmaya, suça, madde bağımlılığına vb. olumsuz durumlara iten etkenleri ortadan kaldırmaya yönelik devlet politikaları benimsenmeli ve uygulanmalıdır.
- ◆ Çıkarılacak her yasada ve uygulamada çocuğun yüksek yararı öncelikli olmalıdır. "Aile toplumun temeli, çocuk geleceğidir" ilkesinden hareketle çocuk ailesi ile bütün olarak ele alınmalı ve aile bütünlüğünün korunması ve çocuğun aile

ortamında sağlıklı gelişimi konusunda aile ve çocuğa yönelik psiko-sosyal, sosyal ekonomik vb. destek programları yürütülmelidir.

- ◆ Çocuklar, toplumların geleceğinin güvencesi olarak algılanmalı, çocuğun eğitimi ve öğrenimi ön plana çıkarılmalı, eğitim çocuklar için kolay ulaşılabilir ve kaliteli olmalıdır.
- ◆ Aileler ve toplum çocuğun değerini, gelecek için önemini kavradıkları ölçüde, çocuklarını çok genç yaşlarda çalışmanın kötü etkilerinden koruyabileceklerdir. Ayrıca yasal ortamın çocukların yararına oluşabilmesi için, çocukların hakları konusunda bilgi ve bilinç sahibi olmaları gerekir. Bunun için toplumu bilinçlendirmeye yönelik çalışmalar yapılmalıdır.
- ◆ Çocuk çalıştırılması konusunda toplumun medya aracılığıyla bilgilendirilmesi, eğitilmesi ve soruna duyarlı hale getirilmesi sağlanmalıdır.
- ◆ İster bir meslek edinme, isterse aileye katkı için olsun, çocukların çalışma hayatına başlamasının temelinde ekonomik nedenler yatmaktadır. Makro düzeyde sosyal ve ekonomik bozukluğun giderilmesinin yanında, bu sorunların aileler üzerindeki olumsuz etkilerini telafi edici sosyal politika ve sosyal devlet anlayışının gerekleri olan stratejiler izlenmelidir.
- ◆ İşçi örgütleri, özellikle çalışan çocukların sömürüldüğü ve istismar edildiği durumları belgelemek, yaptırım mekanizmalarının etkinliğini izlemek, çalışan çocuklara haklarının neler olduğunu ve bunları nasıl kullanacağı konusunda eğitim vermek, çalışan çocuklarla ilgili yasa ihlalleri konusunda yakınmaları toplamak ve iletmek gibi alanlarda çalışma yapmalıdırlar.
- ◆ Sokakta çalışan çocuklar mesleki eğitime yönlendirilerek ya da meslek edindirme kursları ile vasıf kazandırılarak, ilerdeki yaşamlarında korumalı ve sosyal güvencesi olan işlerde çalışmalarını sağlamaya yönelik politikalar geliştirilmelidir.
- ◆ Özellikle sokaktaki çocuk grupları başta olmak üzere, görevi gereği çocuklarla sık sık karşı karşıya gelen polis ve zabitanın çocuklara yaklaşımlarının daha olumlu olması, yaklaşımın şiddet içeren, rencide edici ve gurur kırıcı olmaması için polis ve zabıtaya yönelik sürekli eğitim verilmelidir.
- ◆ Kanuna uygun olarak veya kanun dışı çalışan çocukların yararlanabilecekleri hukuki danışmanlık hizmetlerinin yaygın bir şekilde kurulabilmesi için mekanizmalar oluşturulmalı ve bunun için barolarla işbirliği yapılmalıdır.
- ◆ İlköğretimde çocuklara verilen iş eğitim dersleri, çocukları iş yaşamına hazırlayıcı programlarla da desteklenmelidir.
- ◆ Çalışan çocukların işe giriş ve periyodik sağlık muayeneleri tüm sağlık kuruluşlarında amacına uygun olarak yapılmalıdır.

- ◆ Ebeveynlerin çocuk sağlığı konusunda gerekli temel bilgileri almaları sağlanmalıdır. Bunun için ulusal ve yerel düzeyde eğitim çalışmaları yapılmalıdır.
- ◆ Ülkemizde çok yüksek olan çocuk ölüm oranlarının düşürülebilmesi için gerekli olan koruyucu-önleyici sağlık hizmetleri yaygınlaştırılmalı ve bu anlamda aile eğitimine önem verilmelidir.
- ◆ Çocukların sosyal güvenlik ve sendikal haklardan yararlanmaları sağlanmalıdır.
- ◆ Sokakta çalışan çocukların iş hayatından çekilmesi için politikalar geliştirip uygulamalar yapılırken, iş hayatından çekilene kadar da iş ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi, sokağın risklerine karşı bilinçlendirilerek risklerden uzak kalmalarının sağlanması ve sekiz yıllık zorunlu temel eğitimden yararlandırılmalarına yönelik ekonomik ve sosyal destek programları uygulanmalıdır. Sokakta çalışan çocukların bu olumsuz koşullardan alıkonulması için, devlet ilgili kurumlarla işbirliği içerisinde önlemler almalıdır.
- ◆ Başlayan ve önemli mesafeler kaydeden ILO/IPEC kapsamındaki çalışmalar, daha da genişletilerek sürdürülmesi konusunda, bu kurumları destekleyici politikalar geliştirilmeli ve ilgili kurumlarının sürdürdüğü projelerin de sürekliliği sağlanmalıdır.

B. YASAL ve KURUMSAL DÜZENLEMELER

1. ILO'nun İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin 138 Sayılı Sözleşmesi, 21 Haziran 1998 tarihinde onaylanmıştır. Sanayi işyerlerinde çalıştırılacak çocukların asgari yaş sınırını belirleyen bu Sözleşmenin hükümleri istisnasız uygulanmalıdır.
2. Türkiye'nin onaylamaya hazırlandığı ILO'nun 182 sayılı Sözleşmesinin 6'ncı maddesinde ifade edilen ve 190 sayılı Tavsiye Kararıyla da desteklenen Acil Eylem Programı, en kısa sürede, işçi, işveren örgütleri ve diğer sosyal tarafların temsilcilerinin de katılımıyla hayata geçirilmesi için adım atılmalıdır.
3. Tüm sektörlerde 15 yaşın altında çalışmayı engellemek ve zorunlu eğitim çağındaki çocukların eğitime devamlarını sağlamak, çocuk çalışmasına kesinlikle izin verilemeyecek alanları belirleyerek, buralarda 18 yaşın altındakilerin çalışmasını önlemek, çocuk işçiliğine koşullu olarak izin verilebilecek alanları ve bu alanlardaki yaşları belirlemek, çocuk işçiliğini izin verilebilecek alanlara kaydırmak, bu işyerlerinin koşullarını düzeltmek, çalışan çocukların teknik ve mesleki eğitimlerini desteklemek, çalışan çocuklar ve işyerleri için sağlık, güvenlik vb. konularda destek sağlamak üzere yasal düzenlemeler yeniden gözden geçirilerek, çocuk çalıştırılan tüm alanları kapsayacak şekilde, sosyal tarafların ve ilgili diğer kesimlerin üzerinde anlaştığı yasa hazırlanarak yürürlüğe konulmalıdır.
4. Çırac öğrenci istihdam edecek işyerlerinde, o mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve iş alışkanlıklarını kazandıracak makina ve teçhizata sahip olma şartı aranmalı,

bu şartlara sahip olmayan işyerlerinde çırak öğrenci istihdamına izin verilmemesi sağlanmalıdır.

5. Meslek standartları iş analizine dayalı olarak belirlenmeli, çıraklık ve meslek eğitiminde uygulanacak eğitim programları bu standartlara uygun olarak hazırlanmalıdır.
6. 3308 sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanununda çıraklık eğitimi sisteminin sorunlarını giderecek değişiklikler bir an önce yapılmalı ve bu konuda meslek kuruluşlarının ve iş hayatının görüşü mutlaka alınmalıdır.

C. FAALİYETLER

- Polis ve zabıta birimleri içinde sosyal hizmet uzmanı, psikolog gibi meslek elemanlarının görev yaptığı sosyal servisler kurulmalıdır.
- Çocukların sokağın ve iş yaşamının olumsuz etkilerinden korunabilmeleri için, onların risklere karşı bilinçlendirilmesi ve asgari sekiz yıllık zorunlu temel eğitimden yararlanmalarını desteklemek üzere Sokaklarda Çalışan Çocuklar Merkezleri belediyelerde yaygınlaştırılmalıdır.
- Çalışan çocukların boş zamanlarında enerjilerini olumlu yöne kanalize ederek, sağlıklı bir şekilde eğlenme ve dinlenmelerini sağlamak amacıyla, özellikle küçük sanayi siteleri ve organize sanayi bölgelerinde sosyal tesisler kurulmalı ve bu tesislerde sosyal hizmet uzmanları istihdam edilmelidir.
- Belediyeler tarafından fakir, muhtaç, özürlü çocuk, aile gibi gruplara hizmet üreten birimler oluşturularak işler hale getirilmelidir.
- Çocuk işçiliğini önlemede özellikle ailenin eğitimi önem taşımaktadır. SHÇEK'e bağlı Toplum Merkezleri aracılığı ile çalışan çocukların ailelerine ulaşılarak eğitimler verilmelidir.
- Çalışan çocuklarla yüz yüze olan tüm ilgililer ve görevliler, çalışan çocuklar ve onlarla iletişim konusunda eğitilmelidir.
- Sokaklarda cinsel istismara uğrayan ve fuhuş sektöründe çalıştırılan çocuklarla ilgili olarak;
  - Cinsel istismara uğrayan çocuklarda aynı zamanda madde bağımlılığının da yaygın olduğu gerçeğinden hareketle, bu çocuklar için hizmet verecek AMATEM benzeri merkezlerin sayısı artırılmalı,
  - Bu çocuklarla ilgilenen polis ve diğer görevliler eğitilmeli,
  - Sokakta fuhuş sektöründe çalışan/çalıştırılan kız çocukları için yatılı hizmet verebilen, eğitilmiş kişilerin çalıştırıldığı istasyonlar kurulmalı ve bu çocuklar için eğitim programları ve meslek edinmelerini sağlayacak kurslar düzenlenmeli,
  - Zührevi hastalıklar hastanelerinin imajı değiştirilerek, gitmekten çekinilen bir yer olmaktan çıkarılmalı,

- Bu çocuklara madde bağımlılığına karşı tedavinin yanı sıra psikolojik destek de sağlanmalı, aile ilişkilerinin yeniden oluşturulması için çaba sarf edilmelidir.

D. İZLEME-DEĞERLENDİRME KRİTERLERİ ve MEKANİZMALARI

- Çalışan çocuklarla ilgili olarak oluşturulmuş Danışma Kurulu, Ulusal Yönlendirme Kurulu gibi mekanizmalar bulunmaktadır. Bu mekanizmaların kurumsallaşması sağlanmalıdır.
- Çalışan çocuk bilgi ağı hayata geçirilmeli, çalışan çocuklarla ilgili tüm kesimler arasında etkili ve verimli bir işbirliği sağlanmalıdır.

6. DİĞER ÖNERİLER

Raporun oluşmasına katkıda bulunan sosyal taraflar, yukarıda belirtilen öneriler konusunda görüş birliğine varmışlardır. Ancak, bazı öneriler üzerinde sosyal tarafların farklı görüşleri olduğundan, bu önerilerin ayrı bir başlık altında öneren kuruluşun adına yazılması kararlaştırılmıştır.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı-Çalışan Çocuklar Bölümü

- Çalışma hayatında asgari yaş kademeli olarak artırılmalıdır.
- Çalışan çocuklar, çalıştırılma koşulları, çalıştırıldıkları ortamlar gibi konular hakkında kesin bilgiler edinebilmek için DİE tarafından amacına uygun, kullanılabilir istatistikler hazırlanmalıdır.
- DİE Hanehalkı İşgücü Anketi istihdam tablolarında yer alan 12+ yaş, 15+ yaş olarak değiştirilmelidir.
- TSE tarafından halen işyerlerinde kullanılan meslek hastalığı ve bağımlılık yapan kimyasallara ait limit değerler gözden geçirilerek, riski ortadan kaldıracak şekilde yeniden saptanmalı, yeni kullanılmaya başlananlar için de kullanıma girmeden bu değerler saptanarak, üretim ve ithalatının buna göre belirlenmesi sağlanmalıdır.

Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu

- Öncelikle 3308 sayılı Kanunun kapsamı dışında kalan 1 milyon civarında çalışan çocuğu sistem içine alacak düzenlemeler yapılmalıdır. Bunun için 3308 sayılı Kanun kapsamında bulunmayan meslek dalları en kısa zamanda kapsam içine alınarak, burada çalışan çocuklar yasanın getirdiği sosyal güvenlik ve öğrencilik haklarından faydalandırılmalıdır.
- Üç yıldan daha kısa sürede öğrenilebilecek meslekler bakımından çıraklık eğitim süresinin daha kısa olarak belirlenmesine imkan tanınmalıdır.
- Çırakların içinde buldukları çıraklık eğitim sistemiyle, örgün eğitim sistemi arasında yatay ve dikey geçişlere imkan verecek düzenlemeler yapıp, bu konuda gençler bilgilendirilmelidir.

- Çıraklık sistemi dışında kalan çırakları sistem içine çekebilmek amacıyla, çırak çalıştıran işverenleri teşvik edici yönde tedbirler alınmalıdır. Bu çerçevede, eğitime devam eden kalfaların hastalık, iş kazaları ve meslek hastalıkları sigorta priminin devlet tarafından ödenmesi için gerekli yasal düzenleme yapılmalıdır. Çırakların barınma ve beslenme ihtiyaçları başta olmak üzere, her türlü sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzenlemeler yapılmalı, yatılı çıraklık eğitim sistemi oluşturulmalıdır.
- Çıraklık, Mesleki ve Teknik Eğitimi Geliştirme ve Yaygınlaştırma Fonunun yönetiminde, meslek kuruluşları temsil edilmelidir. Bunun için Fon Yönetmeliğinin 5'inci maddesi yeniden düzenlenmelidir. Bu fonda biriken kaynakların en az 1/3'ü çıraklık eğitiminin geliştirilmesine ayrılmalıdır.
- En az 3 yıl süreli düzenli bir çıraklık eğitimi ile yine en az 3 yıl süreli bir ustalık eğitimini tamamlamış olan kalfa ve ustaların bu eğitimleri 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu çerçevesindeki istihdamda dikkate alınmamaktadır. Bu durum çıraklık eğitimi olumsuz yönde etkilemektedir. Bu konuda düzenleme yapılarak eşitsizlik giderilmelidir.
- İşverenlerin aradıkları çırak öğrenciyi, çırakların da kendilerine uygun eğitim yerini bulmalarına yardım amacıyla, il ve ilçeler bazında İş ve İşçi Bulma Kurumu, Milli Eğitim Bakanlığı ve meslek kuruluşlarının işbirliği ile mesleki rehberlik ve danışmanlık birimleri kurulmalıdır. Bu birimlerde mesleki rehberliğin yanı sıra iş ve işçi bulma hizmetleri de yürütülmelidir.
- TESK tarafından oluşturulan denetim modeli, ilgili diğer kuruluşlar tarafından da desteklenmelidir. İşyeri denetleme ve danışmanlık grupları, TESK'in örgütlenme ağı içindeki oda, birlik ve Konfederasyon bünyesinde oluşturulan ve bağlı işyerlerinin, oda üyesi olan esnaf ve sanatkarlar tarafından çıraklık eğitimi yapılmasına uygun olup olmadığını denetleme ve bu konuda küçük işletmelere danışmanlık hizmeti sunma amacını taşıyan birimlerdir. Bu gruplar hem iş müfettişleri, hem de mesleki eğitimciler ile doğrudan ilişkili çalışmalıdır.

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu

- Çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi IPEC kapsamında işverenlerin de desteği ile gerçekleştirilen, çalışan çocuklara doğrudan hizmet götürmeyi sağlamak üzere, çalışan çocukların yoğun olduğu bir sanayi sitesi olan Pendik Sanayi Sitesinde, çalışan çocuklara sağlık, eğitim ve iletişim alanlarında destek veren "TİSK-MODELİ" "Çalışan Çocuk Bürosu" Türkiye genelinde organize sanayi bölgelerine yaygınlaştırılmalıdır.
- Çocuklarla kurulabilecek duyarlı ve etkili bir iletişim ile verilecek sağlık, eğitim ve rehberlik hizmetleri, onların gelecekte bilinçli birer birey olmalarında önemli rol oynayacaktır. Bu kapsamda kurulacak "Çalışan Çocuk Büroları" yoluyla çalışan çocuklara sağlık, eğitim ve rehberlik hizmetleri, yetişkin işçilere ve işverenlere de danışmanlık hizmeti verilmelidir.

- Çocuk işçiliğinin önlenmesi açısından yaptırım uygulanmasından ziyade, ilgililere danışmanlık ve bilgilendirme hizmeti sunulması önem taşımaktadır.
- Çocukların çalışma hayatı içinde bulunmaları, ancak gördükleri eğitimin uygulamaya dönük çalışmaları (staj) kapsamında ise amaca uygundur.
- İster işkoluna, ister çevresel faktörlere bağlı olsun, ruhsal ve fiziksel gelişmeleri risk altında bulunan çocuklar, sadece ebeveynlerinin değil, tüm toplumun sorumluluğu alanındadır.
- Çocuk işçiliğine karşı etkin bir faaliyet, eğitim temelinde sorunun bütününe yönelik tedbirlerin hayata geçirilmesi, hükümet ve toplumun tüm kesimlerini içine alan geniş bir işbirliği ortamının yaratılmasını gerektirmektedir.
- İşyerlerine müeyyideci bir bakış açısıyla yaklaşma yerine, onları işbirliği devresine dahil etmek daha makul bir yoldur. Çocuk işçiliği sorununun yasal düzenlemelerle ve sosyal yükümlülüklerde artışla halledilebileceğini sanma yanılgısı ise sadece yeni sorunlara neden olacaktır. Bu itibarla, OECD ülkelerindeki uygulamalar ışığında, aşağıdaki politika ve tedbirler uygulanmalıdır:
  - İşyerlerinin vergi ve sosyal güvenlik yükümlülükleri makul seviyelere indirilmelidir.
  - Çalışma hayatına ve istihdama ilişkin karmaşık ve bezdirici bürokratik işlemler basitleştirilip, kolaylaştırılmalıdır.
  - SSK hizmetleri sanayinin yoğun olduğu bölgelerde girişimcinin ayağına götürülmeli, hizmet büroları açılmalıdır.
  - Çalışma mevzuatı esnekleştirilmelidir.
  - Çalışan çocuklara ve KOBİ işverenlerine gerekli eğitim, sağlık ve danışmanlık hizmetleri götürülmelidir.

KAYNAKLAR

1. 1997 World Population Data Sheet, Population Reference Bureau Washington/USA
2. DİE 1994 Çocuk İşgücü Anketi
3. DİE Hane Halkı İşgücü Anketleri
4. ILO/IPEC Proje Çalışmaları
5. KÜNTAY, Esin; "1999 İstanbulda Soskak Çocukları: 1963-1998 Arasında Bir Değerlendirme" *Cumhuriyet ve Çocuk II. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi*, Yayına Hazırlayan: Bekir ONUR, Ankara s. 570-580.

Raporu Hazırlayan ve Katkıda Bulunanlar

Filiz ANIK	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışan Çocuklar Bölüm Başkanı
H. Osman BİLGİN	Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı Ankara Soksaklarında Çalışan Çocuklar Merkezi
Zehra KAYA	TESK
Zübeyde ÇELEBİOĞLU	TİSK
Selma ÇOBAN	DİSK
Özcan KARABULUT	TÜRK-İŞ
Prof. Dr. Esin KÜNTAY	MSÜ Fen Edebiyat Fakültesi
Hakan ACAR	H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu

ÇOCUK VE İLETİŞİM

ÖZET

Günümüz toplumları, televizyonsuz yaşayamayan, televizyon ile uyanan, televizyon ile hareket eden ve televizyon dilini konuşan bir yapıya dönüşmüştür. Televizyon yayınlarının sayıca çok fazla ve her an program seçme imkanının var olması, evde bireyler arası iletişimi ve duygu alışverişini de azaltmaktadır.

Türkiye'deki aile bireyleri, her gün beş saatten birini ve uyku dışında ise üç saatten birini televizyon seyrederek geçirmektedir. Bununla birlikte, ebeveynlerin büyük çoğunluğu çocuklarının televizyon izleme faaliyetlerine karışmamakta, onları bu konuda yönlendirmemektedir.

Ülkemizde Anayasanın 133'üncü maddesinin değiştirilmesi ile yayınlarına imkan tanınan özel radyolar, günümüzde sayıca 1176'ya televizyon kanalları ise 260'a ulaşmıştır. Eskiden sadece TRT yayınlarını denetleyen Radyo Televizyon Yüksek Kurulu, 20.04.1994 tarihinde 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkındaki Kanunun kabul edilmesi ile Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) şekline dönüştürülmüş ve 3984 sayılı Kanuna bağlı olarak çıkarılan yönetmelikler ile de bütün radyo ve televizyon yayıncılarının uymak zorunda olduğu kuralları belirleyerek, yayınları kontrol etmek görevini üstlenmiştir. Belirtilen Kanun ve yönetmeliklerde çocukların ve gençlerin yayınların zararlı etkilerinden korunabilmesi için çok çeşitli sayıda kural yürürlüktedir. Fakat bugün için bu yayın kuruluşlarının hepsinin hassasiyetle kontrol edilmesi personel sayısı ve teşkilatlanma yetersizliği nedeni ile mümkün olamamaktadır.

Televizyon dünyasında genellikle şiddet, magazin, politika gibi konular abartılırken, eğitim, sağlık ve aile gibi konular küçümsenmektedir. Televizyonun *prososyal davranış geliştirme gibi olumlu etkilerinin yanında, şiddete eğilimde artma, şişmanlık, bilişsel öğrenmeyi olumsuz etkileme, pasiflik ve kopukluk, hayal ve gerçeği ayırt etmede zorlanma, dünyayı algılamada bozulma, tüketim sömürüsü, ilaç, alkol ve sigara alışkanlığı gibi birçok olumsuz etkileri de vardır.*

Kısa Dönemde (2001-2005) Ulaşılmak İstenen Amaç ve Hedefler

1. RTÜK tarafından, yazılı ve görsel medyanın çocuklar üzerindeki zararlı etkileri konusunda, Türkiye çapında bilimsel araştırmaların yapılması ve halka duyurulması,
2. RTÜK, radyo ve televizyon yayınlarının yayın ilkelerine ve uluslararası anlaşmalara uygunluğunu incelerken, sonuçların *yıllık radyo ve televizyon kanal kredilendirmesi* olarak topluma açıklanması ve hatalı uygulamaların caydırıcılık kazanmasının sağlanması,
3. Küçükleri korumak için RTÜK bünyesinde çocuk psikolojisi veya pedagojisi ve aile ve çocuk konusunda uzmanlar ile basın hukuku veya çocuk yasaları alanında uzmanlaşmış hukukçular istihdam edilmeli,

4. RTÜK tarafından çocuklar için zararları asgariye indirmek üzere “strateji planı” hazırlanmalı, Kurul ödüllendirme, uyarı ve para cezası uygulama konusunda yetkilendirilmeli,
5. Küçüklerin gelişimine zarar verebilecek programlar tüm kanallarda aynı *şifreli veya sesli bir ikaz* verildikten sonra ve geç saatlerde yayınlanması.
6. Ülke çapında (medya sahipleri ile program sorumluları ve yapımcılar da dahil) “Medyanın Topluma Etkileri” konulu konferanslar, seminerler, paneller düzenlenmesi, broşürler hazırlanması,
7. 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkındaki Kanun, Yönetmelikler ve ALO RTÜK 178 danışma hattının medya yardımı ile halka tanıtılması,
8. Yazılı ve görsel medyanın bağlı olduğu basın birlikleri, cemiyetler ve kuruluşların RTÜK İletişim Dergisine abone olmaları ve bu haberlerin kendi yayın kurullarınca halka duyurulmasının sağlanması,
9. Okullarda verilen derslere “Medyanın Etkileri” konusunun eklenmesi,
10. Ailelere yönelik hazırlanan dizi filmlerde doğru sağlık uygulamalarına ve toplumun eğitimine yer verilmesi (Anne sütünün önemi, enfeksiyonlardan korunma, el yıkama, aşılama, iyotlu tuz kullanımı, sigara-alkol-uyuşturucunun zararları, trafik kuralları, ormanın önemi gibi),
11. Radyo ve Televizyonlarda Türkçenin Kullanımı Projesi sonuçlandırılarak, buna göre alınması gereken tedbirlerin ve yasal düzenlemelerin belirlenmesi,
12. İnternetin denetlenmeye başlanmasıdır.

Amaç ve Hedeflere Ulaşılması İçin Öngörülen Politika, Strateji ve Faaliyetler

Televizyon kanallarının kendi içlerinde de denetleme kurulları oluşturulmaları ve haftalık-aylık yaptıkları eğitim programlarını bildirmeleri sağlanmalıdır.

Bunun yanısıra;

- Çocukların günlük toplam televizyon izleme süresi iki saat ile kısıtlanmalıdır. Anne-babalar, çocuklarına kendi hayatları ve toplumsal değerleri ile televizyon dünyası arasındaki farkı öğrenmelerinde yardımcı olabilmek için çocukları ile birlikte televizyon izlemelidirler. Çocuğun kendi odasında izlediği programlar aileleri tarafından izlenmeyeceği için çocuk odasında televizyon bulunmamalıdır. Çocukların kontrol altında olmadıkları zaman diliminde televizyon izlemelerini önlemek için teknik formüller geliştirilmelidir.
- Çarpık cinsellik, uygunsuz şiddet, sigara, alkol ve ilaç kullanımı görüntüleri içeren sinema, müzik programları ve klip CD'lerinin eve alınması engellenmelidir.

- Medya sorumluları, program yapımcıları ve senaryo yazarları, toplum eğitimini artıran, şiddet-tüketim-uyuşturucu madde özentisi içermeyen programlar yapmaları ve yazılar yazmaları konusunda teşvik edilmelidir. Bu yönde çalışan televizyon kanalları ve yapımcılara kamuya açık programlarda teşvik ödülleri verilmelidir.
- Medyanın toplum üzerine etkilerini ve korunma yöntemlerini içeren broşürler, duvar reklamları hazırlanmalıdır.
- Televizyon yayınlarını gösteren program dergilerinde programlardaki şiddet dereceleri belirtilmelidir. Aynı zamanda program yayınlanırken yine bu derecelendirme ekranda yer almalıdır.

1. GİRİŞ

Günümüzde aile, okul, çevre ve medya, çocuğun düşünce ve davranışlarını şekillendiren en önemli öğelerdir. Çocuk bütün edimlerini bu öğelerle kurduğu iletişimlerle sağlar. Hakkında hiçbir şey bilmediği dünyayı ve yaşam tarzını, doğuştan bahşedilmiş duyuları ile algılayarak öğrenmeye çalışır. Büyük bir taklitçidir. Gördüğü her şekli ve hareketi hafızasına geçirir. İlk gördüğü değişik insanlar, hareketli ve renkli şekiller onu cezbeder. Her şeyi öğrenme tutkusunu nedeni ile çok kısa zamanda televizyon ekranının devamlı takipçisi olur.

2. MEVCUT DURUM ve SORUNLAR

Yazılı, sözlü ve görüntülü medya çağdaş yaşamın kaçınılmaz bir parçası olup sosyo-ekonomik, yerleşim, kültürel, cinsiyet farklılıkları dinlemeksizin izleyiciler arasında ortak bir görüşün ortaya çıkışında temel bir rol oynamaktadır. Medyanın yeni bilgiler kazandırma, bireylerin hiçbir zaman göremeyecekleri mekanları ve olayları evin oturma odasına kadar getirme özelliği vardır.

Türkiye'deki ataerkil aile tipi, çocuğun model alacağı bireyleri tanıdığı ortak yaşam, otorite ve güç kavramlarını öğrendiği ortamdır. Ailenin ekonomik durumu, fertlerin eğitim seviyeleri, sosyal yaşantıları, çevrenin tutum ve davranışları, okul öncesi ve sonrasındaki arkadaşları ve öğretmenleri ile kurduğu iletişim onun geleceğini belirler.

Okul öncesinde ve okul çağında seyredilen televizyon ve dinlenen radyo yayınları ile çocuğa alınan dergi ve kitaplar, onun fikri gelişmesinde katkısı olabilecek etkenlerdir. Bütün bu konularda anne-baba ve öğretmeni tarafından yapılacak yönlendirmeler çocuğun zararlı fikirlerden olabildiğince az etkilenmesini, zihinsel ve ruhsal gelişmesini sağlıklı olarak tamamlamasını sağlayacaktır.

Günümüz toplumları televizyonsuz yaşayamayan, televizyon ile uyanan, televizyon ile hareket eden ve televizyon dilini konuşan bir yapıdadır. Televizyon yayınlarının sayıca çok fazla ve her an program seçme imkanının var olması, evde kişiler arası iletişimi ve duygu alışverişini azaltmaktadır.

Türkiye'de Televizyon

TNSA-98 verilerine göre, Türkiye'de hanelerin % 91,4'ünün en az bir televizyonu, % 10,9'unun video cihazı, % 4,2'sinin bilgisayarını bulunmaktadır. Aile Araştırma Kurumu tarafından 1995 yılında yapılan "Türkiye'de Televizyon ve Aile" araştırmasına göre, ülkemizde her kişinin bir yılın % 19'unu televizyon izlemekle, % 33'ünü uyumakla, % 33'ünü çalışmakla ve % 14'ünü bunların dışındaki faaliyetlerle geçirmektedir. Başka bir deyişle, Türkiye'deki aile bireyleri, her gün beş saatten birini ve uyku dışında ise üç saatten birini televizyon seyrederek geçirmektedir. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nun 1997 yılında yapılan çalışmasında, ülkemizdeki çocukların hafta içerisinde günde ortalama 3 saat 10 dakika, hafta sonlarında günde ortalama 3 saat 53 dakika, bir haftada ise toplam 23 saat 37 dakika televizyon izlediği saptanmıştır. Çocukların % 64'ünün ailesiyle birlikte televizyon izledikleri, % 58'inin izleyecekleri programları kendilerinin seçtiği, % 43'ünün

televizyonda gördükleri hakkında ailesi ile bazen konuştuğu, % 30'unun hiç konuşmadıkları belirlenmiştir. Sonuç olarak, ebeveynlerin büyük çoğunluğu çocuklarının televizyon izleme faaliyetlerine karışmamakta, onları bu konuda yönlendirmemektedirler.

Eskiden sadece TRT yayınlarını denetleyen Radyo Televizyon Yüksek Kurulu, 20.04.1994 tarihinde 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkındaki Kanunun kabul edilmesi ile Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) şekline dönüştürülmüş ve 3984 sayılı Kanuna bağlı olarak çıkarılan yönetmelikler ile de bütün radyo ve televizyon yayıncılarının uymak zorunda olduğu kuralları belirleyerek, yayınları kontrol etmek görevini üstlenmiştir. Günümüzde özel radyolar sayıca 1176'ya televizyon kanalları ise 260'a ulaşmıştır. Belirtilen Kanun ve yönetmeliklerde, çocukların ve gençlerin yayınların zararlı etkilerinden korunabilmesi için çok çeşitli kurallar bulunmaktadır. Bununla birlikte, bugün için bu yayın kuruluşlarının hepsinin hassasiyetle kontrol edilmesi, personel sayısı ve teşkilatlanma yetersizliği nedeni ile mümkün olamamaktadır.

Yapılan incelemeler, özel yayın kuruluşlarının çocuklar için yeterli eğitim programları hazırlamadığını, bu çerçevede yayınlanan çizgi filmlerin de pedagojik yönden kontrol edilmediğini ortaya koymaktadır. Özel yayın kuruluşlarında ticaretin ön planda tutulması, yayın personelinin tecrübesizliği, kendi denetim sisteminin kurulmamış olması ve izlenme kaygısı nedenleri ile yayın kurallarına yeterince uyulmadığı görülmekte ve RTÜK tarafından uygulanan yaptırımlar da hataların devam etmesini önleyememektedir. Türkiye'de radyo ve televizyon yayınlarının çocuklar ve gençler üzerindeki etkilerini inceleyen yeterli sayıda bilimsel araştırma bulunmamaktadır. Televizyon kanallarında sıkça yer alan haber program, film, reality show gibi programların çocukların ve gençlerin ruhsal ve zihinsel gelişmelerinde zararlı etkileri olduğu, çocukların haftada 107, bir yılda 5590 şiddet sahnesi ile adete bombardımana tutulduğu görülmektedir.

Günümüzde ulusal basında 30 gazete, 36 dergi, yerel basında ise 800 gazete yayınlanmaktadır. TNSA-98 kapsamında kadınların % 32'sinin, eşlerinin ise % 61'inin haftada en az bir kere gazete ve dergi okudukları görülmektedir.

Türk televizyon dünyasının içeriği

Dış dünyanın gerçekleri televizyon dünyasının gerçeklerinden farklıdır. Televizyon dünyasında genellikle şiddet, magazin, politika gibi konular abartılırken, eğitim, sağlık ve aile gibi konular küçümsenmektedir. Aile Araştırma Kurumu'nun "Türkiye'de Televizyon ve Aile" çalışmasına göre, Türk televizyon dünyasında en fazla vurgulanan olgunun şiddet (% 62) ve suç (% 48) olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunları sözlü ve fiziksel cinsellik (heteroseksüel ilişki % 58, cinsellikle ilgili sözler ve görüntüler % 36), ölüm (% 33) ve alkol kullanımı (% 32) izlemektedir.

Müzik kanalları ve kliplerin içerik analizinde % 75'inde cinsellik, % 56'sında şiddet ve çoğunda da cazip hale getirilmiş alkol ve sigara kullanımı saptanmıştır.

Televizyonun Çocuk Üzerine Etkileri

Çocuk için televizyon, evde vakit geçirtme ve eğlendirme görevini üstlenmektedir. Hatta televizyona küçük bebekler için uyutma ve avutma gibi bakım görevleri bile yüklenmektedir. Televizyonun evde birçok rolü üstlenmesine rağmen, çocukların aşırı ve hatalı izlemeleri, onların fiziksel ve ruhsal sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir.

Televizyon ve Cinsellik

Günümüzde ana-babalar çocuklarına yetersiz cinsel eğitim vermekte, doğum kontrol yöntemleri ve doğru cinsellik hakkında çok az konuşmaktadırlar. Bu nedenle, günümüzde, medya çocuklar için adeta cinsel eğitim kaynağı olmuştur. Bunun yanında, televizyon anormal cinsellik (homoseksüalite, fuhuş) için de önemli bir kaynak oluşturmakta, cinsellikle ilgili yayınlarda üreme sağlığı ve aile planlaması ile ilgili doğru bilgiler çok az yer almaktadır. Cinsellik medyada kar ve reklam amacı ile basitleştirilmekte, arabadan şampuan reklamına kadar her yerde kullanılmaktadır.

Televizyon ve Şişmanlık

Televizyonda gıda maddelerinin yaygın tüketimi gösterilirken, karakterlerin % 88'i ince veya normal yapıdadır. Televizyonda yiyecek mutluluk kaynağı olarak gösterilmekte, ama besin maddeleri nadiren açlığı gidermek için kullanılmaktadır. Televizyon, çocuğun enerjisini boşalttığı spor ve oyun gibi fiziksel aktivitelerin yerini almaktadır. Televizyon izlerken çocuğun pasif olması, reklamı yapılan yüksek kalorili ve düşük besin değerine sahip yiyeceklerin fazla tüketilmesi, programlarda vurgulanan sağlıksız (atıştırma) beslenme alışkanlıklarının edinilmesi şişmanlığa neden olmaktadır.

Televizyon ve Şiddet

Türk televizyonlarında, şiddet ve saldırganlık sıklığı dünya televizyonları ile aynı düzeydedir. Ülkemizde 1995 yılında yapılan “Türkiye’de Televizyon ve Aile” çalışması, bir haftalık programlarda yer alan olguların % 62’sinin az ya da çok bir şiddet eylemi içerdiğini göstermektedir. Kaza ve doğal afet türünden şiddet oranı % 14, suç kapsamında olan şiddet eylemi % 32, tabancalı şiddet eylemi % 17, diğer silahları kapsayan şiddet eylemi ise % 22’dir. Şiddeti en açık haliyle görsel bir malzeme haline getiren “reality show” gibi televizyon programlarının ülkemizde en fazla 12-19 yaş grubu tarafından izlendiği belirlenmiştir. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu’nun “Televizyon Yayınları Şiddet ve Çocuk” adlı kamuoyu araştırması, çocukların televizyon izleyebileceği saatlerde şiddet kullanmaya özendirici programlar yayınlandığını, şiddet görüntülerinin daha çok yabancı film ve çizgi filmlerde yoğunlaştığını ve bu görüntülerin çocukları çok fazla etkilediğini ortaya koymuştur.

Televizyondaki şiddet sıktır, mantıksızdır, etkilidir. Saldırgan davranışlarda bulunanlar cezalandırılmamakta, hatta ödüllendirilmektedir. Şiddet, kahramanlar tarafından uygulandığı gibi, kötü karakterler tarafından da uygulanır. Şiddet, sabır, görüşme ve uzlaşmaya gerek duymadan çabuk ve etkili bir şekilde biter. Ayrıca televizyonlarda şiddetin fiziksel ve psikolojik etkileri çok seyrek olarak

gösterilmekte; acı, üzüntü, pişmanlık gibi şiddetin sonucu olan duyguların önemsiz olduğu izlenimi verilmektedir. Televizyonda şiddet sonuçlarının olmayışı ve şiddet kullanımı ile zorlukların hızla halledilmesi, çocukların sorunlar karşısındaki ilk stratejilerinin şiddet olmasına neden olmaktadır.

Kanada ve Amerika'da televizyonun kullanımından 10-15 yıl sonra adam öldürme oranlarının iki kat arttığı görülmüştür. Öldürme oranlarındaki artış, televizyon kullanımının erken başladığı kentlerde, kırsal kesimden daha önce gözlenmiştir. Bununla karşılık, televizyon kullanımının yasak olduğu Güney Afrika'da bir artış gözlenmemektedir.

Araştırmalara göre, çocuklar ve gençler sentez yapamamakta, filmlerdeki olayları o anda oluyor, hatta kendi başına gelmiş gibi hissedip endişeye kapılmakta, izledikleri tabii afetlerin, trafik kazalarının, cinayet sahnelerinin, yangın, kavga, soygun, silahlı çatışma, uyuşturucu kullanımı ve intihar görüntülerini beyinlerinde depo etmekte, hayal etmekte, sonuçta kaba kuvvet üzerine kurulmuş olduğunu sandığı bu yaşamdan korkmakta, kendisini bir köşeye sıkıştırılmış hissedebilmektedir. Şiddetin tekrarlanması ve beynine yerleşmesi ile zamanla bu olayların mağdurlarına karşı duyarsızlaşmakta, acımasız hale gelmekte, kendinde iyi ve kötü değer yargıları tam gelişmediği için hırçın ve saldırgan olabilmekte, çoğu kez hayal mahsulu olan bu örnekleri arkadaşlarına, hatta ailesine uyarlayabilmektedir.

Yalan söylemek, hırsızlık yapmak, kavga etmek, okuldan kaçmak, otoriteye karşı direnç göstermek, küfür ve şiddet içeren konuşmalar yapmak, çocukluk dönemindeki şiddetin etkilerini gösteren en tipik özelliklerdir.

Televizyonun Diğer Etkileri

- *Prososyal davranış geliştirme:* Özellikle uygun özellikte hazırlanan programlar ile, gelişmekte olan ülkelerde televizyonun kelime haznesinde ve genel kültürde olumlu etki yaptığı bildirilmiştir. Aile Araştırma Kurumu'nun yaptığı çalışmada da benzer sonuçlar saptanmıştır. Başka bir çalışmada ise, günde iki saatten fazla televizyon izlemenin okuma başarısını olumsuz etkilediği saptanmıştır. Çocuğun okul başarısının ailenin televizyon seyretmesini kontrol etmesi ile artırıldığı bulunmuştur.
- *Bilişsel öğrenmeyi olumsuz etkileme:* Televizyonun içerdiği programa göre kişisel görüşü artırma ve okula hazırlama gibi olumlu etkilerin yanı sıra, çeşitli olumsuz etkileri de vardır. Kişisel deneyimle öğrenme süreci bozulmaktadır. Çok televizyon izlemek bilişsel yetenek ve motivasyonu olumsuz etkilemektedir.
- *Pasiflik ve kopukluk:* Televizyon ekranının asıl tehlikesi, yarattığı davranışta değil, engellediği davranışlardır. Televizyon oyun, uyku, aile ilişkileri, ev dışı uğraşlar, okumak ve fiziksel aktiviteler gibi uğraşlarla geçen süreleri azaltmaktadır. Televizyonun aile içi iletişimi azalttığı ve bu durumun özellikle çocukları olumsuz yönde etkilediği öne sürülmektedir. Fazla televizyon seyretmek, özellikle çocukları pasif, dünyadan kopuk hale getirmektedir.

- *Hayal ve gerçeği ayırt etmede zorlanma:* Genç suçluların vurdukları insanı gerçek yaşamda bir insan olarak algılamadıkları, tanıdıkları şahsa değil bir nesneye ateş ettiklerini göstermektedir.
- *Dünyayı algılamada bozulma:* Televizyon, hayatı, hızlı arabalar, süslü restoranlar, zayıf, çekici bayanlar, yakışıklı ve güçlü erkekler, gizli güçler şeklinde sunmaktadır.
- *Tüketim sömürüsü:* Mutluluk reklamlarda sunulan ürünlerin tüketiminden geçmektedir.
- *İlaç, alkol ve sigara alışkanlığı:* Sigara ve içki reklamlarının adolesanlarda sigara ve içki tüketimini artırdığı gözlenmiştir. Sözlü ve yazılı basındaki sigara reklamlarının, sigara içen adolesanların üçte birinden sorumlu olduğu saptanmıştır.

Riskli davranışta (cinsel ilişki, sigara içimi, alkol kullanımı, ilaç bağımlılığı, hırsızlık, dolandırıcılık) bulunan adolesanların, diğerlerine göre televizyonda müzik programlarını ve sinemaları daha sık izledikleri belirlenmiştir.

Ülkemizde televizyon yayınları ile büyüyen 1968 yılından sonraki ilk kuşak o yıllarda bir tek TRT'nin yayın yapması ve TRT'nin kamu anlayışı ile hizmet vermesi nedeni ile, medyanın zararlı yanından pek etkilenmemiştir. Günümüzde durum farklı olup, özel yayınlar nedeni ile ikinci televizyon kuşağına olabilecek etkilerin çok iyi araştırılması, konu üzerinde hassasiyetle durulup, çocukların ve gençlerin medyanın zararlı etkilerinden korunması için etkin önlemlerin alınması gerekmektedir.

İfade ve haberleşme özgürlüğünün gerçekleşmesinin bir yolu olan televizyon yayıncılığında Avrupa ülkeleri arasında ilke/esas ve uygulamalarda birlik ve beraberliği sağlamak üzere Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi hazırlanmıştır. 3984 sayılı Kanun'da Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesinde yer alan ana ilkelerin hemen hepsi bulunmaktadır. Buna göre, üye devletler küçüklerin korunmasını garanti altına almak için gerekli önlemleri almak zorundadır. Bununla birlikte, Türkiye genelinde 22 ilde yapılan RTÜK "Türkiye Televizyon Yayınları Kamuoyu Araştırması" sonuçlarına göre, araştırmaya katılanların yaklaşık % 80'i, televizyonlarda çocukların fiziksel, duygusal ve cinsel istismarına yönelik ve şiddet, zararlı madde bağımlılığını özendirici yayın yapıldığını belirtmişlerdir.

Çeşitli ülkelerdeki düzenleyici kuruluşlar, kendi yaptıkları veya üniversitelere yaptırdıkları araştırmalar sonucu, televizyonda şiddet gösterimi konusunda kendi ülkelerinin özellikleri için en uygun olan sistemi getirmeye çalışmışlardır. Belçika, küçüklerin korunmasını garanti altına almak için "Radyo ve Televizyon İzleme ve Dinleme Kurulu" oluşturmuştur. Belçika Yayın Yasasında küçüklerin gelişimine zarar verebilecek pornografik ve gereksiz şiddet görüntüleri taşıyan televizyon programlarının yasaklanması yanında, küçüklerin gelişimine zarar verebilecek diğer programlar şifreli veya sesli bir ikaz verildikten sonra ve ancak geç saatlerde yayınlanabilir. Bu logolar;

- işaretli: uygun programlar,

- yeşil daire: aile gözetimi tavsiye edilir,
- turuncu daire: aile gözetimi zorunludur,
- kırmızı kare: 18 yaşın altındakilere yasaktır.

İzleme ve Dinleme Kurulu, üçü çocuk psikolojisi veya pedagoji, üçü ise aile ve çocuk ile ilgili alanlarda tecrübeli olanlar arasından seçilecek dokuz üyeden oluşmaktadır. Diğer üyelerden ikisinin basın hukuku veya çocuk yasaları alanında uzmanlaşmış hukukçu, birinin ise iletişim bilimleri alanında birikimi olması aranmıştır. Kurul uyarı verme ve azami 50 milyar TL para cezası uygulama konusunda yetkilidir.

ABD, 1996 tarihli Telekomünikasyon Yasasında, televizyon üreticilerini ürünlerine şiddet karşıtı çipi (V-Chip) yerleştirmelerini zorunlu kılmıştır. Aileler, çocukları televizyon izlerken her zaman yanlarında olmayabilir. V-Chip ailelere, çocukları için zararlı olacağına inandıkları şiddet dolu, seksüel veya diğer programların bloke edilmesi imkanını vermektedir.

Çocuğa televizyon ile ulaşan ses, söz ve görüntünün taşıdıkları değerler aileler tarafından kontrol edilememektedir. Medya çocuğun okul ortamında karşılaştığı, duygusal, bilişsel, biyolojik ve zihinsel gelişimine göre ayarlandığı varsayılan, aşamalı bir öğrenme ortamı sunma kaygısı taşımamaktadır.

3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkındaki Kanuna bağlı olarak çıkarılan yönetmeliklerde bulunan maddelerden bazıları aşağıdadır;

Toplumun, özellikle de çocukların ve gençlerin sigara, alkol, uyuşturucu madde, kumar ve diğer kötü alışkanlıklara karşı caydırıcı nitelikte yayınlar yapmak sureti ile korunmasını sağlamak hususu göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca, trafik kazalarını önlemeye yönelik eğitim programları yapılabilir. Bu tür programların yayın süresi, haftalık yayın süresinin % 5'inden az olamaz ve hedef kitleye ulaşabilmek amacı ile 09.00-21.00 saatleri arasında yapılır.

Genel dinleyici kitlesine yönelik eğitim programları;

-Toplumu üretim ve verimlilik konularında teşvik edici, boş zamanları değerlendirme şuuru kazandırıcı,

-Erozyon ve çevre kirliliği ile çevre ve doğanın korunması hakkında bilgilendirici ve bilinçlendirici,

-Halkı genel sağlık, ilk yardım ve temizlik konularında uyarıcı ve bilgilendirici programlar yapılır.

Reklam Yayın İlkeleri Hakkındaki Yönetmelikte “Çocuklara, kendilerinin doğrudan kullanmayacakları veya yararlanmayacakları ürün ve hizmetlerin reklamlarında reklam mesajını iletme görevi verilmez; onların fiziksel ve psikolojik gelişmelerine zarar verecek unsurlar bulunamaz. Reklamlarda çocuklar yetişkin dil, davranış, giysi, makyaj ve görüntüleri ile yer alamaz” denilmektedir.

Ülkemizde TRT dışındaki özel radyo ve televizyonlarda yıllık yayın planı ve bu plan içinde çocuk ve gençlik programlarının toplam yıllık yüzdeleri ve içeriklerini bulmak mümkün değildir. Alman televizyonlarında, günde yaklaşık bir-iki saat çocuk ve gençlik programlarına ayrılmış ve bu programlar birbiri ile çakışmayacak şekilde

kanallara dağıtılmış durumdadır. Çocuk ve gençlik programları araştırma, planlama, metin yazma, yayın ve değerlendirme evreleri ile programın amacı, sunuş biçimi, dili, yayın zamanı ile ilgili özellikleri, programın etkinliğini ölçme ile ilgili özelliklerini uzmanıyla, doktoruyla, eğitimcisiyle, psikoloğuyla, sosyal hizmet uzmanıyla, sosyoloğuyla birlikte değerlendirip ortaya yayınlanabilir bir ürünün çıkartılması mümkündür.

RTÜK, Türkçenin çağdaş eğitim ve bilim dili halinde gelişmesini sağlayacak yolları göstermek; radyo ve televizyon yayınları sırasında yapılan yanlışları tespit etmek amacıyla, Türk Dil Kurumu ile ortak bir çalışma başlatmıştır: Radyo ve Televizyonlarda Türkçenin Kullanımı Projesi. Altı aylık bir döneme yayılacak olan çalışmalar sırasında, kamuya ait iki radyo ve iki televizyon kanalı ile ulusal yayın yapan dört özel radyo ve dört televizyon kanalı ve yerel yayın yapan iki radyo ve iki televizyon kanalının iki aylık programları izlenip değerlendirilecektir. Proje çerçevesinde Türk Dil Kurumu tarafından radyo ve televizyonlarda kullanılan Türkçe araştırılarak, aksaklıklar ve hatalar belirlenecek, mevcut yasalarda ve diğer mevzuatta Türkçenin kullanımı ile ilgili düzenlemeler tespit edilecek, tespitlere göre alınacak tedbirlere ve yasal düzenlemelere ait öneriler bir rapor haline getirilecektir.

"RTÜK İletişim" adında bir dergi, son iki yıldır yayınlanmaktadır. Bu dergide RTÜK faaliyetleri ve medyanın toplum üzerinde etkileri anlatılmaktadır.

İzleyicilerin radyo ve televizyon yayınları hakkındaki tepkilerini öğrenmek, bu konudaki yakınmaları değerlendirmek amacı ile 178 Alo RTÜK Servisi kurulmuştur. Servis 24 saat kesintisiz hizmet vermektedir. Arama sonuçları üç aylık ve yıllık olarak RTÜK İletişim Dergisinde yayınlanmaktadır.

3. ULAŞILMAK İSTENEN AMAÇ ve HEDEFLER

A. KISA DÖNEMDE (2001-2005)

1. RTÜK tarafından, yazılı ve görsel medyanın çocuklar üzerindeki zararlı etkileri konusunda, Türkiye çapında bilimsel araştırmaların yapılması ve halka duyurulması,
2. RTÜK, radyo ve televizyon yayınlarının yayın ilkelerine ve uluslararası anlaşmalara uygunluğunu incelerken, sonuçların *yıllık radyo ve televizyon kanal kredilendirmesi* olarak topluma açıklanması ve hatalı uygulamaların caydırıcılık kazanmasının sağlanması,
3. Küçükleri korumak için RTÜK bünyesinde çocuk psikolojisi veya pedagojisi ve aile ve çocuk konusunda uzmanlar ile basın hukuku veya çocuk yasaları alanında uzmanlaşmış hukukçular istihdam edilmeli,
4. Çocuklar için zararları asgariye indirmek üzere RTÜK tarafından "strateji planı" hazırlanmalı, Kurul ödüllendirme, uyarı ve para cezası uygulama konusunda yetkilendirilmeli,
5. Küçüklerin gelişimine zarar verebilecek programların tüm kanallarda aynı *şifreli veya sesli bir ikaz* verildikten sonra geç saatlerde yayınlanması,

6. Ülke çapında (medya sahipleri ile program sorumluları ve yapımcılar da dahil) “Medyanın Topluma Etkileri” konulu konferanslar, seminerler, paneller düzenlenmesi ve broşürler hazırlanması,
7. 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkındaki Kanun, Yönetmelik ve ALO RTÜK 178 danışma hattının medya yardımı ile halka tanıtılması,
8. ALO RTÜK 178 danışma hattının değerlendirme sonuçlarının medyada halka duyurulması,
9. Yazılı ve görsel medyanın bağlı olduğu basın birliklerine, cemiyetlere ve kuruluşlarına RTÜK İletişim Dergisi'nin dağıtımının sağlanması ve bu haberlerin kendi yayın kurullarınca halka duyurulmasının sağlanması
10. Okullarda verilen derslere “medyanın etkileri” konusunun eklenmesi,
11. Ailelere yönelik hazırlanan dizi filmlerde doğru sağlık uygulamalarına ve toplumun eğitime yer verilmesi (Anne sütünün önemi, enfeksiyonlardan korunma, el yıkama, aşılama, iyotlu tuz kullanımı, sigara-alkol-uyuşturucunun zararları, trafik kuralları, ormanın önemi gibi),
12. Radyo ve Televizyonlarda Türkçenin Kullanımı Projesi sonuçlandırılarak buna göre alınması gereken tedbirlerin ve yasal düzenlemelerin belirlenmesi,
13. Geçici yayın durdurma cezalarının uygulanmasında, çocuklara, gençlere ve ailelere yönelik eğitim, sağlık vb. konularda eğitici programların yayımı zorunluluğunun bir alternatif olarak değerlendirilmesi,
14. İnternetin denetlenmeye başlanması.

B. UZUN DÖNEMDE (2001-2023)

1. Yayın kuruluşları bünyesinde hazırlanacak çocuk ve gençlik programları her aşamasında doktor, eğitimci, psikolog, sosyolog, sosyal hizmet uzmanının bulunduğu bir ekip tarafından denetlenmeli ve yönlendirilmeli,
2. Özel medya programlarının ve reklamların tamamının yayınlanmadan önce şiddet, cinsellik, eğitim gibi içerik açısından niteliğinin belirlenmesi ve bu niteliklerin hem televizyon programlarının yazıldığı broşürlerde hem de yayın öncesi ve yayın sırasında televizyonda gösterilmesi,
3. Televizyon ve internette, ailelerin evde olmadığı zamanlarda çocukların zararlı içeriğe sahip programları izlemelerinin decoder sistemi oluşturarak engellenebilmesi,
4. Medya kanallarındaki eğitim ve genel kültüre yönelik programların oranının artırılması,
5. Toplumun kalkınması ve gelişmesine yönelik program hazırlayan ve yayınlayan kanalların ödüllendirilmesi

6. Ailelere yönelik hazırlanan dizi filmlerde, yayınlarda doğru uygulamalara (sağlık, eğitim ile ilgili) yer verilmesi.

4. VIII. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI (2001-2005) AMAÇ ve HEDEFLERİNE ULAŞILMASI İÇİN ÖNGÖRÜLEN POLİTİKA, STRATEJİ ve FAALİYETLER

Televizyon kanallarının kendi içlerinde de denetleme kurulları oluşturmaları ve haftalık-aylık yaptıkları eğitim programlarını bildirmeleri sağlanmalıdır.

Bunun yanısıra;

- Anne-babalara çocukların nasıl sağlıklı televizyon izleyicisi olacakları öğretilmelidir. Anne-babalar, çocuklarına kendi hayatları ve toplumsal değerleri ile televizyon dünyası arasındaki farkı öğrenmelerinde yardımcı olabilmek için çocukları ile birlikte televizyon izlemelidirler. Çocuğun kendi odasında izlediği programları aile izleyemeyeceği için çocuk odasında televizyon bulunmamalıdır.
- Çarpık cinsellik, uygunsuz şiddet, sigara, alkol ve ilaç kullanımı görüntüleri içeren sinema, müzik programları ve klip CD'lerinin eve alınması engellenmelidir.
- Çocukların kontrol altında olmadıkları zaman diliminde televizyon izlemelerini önlemek için teknik formüller geliştirilmeli (V-Chip, decoder gibi) ve bunun Türkiye çapında uygulanması sağlanmalıdır.
- İlköğretim döneminde öğrenciler televizyon izleme ve yararlı kitap okuma konusunda bilinçlendirilmelidir.
- Medya sorumluları, program yapımcıları ve senaryo yazarları, toplum eğitimini artıran, şiddet-tüketim-uyuşturucu madde özentisi içermeyen programlar yapmaları ve yazılar yazmaları konusunda teşvik edilmelidir. Bu yönde çalışan televizyon kanalları ve yapımcılara kamuya açık programlarda teşvik ödülleri verilmelidir.
- Medyanın toplum üzerine etkilerini ve korunma yöntemlerini içeren broşürler, duvar reklamları hazırlanmalıdır.
- Televizyon yayınlarını gösteren program dergilerinde, programlardaki şiddet dereceleri belirtilmelidir. Aynı zamanda program yayınlanırken yine bu derecelendirme ekranda yer almalıdır.
- Çocuk eğitiminde bilgisayarların katkısı yaygınlaştırılmalıdır.

5. İZLEME-DEĞERLENDİRME KRİTERLERİ ve MEKANİZMALARI

Anne-baba, öğretmen, kamuoyu, sivil toplum örgütleri, basın yayın birlikleri ve Çocuk Hakları İzleme Komitesi bu konuyu izleyerek hataların giderilmesi konusunda girişimlerde bulunacaktır.

RTÜK radyo ve televizyonları izlemektedir. Kamuoyunun şikayetleri Alo RTÜK 178 hattında değerlendirilmektedir. Çalışmalarının sonuçları RTÜK İletişim Dergisinde yayınlanmaktadır.

KAYNAKLAR

1. American Academy of Pediatrics Committee on Communications. Media violence. *Pediatrics* 1995; 95: 949-951.
2. Centerwall BS. Television and violence. The scale of the problem and where to go from here. *JAMA* 1992;267:3059-3063.
3. Charren P, Gelber A, Arnold M. Media, children and violence: a public policy perspective. *Pediatrics* 1994; 94:631-637.
4. Friedlander BZ. Community violence, children's development and mass media: in pursuit of new insights, new goals and new strategies. *Psychiatry* 1993;56:66-81.
5. Gortmaker SL, Must A, Sobol AM, Peterson K, Colditz GA, Dietz WH. Television viewing as a cause of increasing obesity among children in the United States, 1986-1990. *Arch Pediatr Adolesc Med* 1996;150:356-362.
6. King P. Heavy metal music and drug abuse in adolescents. *Postgrad Med* 1988;83:295-304.
7. Robinson TN, Hammer LD, Killen JD, et al. Does television viewing increase obesity and reduce physical activity? Cross-sectional and longitudinal analyses among adolescent girls. *Pediatrics* 1993; 91: 273-280.
8. Sağlık Bakanlığı, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü ve Macro International Inc. 1999. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 1998 Ankara, Türkiye.
9. Strasburger VC, Donnerstein E. Children, adolescents and the media: issues and solutions. *Pediatrics* 1999; 103:129-139.
10. Strasburger VC. Adolescent sexuality and the media. *Pediatr Clin North Am* 1989;36:747-773.
11. Strasburger VC. Children, adolescents and television. *Pediatr Rev* 1992; 13:144-151.
12. Strasburger VC. Does television affect learning and school performance? *Pediatrics* 1986;38:141-147.
13. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu. Aile içi şiddetin sebep ve sonuçları. Ankara; Bizim Büro Basımevi, 1995.
14. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu. Türkiye'de Televizyon ve Aile. Ankara: Bizim Büro Basımevi, 1995.

15. T.C. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Kamuoyu ve Yayın Araştırmaları Dairesi Başkanlığı. Çocuklara yönelik televizyon yayınları. Anket uygulaması. Ankara, 1997.
16. T.C. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Kamuoyu ve Yayın Araştırmaları Dairesi Başkanlığı. Televizyon yayınları şiddet ve çocuk. Kamuoyu araştırması. Anket uygulaması. Ankara, 1997.

Raporu Hazırlayan ve Katkıda Bulunanlar

Doç. Dr. S. Songül YALÇIN

Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi

Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları ABD

Teoman ERTAN

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu